

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับงานภูมิสถาปัตยกรรม

ประเทศไทยในสมัยนั้นได้รับการคุกคามจากมหาอำนาจจักรวรรดินิยมแห่งยุโรปอยู่เสมอ ความจำเป็นต้องรักษาเอกราชและอธิปไตย ทำให้รัฐบาลต้องดำเนินนโยบายรวบรัดความเจริญ (High Centralization) ให้แก่ราชธานี และในโอกาสที่เสด็จประพาสยุโรปเมื่อ พ.ศ.2440 และพ.ศ.2450 ได้ทรงนำเอาแบบอย่างวิธีการที่เหมาะสมหลายประการมาส่งเสริมความเจริญของประเทศไทยและพัฒนากรุงเทพฯ ให้ทันสมัยยิ่งขึ้น สร้างถนนและทางรถไฟเชื่อมหัวเมืองกับพระ ได้รับการส่งเสริมให้เจริญก้าวหน้าอย่างเต็มที่ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา หลักวิชาการสมัยใหม่ได้ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ การออกแบบวางผังให้มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ว่างภายนอกอาคารได้ถูกนำมาใช้พัฒนาเมืองให้มีความสวยงามและสิ่งแวดล้อมที่ดี การคำนึงถึงรูปแบบของอาคารสมัยใหม่ที่เป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น การใช้เทคนิคในการก่อสร้างถูกออกแบบและควบคุมการก่อสร้างโดยชาวต่างประเทศ มีการนำเอาธรรมชาติเข้ามามีส่วนร่วมในการตกแต่งและเป็นส่วนหนึ่งของอาคารและเมือง ซึ่งจากหลักการดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวพระราชดำริในการพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถอาศัยหลักภูมิสถาปัตยกรรม เข้ามาพัฒนาเมืองให้มีความงามตามลักษณะของเมืองสมัยใหม่ดังที่จะได้ศึกษาจากหัวข้อดังต่อไปนี้

4.1 พระปรีชาสามารถในงานภูมิสถาปัตยกรรม

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองเปลี่ยนจากลักษณะจากเมืองดั้งเดิมเป็นเมืองสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก มีชาวต่างชาติเข้ามาในประเทศเพื่อทำการค้าธุรกิจมากขึ้น ทำให้พื้นที่ในเมืองมีการขยายตัวไปทางด้านใต้และด้านตะวันออกแต่ไม่เพียงพอต่อ ชาวต่างชาติที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ประกอบกับการที่เสด็จประพาสต่างประเทศได้ทอดพระเนตรในการจัดสรรพื้นที่โดยใช้หลักภูมิสถาปัตยกรรมซึ่งในขณะนั้นมิได้บัญญัติศัพท์ไว้เป็นการเฉพาะ ทรงสนพระทัยในการวางผังและการจัดสวนตัดถนนพร้อมทางเดินเท้าและปลูกต้นไม้ การสร้างสวนสาธารณะและที่ว่างของเมืองเริ่มมีการนำเอาธรรมชาติเข้ามาปรับปรุงตกแต่งในเมืองและช่วยในการออกแบบวางผังพื้นที่ให้เกิดประโยชน์และความเหมาะสมสูงสุดในรัชกาลนั้นเป็นครั้งแรก ซึ่งพระองค์ทรงรับเอาแนวความคิดและการออกแบบดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศสมัยใหม่แบบชุมชนที่มีการปฏิบัติทางอุตสาหกรรมโดยเริ่มประมาณเมื่อ พ.ศ. 2411 เป็นต้นมา ทรงจ้างชาวยุโรปเข้ามารับราชการส่วนใหญ่เป็นแบบส่งเสริมความสง่างามให้แก่เมือง (City Beautiful Movement) ซึ่งนิยมกันมากในยุโรป สิ่งที่เริ่มต้นคือการสร้างสาธารณูปโภคแผนใหม่เช่น รถราง รถยนต์ รถไฟ ประปา ไฟฟ้า การพัฒนาเมืองให้มีความสวยงาม สะอาด ถูกสุขลักษณะ และสิ่งแวดล้อมที่ดี อันเป็นความจำเป็นสำหรับเมืองที่ต่อไปจะมีกาขยายตัวและเกิดความหนาแน่นมากขึ้นมาจัดการด้านการบริหารและการปกครองที่ทรงทอดพระเนตรมาประยุกต์ใช้ โดยทรงมีความเข้าใจในหลักการและทรงพัฒนาปรับปรุงแนวความคิดในการออกแบบให้มีความเหมาะสมต่อสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศได้เป็นอย่างดี ประกอบกับการที่พระองค์มีความสนพระทัยและทรงศึกษาถึงวิทยาการใหม่ๆอย่างลึกซึ้ง ดังที่จะได้เห็นจากพระราชหัตถเลขาที่ทรงสั่งงานพร้อมทั้งแนะนำเป็นแบบเบื้องต้นและทรงควบคุมติดตามงานด้วยตัวพระองค์เองหรือไม่ก็สั่งการไปยังผู้เกี่ยวข้องที่ทรงมอบหมายหน้าที่ไว้ทำให้เมืองมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบระเบียบ เมื่อคราว พ.ศ.2425 นั้นเป็นปีกรุงรัตนโกสินทร์มีอายุครบ 100 ปี และเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุครบ 29 พรรษา จึงมีงานฉลองอย่างยิ่งใหญ่ประกอบกับการที่พระองค์ทรงมีความสนพระทัยในเรื่องของสวนต่างๆและต้นไม้อยู่มาก ทรงมีพระราชดำริในการปรับปรุงตกแต่งรอบพระบรมมหาราชวัง พระราชอุทยานสราญรมย์ บริเวณรอบวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยให้นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์เป็นผู้ออกแบบจัดการตกแต่ง

เป็นส่วนผสมระหว่างสวนไทยกับสวนแบบตะวันตกและทรงมีพระราชประสงค์จะใช้ต้นไม้ในเมืองไทยและต้นไม้ของต่างประเทศปลูกร่วมกัน เพราะในสมัยนั้นได้มีผู้ส่งต้นไม้จากต่างประเทศและต้นไม้ที่เสด็จนำเข้ามาจากการประพาสเข้ามาปลูกและเลี้ยงเป็นจำนวนมาก โดยพระองค์ทรงเป็นต้นคิดในการจัดสวนผสมแบบนี้เข้ามาเป็นครั้งแรกเมื่องานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 100 ปี นี้เอง โดยสามารถแยกออกมาเป็นหัวข้อได้ดังต่อไปนี้

4.1.1 การนำเอางานภูมิสถาปัตยกรรมมาช่วยในการวางผังเมือง

จากแผนที่ในเขตพระนครแสดงให้เห็นอาณาเขตพระนครว่าแต่เดิมถูกจำกัดขอบเขตด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันตก¹ การแบ่งเขตตัวเมืองอ้ายคลองเป็นตัวแบ่งเขตโดยพื้นที่ภายในคลองคูเมืองเดิมเป็นตัวเมืองชั้นใน พื้นที่ระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับคลองรอบกรุงเป็นตัวเมืองชั้นกลาง พื้นที่ระหว่างคลองรอบกรุงกับคลองผดุงกรุงเกษมเป็นตัวเมืองชั้นนอก ในครั้งนั้นศูนย์กลางอยู่ที่พระบรมมหาราชวังเพราะเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ส่วนประชาชนจะอาศัยอยู่กระจายโดยรอบจะอยู่อย่างหนาแน่นตามริมกำแพงและคูเมืองเขตพระนคร นอกเขตพระนครจะอาศัยเกาะกลุ่มตามแนวคูคลองที่บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งทางด้านเหนือและด้านใต้ ในรัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองคูพระนครชั้นใหม่ (คลองผดุงกรุงเกษม) เป็นการขยายเขตพระมหานครออกไปอีกทางด้านตะวันออกแล้วสร้างพระราชอุทยานเป็นที่เสด็จประพาสและประทับแรม ณ ริมคลองบางกะปิ เมื่อ พ.ศ.2396 เรียกว่า “สระประทุมวัน” หรือ “วังสวนสระประทุมวัน” โดยโปรดเกล้าฯ ให้ขุดสระปลูกบัว ปลูกพรรณไม้ต่างๆ สร้างเกาะกลางน้ำและอาคารที่ประทับลับปลาไว้เสด็จพระราชดำเนินเพื่อแปรพระราชฐาน ต่อมาในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการขยายตัวเมืองให้กว้างขึ้น จากโครงสร้างใหม่เมืองเก่าอยู่ในเขตคูเมืองและกำแพงเมืองส่วนที่ขยายตัวใหม่นอกคูคลองกำแพงขึ้นไปทางด้านเหนืออันเป็นกลุ่มพระราชวังและวังของพระราชโอรสและพระราชวงศ์มีลักษณะเป็นอุทยาน ด้านใต้และด้านตะวันออกเป็นแหล่งที่พักอาศัยและแหล่งการค้าเพราะสะดวกในการขนส่งสินค้าซึ่งมีการค้าขายทั้งในและระหว่างประเทศ ชาวต่างประเทศอพยพเข้ามาตั้งบริษัท ห้างร้าน โรงงาน สถานกงสุล ฯลฯ มากขึ้นอันเป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากปัจจัยอื่นๆ ที่ได้กล่าวไว้ในบทต้นๆ จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของประเทศอันเป็นพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 แล้วทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการขยายเมืองโดยการสร้างโครงข่ายถนนทางด้านเหนือ ใต้ และตะวันออกของพระนคร ถ้าพิจารณาจากแผนที่พระนครก็เปรียบดัง “แหวน” โดยบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นหัวแหวนคลองคูเมืองเดิมเป็นวงแหวน แต่ในสายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวว่าเหมือน “กระดองปู” แต่เมื่อครั้งเกิดสวนดุสิตพร้อมการขยายพระนครไปทางเหนือแล้วมีลักษณะคล้าย “หัวช้าง” ตามผังที่ 4-1 ดังพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าปิพัตรสุโขมพันธ์ุ ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน ร.ศ.119 มีใจความว่า

“ด้วยกรมแผนที่เขาเดิมสวนดุสิตลงบนในแผนที่ของเดิม ซึ่งแต่ก่อนวางขาวอยู่เฉยๆ ไม่ได้ตรวจเพราะไม่มีอะไรแล้วเขาพิมพ์แจกตามกระทรวงต่างๆบ้าง ขยายบ้าง แต่ไม่ได้ให้พ่อไม่รู้ว่าจะเพราะเหตุใดที่เขาจะเห็นว่ายังเลอยู่เพราะต้นฉบับเป็นแผ่นโตมียู่แล้ว เมื่อได้ทราบข่าวแล้วได้เห็นตัวอย่างซึ่งเขาทำเป็นม้วนสำหรับชิงฝาด จึงได้ขอให้เขาติดแปลนเล่มสำหรับที่จะส่งออกมาให้ เพราะเห็นเหมือนตารอสต์เกี่ยวข้องกับอยู่บ้างทุกๆคน ได้ หมายเลขที่บ้านใครต่อใครออกมาพอให้รู้เป็นเค้า แต่แผนที่นี้ยังเป็นแผนที่โบราณที่ทำตั้ง 10 ปีล่วงมาแล้วโดยมากเดิมลงแต่ตอนข้าง

¹ ด้านตะวันตกครอบคลุมบริเวณระหว่างคลองบางกอกใหญ่และคลองบางกอกน้อย เริ่มตั้งแต่พระราชวังเดิมถึงวังหลังซึ่งอยู่ระหว่างวัดระฆังฯและโรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบัน

เหนือเท่านั้น ตอนในเมืองไม่มีใครจะได้แก้ไขอันใดเพราะการเปลี่ยนแปลงเพิ่งมีขึ้นใน 4,5 ปีนี้โดยมาก มีแปลกอย่าง เดียวที่จะเห็นได้ว่าเหมือนรูปกระดองปูนั้น เดียวนี้ได้กลายเป็นรูปข้างเพราะเกิดมีสวนดุสิตเป็นใบหูขึ้น.....”

กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในเขตพระนครเป็นรูปหัวแหวน

เมื่อมีการขุดคลองขึ้นนอกเป็นรูปกระดองปูก่อนการขยายเมือง

ผังที่ 4-1 ภาพเปรียบเทียบในสายพระเนตรของรัชกาลที่ 5 หลังพระราชวังสวนดุสิตเป็นรูปข้าง (ส่วนหัว)

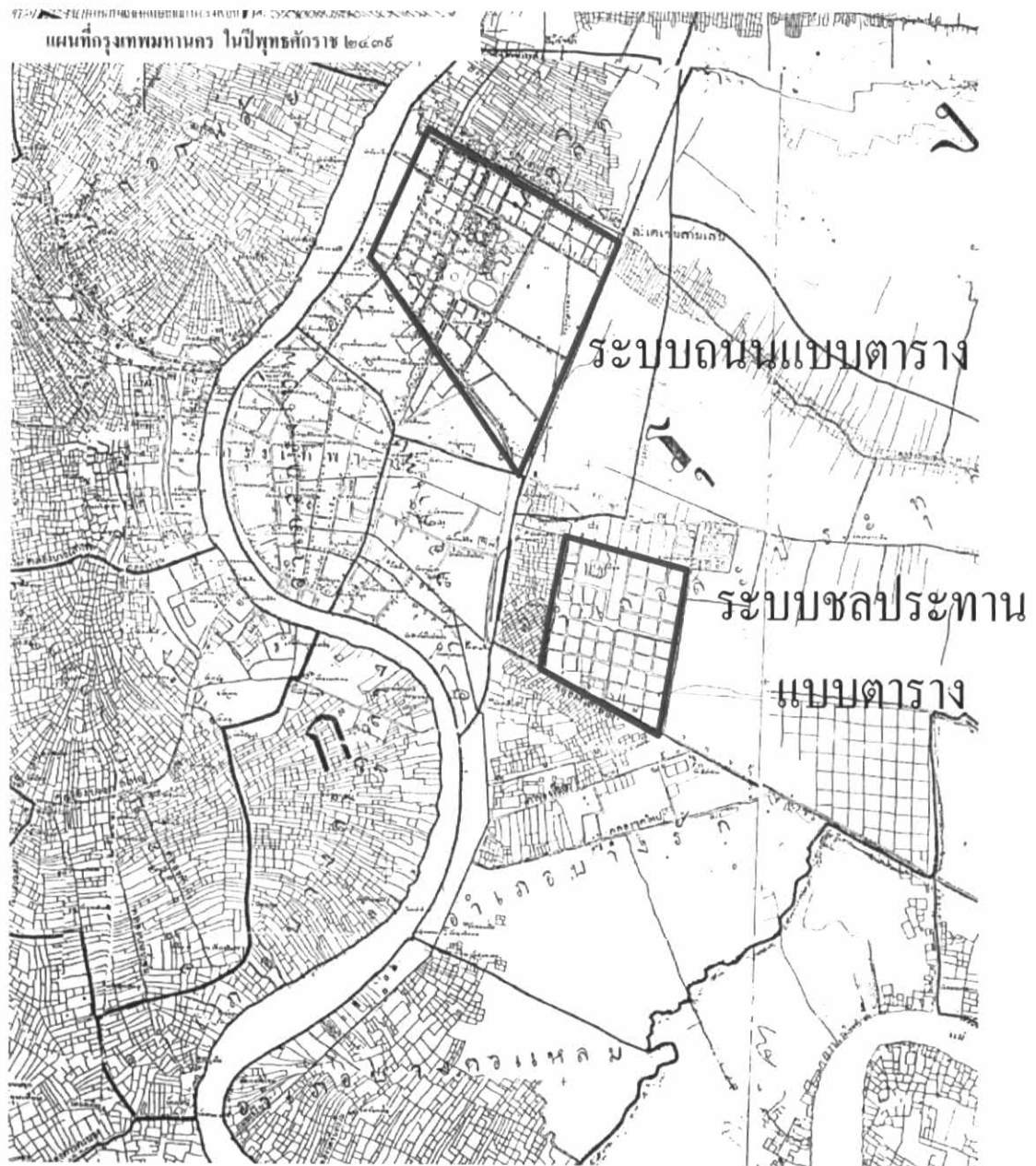
การใช้ที่ดินในระยะต้นรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่อยู่ภายในกำแพงเมือง ศูนย์กลางของเมืองยังอยู่ในเขตคูเมืองเดิมอันเป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล วัดและที่อยู่อาศัยของเหล่าขุนนางและข้าราชการที่อยู่โดยรอบพระบรมมหาราชวังทางใต้และฝั่งธนบุรี สถานที่ราชการส่วนหนึ่งอยู่ภายในกำแพงวังและอีกส่วนหนึ่งอยู่ในเขตเมืองชั้นใน ส่วนพื้นที่ชั้นนอกระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับกำแพงเมืองเป็นที่อยู่อาศัยของราษฎรและร้านค้ากระจายทั่วไป นอกจากนี้ยังมีชุมชนชาวต่างชาติตั้งถิ่นฐานในบริเวณต่างๆเช่น อิสลามอยู่บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่ ปากคลองบางหลวง ชาวลาวอยู่บริเวณวังหลัง ชาวยุโรปอยู่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาที่กุฎีจีน ชาวเขมรอยู่บริเวณสะพานเหล็ก ชาวจีนอยู่บริเวณสามเพ็ง เป็นต้น (กรมการผังเมือง, 2542: 92-93) นอกเขตพระนครส่วนใหญ่เป็นท้องทุ่งและที่รกร้าง เช่นทุ่งวัวลำพอง ทุ่งพญาไท ทุ่งสัมปอ เป็นต้น ทั้งนี้การใช้ที่ดินโดยทั่วไปในตอนต้นรัชกาลไม่มีความซับซ้อนเพราะจำนวนประชากรมีน้อย ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นไปในลักษณะของวงกลมล้อมรอบจุดศูนย์กลาง โครงสร้างและรูปแบบการเจริญเติบโตของเมืองเริ่มจากองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญได้แก่พระบรมมหาราชวังและวัดซึ่งตั้งอยู่ในกำแพงหรือป้อมปราการ การเติบโตของเมืองมีหลายรูปแบบเริ่มจากการขยายตัวรอบศูนย์กลางเดิมหรือวงกลมแผ่และขยายตัวออกไปตามสภาพพื้นที่ที่ถูกจำกัดด้วยสภาพภูมิศาสตร์ รูปร่างของเมืองล้อมรอบด้วยกำแพงและแม่น้ำลำคลอง สังเกตได้จากในยุคต้นมีการกระจายตัวอยู่ในเขตคลองคูเมืองเดิม เมื่อประชาชนเริ่มมาอาศัยอยู่มากขึ้นโดยพื้นที่มีจำกัดทำให้เกิดสภาพแออัดจึงมีการขยายเมืองออกไปโดยการขุดคลองรอบกรุงชั้นใหม่ขนานคลองคูเมืองเดิมทำให้การกระจายตัวเริ่มแผ่ออกไปเป็นรัศมีโดยรอบ ซึ่งโครงสร้างของเมืองกระจายตัวเป็นไปตามการออกแบบโดยธรรมชาติในลักษณะไม่มีรูปร่างที่แน่นอน จะมีศูนย์กลางถนนหลัก ถนนรองในแนวรัศมีและแนววงแหวนคดเคี้ยวไปตามสภาพการถือครองที่ดิน

จากผังที่ 4-2 สังเกตเห็นพื้นที่ทางด้านเหนือเป็นผังที่มีลักษณะโครงสร้างเมืองแบบตาราง เนื่องมาจากการตัดถนนในโครงการสวนดุสิต ซึ่งมีแนวความคิดและถูกวิวัฒนาการจากการจัดรูปแบบของการแบ่งแปลงพื้นที่ทำการเกษตร (Agricultural Subdivision Pattern) ระบบชลประทาน การนำพื้นที่ดินมาใช้ให้เกิดประโยชน์ (Land Reclamation) ซึ่งการใช้ที่ดินในระบบนี้สังเกตได้จากพื้นที่ฝั่งตะวันออกบริเวณทุ่งนาปทุมวัน² มีการทดลองทางการเกษตรและชลประทาน มีการขุดคลองและแนวถนนคันดินเป็นตารางขนาดใหญ่แตกต่างจากรูปแบบของแนวคลองธรรมชาติและท้องร่องสวน (พีรศรี โปวาทอง, 2548: 128) ทำให้การรังวัดเป็นสิ่งจำเป็นมากในการก่อสร้างผังแบบนี้ทำให้เกิดเทคโนโลยีสมัยใหม่เกิดขึ้น มีการใช้เครื่องมือเครื่องมือและการพัฒนาเครื่องมือให้ทันสมัยและมีความแม่นยำมากขึ้นเพื่อย่งต่อการทำงาน การใช้ที่ดินนอกเหนือจากบริเวณแกนดังกล่าวจะเป็นบ้านพักอาศัยเกาะกลุ่มไปตามถนนซึ่งมีความแตกต่างกันระหว่างถนนในแนวแกนหลักและรองอย่างชัดเจน รูปแบบถนนสอดคล้องกับอาคารที่สร้างต่อเนื่องกันไป ที่โล่งว่างภายในยังคงมีปรากฏเป็นศูนย์กลางอยู่ในกลุ่มพักอาศัยแต่ละกลุ่มอย่างเป็นระเบียบ ระบบถนนตารางสี่เหลี่ยมบนพื้นที่อุทยานเป็นการสร้างความงามของเมืองจากพื้นที่เปิดโล่ง ระบบการจราจรในวงเวียนที่เป็นศูนย์กลางของจุดตัด ทางแยกของถนน ช่วยให้การไหลระบายการจราจรเป็นระบบ เริ่มมีการวางระบบคมนาคมที่สัมพันธ์กับการใช้ที่ดินอันเป็นหลักการวางผังระบบคมนาคมตามวิชาการผังเมือง เพื่อทำ

² เป็นที่ตั้งของวังใหม่ที่พระราชาชนแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก โดยพระยาอิทธิวิธิตีสิหราชระองเมืองเป็นผู้ดำเนินการ หลวงชลยุทธโยธินทร์ (กัปตันวิชิต ชาวเดนมาร์ก) เป็นผู้จัดทำแผนที่และปักหมุดกำหนดที่ดิน แต่ต่อมาภายหลังสร้างวังแล้วมิได้เสด็จมาประทับ จนกระทั่งเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ.2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้โรงเรียนการแผนที่ของกรมแผนที่ย้ายเข้ามาใช้พื้นที่ ใน พ.ศ.2442 กรมแผนที่และโรงเรียนการแผนที่ถูกโอนไปสังกัดกระทรวงเกษตราธิการ และต่อมาก็มีการตั้งโรงเรียนสำหรับกระทรวงเกษตราธิการขึ้น ทำการเรียนการสอนวิชาการทำแผนที่ การท่อน้ำ และการกลีกรม เพื่อผลิตบุคลากรสำหรับกรมแผนที่ กรมคลอง และกรมเพาะปลูก โดยกระทรวงเกษตราธิการเข้าพื้นที่จากกรมพระคลังข้างที่ ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเมื่อมองในแผนที่จึงมีลักษณะเป็นตารางสี่เหลี่ยมและกลายมาเป็นโครงร่างของผังถนนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปัจจุบัน (พีรศรี โปวาทอง, 2548: 128)

ให้เมืองมีความสะดวกในการอยู่อาศัย พร้อมกันนี้ได้ริเริ่มสร้างอนุสาวรีย์รูปบุคคลและสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นแทนเจดีย์ในสมัยอยุธยา อนุสาวรีย์ที่ประดิษฐานหน้าอาคารขนาดใหญ่และสถานที่สำคัญตามแบบยุโรป ในบริเวณสี่แยกจุดตัดของถนนและทางแยกที่บรรจบกันของถนนเริ่มเปลี่ยนเป็นวงเวียนมีอนุสาวรีย์อยู่ตรงกลาง ซึ่งจากแบบแผนการจัดวางผังเมืองดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาพัฒนาด้านการผังเมืองของพระนคร โดยเฉพาะทรงมีพระราชดำริในการสร้างถนนสะพาน เป็นจำนวนมาก กำหนดแบบแผนในการสร้างถนนทุกสายไว้อย่างเป็นระเบียบ เช่น กำหนดความกว้างของผิวจราจรทางเดินเท้า ตลอดจนการปลูกต้นไม้ริมถนน ซุดคลองและทำท่อเพื่อการระบายน้ำทั้งในและนอกพระนคร

ผังที่ 4-2 แผนที่กรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ. 2439 แสดงให้เห็นการขยายตัวของพระนคร

เริ่มมีการสร้างพระราชวังสวนดุสิตด้านเหนือพระนครและการนำระบบตารางมาใช้ในการวางผัง

ที่มา : สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์

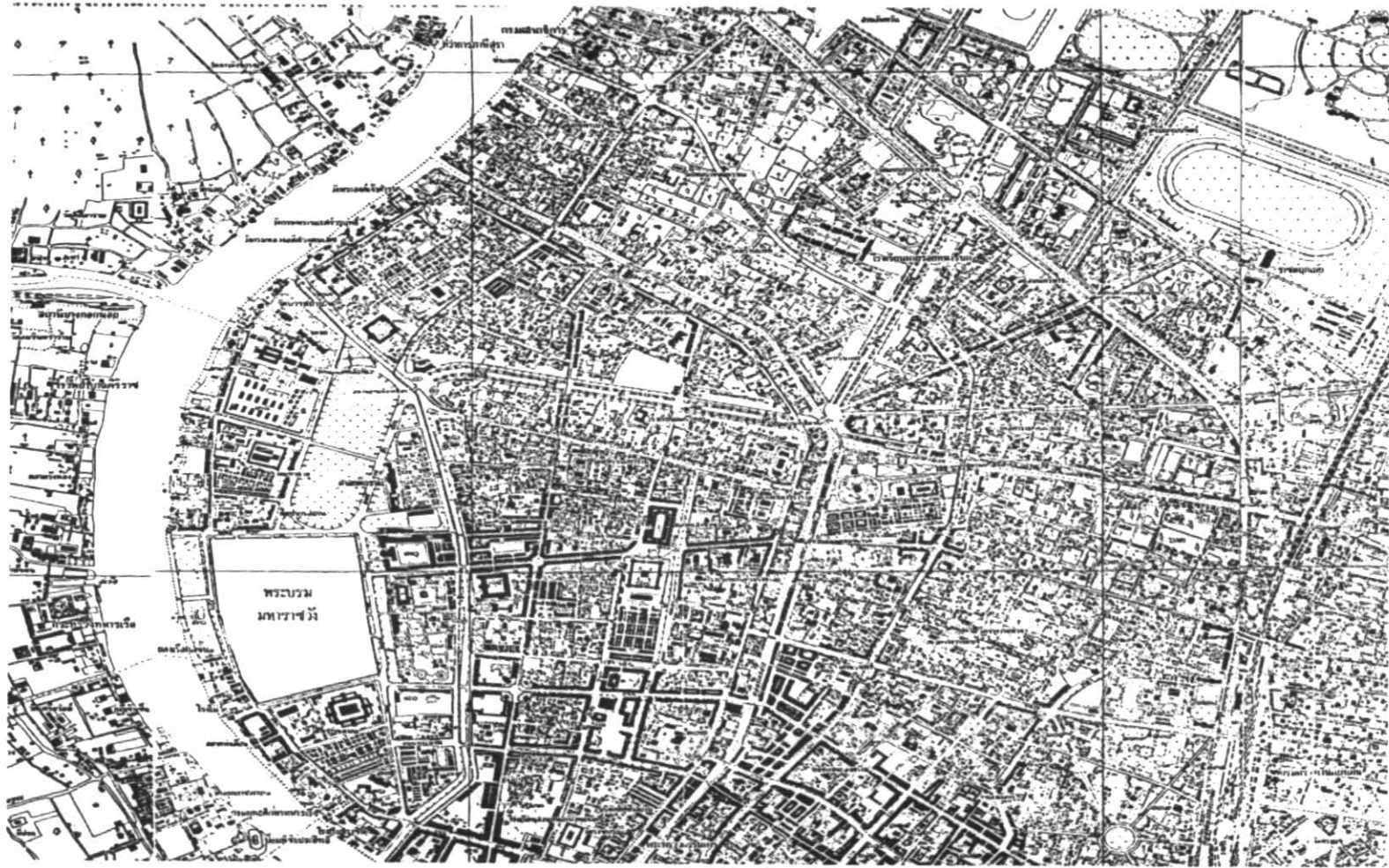
ผังที่ 4 - 3 แผนที่กรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ. 2440 แสดงให้เห็นการขยายตัวของพระนครที่ยังเกาะกลุ่มในบริเวณคลองรอบกรุง

ที่มา : สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์

ผังที่ 4-4 แผนที่กรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ. 2446 แสดงให้เห็นแนวถนนที่สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมพระนครกับชานเมือง

ที่มา : สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์

ผังที่ 4 - 5 แผนที่กรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ. 2453 แสดงให้เห็นการขยายตัวของพระนครในช่วงปลายรัชกาลสังเกตเห็นว่ามีการกระจายที่อยู่อาศัยในรูปแบบรัศมีชนานคลอง

ที่มา : สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อการสร้างถนนทำให้เกิดย่านการค้าใหม่ๆมีห้างร้านและตึกแถวแบบสิงคโปร์และการจัดสรรที่ดินเพื่อการค้าขายให้ผู้มั่งคั่ง ทำให้ในตอนปลายรัชกาลที่มีการสร้างพระราชวังสวนดุสิตขึ้นเป็นการขยายตัวทางพื้นที่ทำให้เกิดพื้นที่เก่าและพื้นที่ที่ขยายใหม่ทางด้านเหนือ ใต้และตะวันออก การใช้ที่ดินถูกนำไปสร้างพระราชวังและวังนอกพระนครมากขึ้น สถานที่ราชการที่มีการปรับปรุงเป็นแบบกระทรวงทบวงกรมส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในเขตกำแพงเมือง ที่อยู่อาศัยของประชาชนเริ่มยียดแนวจากถนนมากกว่าที่ยึดแนวแม่น้ำหรือคูคลอง การใช้ที่ดินมีความหลากหลายมากขึ้นมีใช้เพียงเพื่ออยู่อาศัยเท่านั้นแต่ยังใช้เพื่อการค้า การบริการต่างๆ ย่านที่อยู่อาศัยหรือแม้แต่การค้าขายมีการจำแนกได้อย่างชัดเจนเช่น ย่านคนจีนอยู่บริเวณเยาวราชซึ่งถือเป็นศูนย์การค้าหลักของเมืองในขณะนั้นด้วย ย่านคนไทยบริเวณบางลำพู ย่านชาวยุโรปบริเวณบางรักซึ่งเกิดจากการจัดสรรที่ดินเพื่อเป็นที่พักอาศัยแก่ผู้มีฐานะเช่น แถวถนนสาทร ถนนสีลม เป็นต้น ย่านอุตสาหกรรมและคลังสินค้าอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ซึ่งการกระจายตัวดังกล่าวเป็นผลมาจากการพัฒนาทางด้านคมนาคมและการสร้างพระราชวังสวนดุสิตและพระราชวังพญาไทที่มีลักษณะเป็นอุทยาน ซึ่งการพัฒนาประเทศมีการนำเอาหลักวิชาภูมิสถาปัตยกรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและออกแบบมีการคำนึงถึงที่ว่างของเมืองอันเป็นระเบียบเรียบร้อยที่ดีแก่เมือง ดังคำกล่าวของพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) อ้างอิงในบันทึกไว้ว่า

“การสร้างสวนดุสิตนี้เมื่อว่าตามผังเมืองแล้ว ก็เป็นการขยายเขตชุมชนในกรุงเทพฯ ขณะนั้นออกไปใหญ่โตอีกมาก จึงเป็นการที่ทำให้เกิดความเจริญและสง่างามแก่บ้านเมือง และมีสวนเป็นรมณีสถานที่หย่อนใจของประชาชนมาจนบัดนี้”

และคำกล่าวของศาสตราจารย์อ้น นิมมานเหมินท์ ที่กล่าวถึงสภาพของเมืองในสมัยนั้นว่ามีสภาพที่สวยงามและเป็นระเบียบที่สุด

“ในราว พ.ศ. 2443 หรือปลายรัชการที่ 5 พระนครธนบุรีขยายตัวมาถึงคลองผดุงกรุงเกษมมีพื้นที่ประมาณ 13.3 ตารางกิโลเมตร ประชากรหกแสนคน พระนครในยุคนี้เป็นชุมชนหนาแน่นที่เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม และมีชื่อว่าเป็นเมืองที่สะอาดสะอ้านที่สุดแห่งหนึ่งในภาคพื้นเอเชีย ในด้านผังเมืองก็ปรากฏว่า มีถนนที่กว้างขวางอยู่หลายสาย ไม่มีปัญหาการคับคั่งจราจร ทั้งสถานีรถไฟหัวลำโพงก็ตั้งอยู่นอกเมืองการบริหารท้องถิ่นมีสมรรถภาพสูง สวนสาธารณะและที่ว่างมีอย่างพอเพียง น้ำเน่า อากาศเสีย ไม่มีปรากฏ”

จากหลักฐานดังกล่าวพอที่จะเห็นสภาพบ้านเมืองโดยรวมในเรื่องของการวางผังเมืองที่ได้นำมาใช้ครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงนำแนวความคิดมาจากตะวันตกเพื่อการพัฒนาเมืองที่ทันสมัย โครงสร้างของเมืองถูกพัฒนาโดยอยู่บนพื้นฐานความเป็นระเบียบเรียบร้อยถูกสุขลักษณะเพื่อทำให้เมืองและประชาชนมีความสะดวกในการอยู่อาศัยและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยสิ่งที่เริ่มต้นคือการพัฒนาเมืองให้มีความสวยงาม ความสะอาด การจัดการด้านการบริหารและการปกครองสำหรับเมืองอันเป็นความจำเป็นสำหรับเมืองที่มีความหนาแน่นและอาณาเขตแผ่ขยายมากขึ้น

4.1.2 การนำเอาภูมิสถาปัตยกรรมมาช่วยในการวางผังอาคารอื่นๆ

นอกเหนือจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำหลักภูมิสถาปัตยกรรมมาใช้ในการออกแบบวางผังเมือง พระราชวัง การสร้างถนน ที่ว่างโล่งในเมืองแล้ว ยังทรงนำเอาหลักการดังกล่าวมาออกแบบวางผังในพื้นที่อื่นๆ อีก เช่น การวางผังอาคารเป็นกลุ่มโดยมีรูปแบบมาจากเมืองสิงคโปร์ที่รับอิทธิพลจากตะวันตกโดยเริ่มปลูกสร้างอาคารริมถนนบางรุ่งเมืองและเพื่อนนคร ลักษณะของอาคารมีทางเดินเท้ายกพื้นชั้น 2 ซึ่งสามารถที่จะเดินติดต่อกันได้ โดยเสด็จทอดพระเนตรและได้นำหลักการมาใช้ในการออกแบบและการวางผังบนพื้นที่ขนาดใหญ่ของเมือง มีการจัดระเบียบอาคารและการจัดแปลงที่ดินให้มีรูปทรงได้สัดส่วนการใช้ที่ดินภายในเขตกำแพงเมืองที่เกิดจากการตัดถนนสายใหม่ๆเพิ่มขึ้น มีการจัด

ระเบียบรูปทรงของอาคารมีการวางผังเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ในการใช้พื้นที่ ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ร.ศ.114 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในหอมทวน สุริยคำ, 2528: 1) ที่ทรงให้แนวความคิดในการวางผังอาคารริมถนนเพื่อนคร ความว่า

“ในชั้นแรกนี้ให้คิดตรวจดูที่บ้านริมถนนเพื่อนคร จะควรทำตึกทำเรือนให้เป็นประโยชน์อย่างไรได้แห่งหนึ่งทีหว่ากลางในบ้านนำวัดราชบูรณทั้งสามบ้าน และสะพานลงน้ำซึ่งกระทรวงโยธาได้ทำตัวอย่างไว้จะควรจัดที่นั้นให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร ตะพานควรจะทำที่ตะพานและจะทำอย่างไรให้สมควรแก่การ ให้คิดดูให้ตลอดที่อื่นๆซึ่งเป็นของพระคลังข้างที่กำลังก่อสร้างอยู่ให้มีอำนาจที่จะไปตรวจตราการได้ทุกแห่ง เว้นไว้แต่ที่เป็นของเจ้าของเขาทำเอง”

รูปภาพ 4 - 1 รูปแบบอาคารที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5

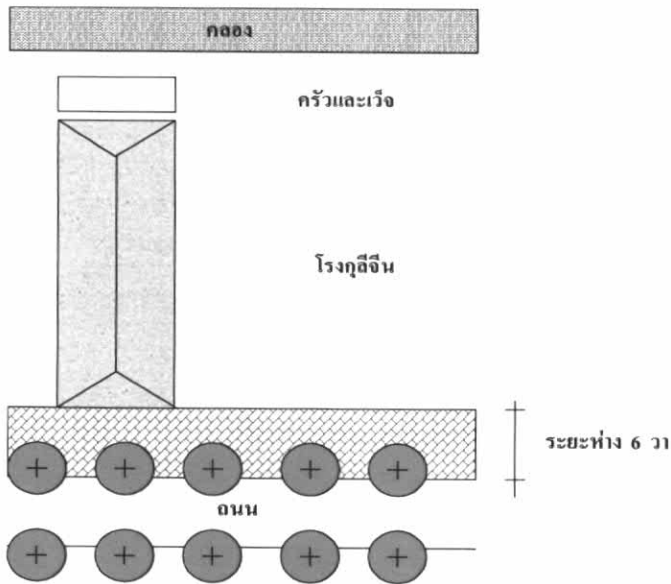
ที่มา : สมุดภาพโบราณกรุงรัตนโกสินทร์

ซึ่งต่อมารูปแบบการสร้างอาคารเหล่านั้นได้ใช้ไปทั่วพระนครและตามหัวเมืองเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง แม้แต่โรงกลีสินที่ทรงปลูกให้เป็นที่พักคนงานก่อสร้างสวนดุสิต เช้าติดถนนทางตอนเหนือพระนครด้วยทรงเล็งเห็นว่าจะเป็นการขยายแหล่งที่อยู่อาศัยให้กระจายตัวออกมาในอนาคตเมื่อมีคนอาศัยมากขึ้นไม่ให้เกิดจุกตัวแต่ภายในเขตกำแพงเมือง การวางผังโรงกลีสินเพื่อจัดสรรให้ถูกสุขลักษณะ ปลอดภัย โดยให้ขนานกับถนนและมีระยะห่างจากถนนไม่ต่ำกว่า 6 วา และเป็นบาทวิถีซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการวางมาตรฐานในการสร้างอาคารริมถนนที่จะต้องเว้นระยะห่างออกจากถนน เพื่อในอนาคตจะมีการขยายถนนและเป็นการสร้างที่ว่างของเมืองโดยนำหลักการวางผังที่ตีมาใช้กับพระนคร มีการแยกห้องสุขาออกจากตัวอาคารเพราะยังไม่เป็นที่นิยมที่จะเอาห้องสุขาวางภายในอาคาร เว้นไว้แต่พระราชวัง วัง และบ้านขุนนางที่น่าตัวอย่างจากยุโรปที่เอาห้องสุขาไว้ในบ้าน แม้ว่าห้องสุขาวางนอกบ้านและใกล้แหล่งน้ำแต่ก็ทรงให้คำแนะนำในการคำนึงถึงการระบายน้ำเสียและสิ่งแวดล้อมหากน้ำเสียลงไปในคลอง ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ทันสมัยมากในยุคนั้น ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 13)

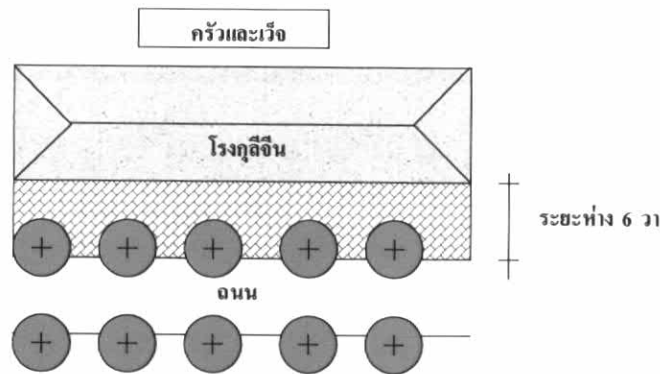
“บรรดาโรงกลีสินที่อยู่ในสวนดุสิต จะต้องย้ายออกไปอยู่นอกเสียให้หมด เพื่อจะได้กันโสโครกด้วย และจะได้เป็นเชื้อล่อให้ไปติดในถนนซึ่งอยากจะทำให้ติดนั้นด้วย บรรดาโรงกลีสินทำงานใกล้ข้างเหนือให้ไปตั้งโรงถนนราชวัด บรรดาที่

ทำงานใกล้ข้างใต้ให้ไปตั้งโรงที่ถนนคอเสื้อ โรงที่จะทำข้างถนนราชวัดนั้น ให้ห่างขอบถนนเข้าไปไม่ต่ำกว่า 6 วา แล ให้ปลูกยาวขวางถนนลงไปหากลองสามเสนครัวแลเว็จ ให้อยู่แถบข้างคลอง แต่อย่าให้ออกไปถึงริมคลองให้เป็นที่ โสโครก ให้พวกเจ็กอาบน้ำในคลองสามเสน”

รูปแบบโรงกุสัจฉิน 1

รูปแบบโรงกุสัจฉิน 2

รูปภาพ 4 - 2 รูปแบบการตั้งโรงกุสัจฉินที่รัชกาลที่ 5 ทรงวางผัง

พร้อมกับทรงวางแผนที่จะให้โรงกุสัจฉินเหล่านั้นเป็นที่เช่าเป็นการขยายที่พักอาศัยบริเวณถนนในโครงการสวนดุสิต และโปรดฯให้ตั้งกองดับเพลิงใกล้บริเวณตึกแถวกลุ่มอาคารเหล่านั้นเพื่อป้องกันเหตุเพลิงไหม้ นับว่าเป็นความคิดในการวางผังผนวกกับความปลอดภัยในทรัพย์สิน ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 13-14)

“ด้วยได้รู้จากตึกว่าโรงที่โยธาราชทำให้กุสัจฉินเช่าคนอยู่ไม่ใคร่เต็ม เพราะห่างจากงาน แล้วว่าต่อไปภายหน้า งานที่จะทำก็คงมีอยู่แต่พระที่นั่งแลทางคลองเปรม ถ้าไปทำโรงให้เช่าทางถนนราชวัดทำงานไปกลัวจะไม่ติด ฤาเป็นการลำบากแก่พวกเจ็กเมื่อผสมกันกับความคิดเจ้าที่จะทำเป็นโรงแถวริมถนน ถ้าเช่นนั้นแล้วทำเสียแถบริมถนนใบพร ง่ายกว่าแลเชื่อมั่นได้ แต่จะต้องทำเป็นแบบเดียวกับที่จะทำแล้วตรงปากถนนซางฮี .....อนึ่งมีความวิตกด้วยเรื่องไฟ เพราะเจ็กกะไฟดูไม่ดีหลายอย่าง ตั้งต้นก็จุดตเกียงในมุ้ง ไฟลุกขึ้นแล้วก็ดับเลยหนีที่สามเสนก็ไฟ ถ้าเกิดไฟขึ้น

แล้วไม่มีใครช่วย จึงได้บอกไปที่พระยาชลยุทธ ให้ตั้งกองดับเพลิงทหารเรือไว้กองหนึ่ง ขอให้กรมเรศหาสูบไว้สำหรับสเตรชั่นโปลิศด้วย”

4.1.3 การนำเอางานภูมิสถาปัตยกรรมมาช่วยในการวางผังวัด

นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำริทำนุบำรุงวัดให้เป็นรมณีสถาน เป็นที่สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยทรงเสด็จตรวจตราการต่างๆ และคราวเมื่อทรงสร้างสวนดุสิตก็ทรงวางแผนที่จะทำคลองเชื่อมต่อเข้าตัวสวนดุสิตผ่านทางวัดราชาธิวาสพร้อมทรงบูรณะวัดไปในคราวเดียวกันด้วย ซึ่งทรงขอคำแนะนำจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเพื่อขอความคิดเห็นในการนี้ว่า

“หม่อมฉันเชื่อที่จะทำเป็นท่าเรือสำหรับสวนดุสิต ข้างวัดราชาธิวาสคิดจะขุดคลองมีประตูน้ำกัน เปนท่อไขน้ำเข้าในวัง จะขังน้ำให้เต็มอยู่เสมอ เรือเดินเข้าออกได้ทั้งเวลาน้ำขึ้นน้ำลง คลองนั้นจะขุดแต่ในกำแพงวังลงไปญบจตุรด้านใต้ของวัดราชาธิวาส แต่คลองคูเดินไม่ตรงได้ฉาก ปากคลองบดลงไปข้างใต้ ข้างหัวเลี้ยวที่จะไปหน้าวัดขึ้นข้างเหนือเมื่อแก๊กให้เส้นตรงข้างปากคลองจะกินที่วัดเข้าไปสัก 5 วาตอนข้างชายเลน แต่เมื่อเข้ามาข้างในในส่วนซึ่งหม่อมฉันซื่อกลับติดเข้าไปข้างวัดมาก กับเมื่อเวลาที่จะผ่านถนนสามเสน คลองตรงเข้ามาชนถนนใบพร ในการที่จะให้คลองนั้นเข้ามาในวังได้ จึงต้องคอนเข้าไปในชายสวนวัดข้างริมถนนซึ่งเป็นที่คนอาไศรย เมื่อวัดที่กลบลบกันลงก็เกือบจะแลกเปลี่ยนกันได้ แต่เพื่อจะให้สิ้นรังเกียจ หม่อมฉันจะใคร่บำรุงการเล็กน้อยบางอย่างคือจะคิดติดท่อน้ำเข้าไปหาคูในวัด ให้คูในวัดมีน้ำขังเสมอ เช่นคลองในระหว่างพระอุโบสถแลกุฏิวัดเบญจมบพิตร แลอยากจะจัดการในพื้นที่วัดให้สะอาดหมดจดขึ้น มีถมดินที่ลุ่มให้ราบเสมอแผ่นดิน แต่มีความท้อถอยกลัวพระจะรักษาไม่ได้ ถ้าหากว่าพระจะรักษาวัดอย่างวัดโสมนัส การที่จัดทำขึ้นนั้นก็คงที่บริบูรณ์อยู่ได้”

และพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยามรราชเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม ร.ศ.127 เกี่ยวกับการขุดคลองเชื่อมกับพระราชวังสวนดุสิตให้เป็นแนวตรงสวยงาม การสร้างสะพานข้ามคลองให้รถสามารถข้ามได้สะดวกพร้อมเรือลอดผ่านไปได้ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในเจ้าพระยามรราช, 2482: 96-98)

“เมื่อมานึกดูว่านี้จะพยายามถมมันทำไมอีก ปล่อยให้มันเป็นคลองอยู่เช่นนั้น เป็นคูสวนเราไม่ตีฎา ที่วัดที่ติดข้ามปากคลองมาท้าวเราควรจะซื้อเอาเสียแล้วปลูกกอไผ่ลงไปให้แน่นจะบังวัดบังเมรุอะไรหายสูญหมด ฤถ้าไผ่มันช้ำหาต้นไผ่อะไรที่ขึ้นเร็ว ๆ ทำเป็นป่าให้ทึบให้งาม ถนนเอาตรงใบพร แต่ที่ปากปลายให้โอนคดเคี้ยวอย่างไรมาให้งามจนถึงตำหนักแพ ซีกข้างเหนือเป็นซีกข้างงาม ซีกข้างใต้เป็นซีกตากผ้าอ้อมเท่านั้น คลองที่จะผ่านเข้าไปในวัดซึ่งเป็นที่จะข้ามสะพาน อยู่แห่งหนึ่งนั้น เป็นสำคัญกว่าที่ตีพานจะอย่างไรให้งามและไม่ให้เหอะเหอะให้รถข้ามได้สะดวก แลให้เรือลอดได้ คลองจะกินเข้าไปในวัด พ้นจากคูวัดขึ้นไปแล้วสักเท่าใด ๆ ก็ได้ ไม่ควรจะให้สะพานในบ้านริมน้ำอยู่ใกล้ถนนสามเสนมากนัก คลองที่จะเข้าวังลงไปแนวคลองวัดเดี๋ยวนี้เนือง เว้นแต่ไม่ต่อกันกับคลองวัดจะทอดลงมาข้างตะวันตกเท่าใดก็ทอดได้เอาแต่ให้เรือเดินสะดวกตกลงเป็นเปลี่ยนเล็กถนนตรงเป็นถนนคด เล็กคลองตรงคลองคดเท่านั้นทำให้ทางที่จะคดงายขึ้นทุกอย่าง ทางที่จะเล็กได้นั้นมีอยู่ทางหนึ่งดังนี้คือเอาคลองที่จะมีสีออกกลับมาที่คลองวัดราชาธิวาส อย่างเก่า คราวนี้ไม่ขุดเกินเข้าไปข้างวัดขุดกินปากข้างเราปากเดียว ช่วยถมฝั่งของวัดที่แหง ๆ เว้า ๆ ให้เรียบเสียด้วย คลองยื่นขึ้นมาจากนัยคู้วัด พ้นนั้นจึงโอนไปข้างเหนือ ให้มาตรงเหมาะแก่ที่เราจะให้เข้าในวัง ถ้าทำเช่นนี้คลองสั้นลงมาก งดสะพานเปิดปิดสะพานสูงได้ ถ้าจะมีคลองฤๅสระในสวนใช้เป็นท่อสะพานรากเปิดแต่น้ำเข้ามาฤๅเรือเส็ดลอดเข้าออกได้”

และเมื่อทรงเห็นสิ่งใดไม่สวยงามก็ทรงตักเตือนบอกกล่าวและเมื่อเห็นสิ่งที่ควรที่ถูกต้องแล้วก็ทรงสรรเสริญสิ่งที่กระทำไปนั้นด้วย โดยทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงว่า

“หม่อมฉันไปดูการที่สวนดุสิตอยู่เกือบจะเสมอทุกวันตามนิไสยซึ่งนี้ไม่มีใครได้ ไปไหนอะไรกลางทางก็คู้ยเขี่ยที่ละเล็กละน้อย บัดนี้ได้สมประสงค์อย่างหนึ่งในการที่ขู่ท่านสุเมธ (พระสุเมธอาจารย์ ศรี วัดชนะสงคราม) ว่าไม่รักชาติพล่อยให้ต้นโพธิ์ต้นไทรขึ้นเต็มพระเจดีย์แลลานวัดกริ้วว เดียวนี้ได้ลงมือปลุกกวาดชำระต้นไม้ เชื่อว่าคงจะกวาดขึ้นเอาให้ได้ ส่วนวัดพระยีนที่สมเด็จพระพุฒาจารย์โตไปสร้างที่บางขุนพรหม เจ้าของเธอทำรั้วแลปลุกกวาดของเธอเอง ก็ได้ไปสรรเสริญความอุสาหสำเร็จแล้ว”

โดยมีแนวพระราชดำริในข้างต้นย้ายพระภัทรมุขุมณีจากวัดเครือวัลย์ ธนบุรี เป็นพระที่มีความรู้ในเรื่องศาสนา ช่างและเป็นพระที่มีความอุตสาหะ มาจำวัดเพื่อบูรณะและปรับปรุงต้นไม้ในบริเวณวัดราชาธิวาส ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงเห็นด้วยและมีพระราชปวารณากลับมาว่า

“พระราชดำรินี้ในอันจะจัดวัดราชาธิวาสนั้นเข้าที่มาก ลองนึกดูว่าได้เข้าไปในวัดเช่นนั้นแล้วรู้สึกว่าเป็นรมณีสถานนี้กระไร กฎูที่จะสร้างใช้ทำหน้าที่ของเก่าสมแก่สถานที่และเปนอันได้รักษาของเดิมไว้ เปนตัวอย่างทั้งเปนที่อยู่สบายด้วย”

แต่ก่อนที่จะย้ายพระภัทรมุขุมณีไปดูแลวัดราชาธิวาสนั้น โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจดีย์กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีมหาดไทยส่งพระภัทรมุขุมณีไปดูงานที่วัดใหญ่สุวรรณาราม เมืองเพชรบุรี อันเป็นวัดต้นแบบและเป็นวัดตัวอย่างในการจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงามเป็นรมณีสถาน ดังพระราชหัตถเลขาว่า

“ได้เห็นวัดใหญ่ซึ่งเป็นวัดโมเดลอันหม่อมฉันชอบใจว่าเปนวัดเปนวา ให้เข้าใจทั่วทั้งที่ไว้ก่อน พรรษานี้ค้ำสักคืนหนึ่งกรมหลวงดำรงรับไว้แล้วว่าจะจัดการให้สำเร็จ ท่วงทีของวัดนั้นเห็นจะโบราณครมคร่าอยู่คงไม่เข้าตาพวกใช้ดี แต่จะเอาให้ออกปากว่าดูสบายดีให้จงได้”

โดยแนวทางในการจัดการปรับปรุงวัดราชาธิวาสให้เป็นรมณีสถาน อันได้แก่ เริ่มต้นด้วยการปรับพื้นที่โดยการถางหญ้าที่ลานวัดราบเรียบสะอาด มีการปลูกต้นไม้ให้ความร่มรื่นแก่บริเวณ มีการขุดลอกคูน้ำมิให้ดินเขินแล้วไขน้ำจากคลองเข้ามาขังในคูไว้ให้เต็มตลอดเวลา โดยมีประตูน้ำสามารถเปิดปิดได้ในเวลาที่มีความจำเป็นต้องการไขน้ำเข้าออกพร้อมปลูกบัวสายให้เต็มพื้นที่ เมื่อเวลาออกดอกจะเป็นสถานที่ที่มีความงดงามมาก

“ลงมือถางพื้นที่ในวัดนั้นทั้งหมด ตั้งต้นรักษาพื้นที่ปลูกต้นไม้ไปก่อน การที่จะต้องแก้ไขยังมีมาก... จะปราบลานวัดให้เตียน ปลูกไม้ให้ร่มครึ้มแลยกพระทรายบันดาคัดดีไปก่อในที่นั้นให้พื้นเปนทราย ลานวัดเตียนอย่างวัดบ้านนอกคูซึ่งเปนเขตรัสีมาว่าเวลานี้ พระปล่อยให้สัปรุปลูกศาลาเรียกว่า สันตสมาคมคร่อมลงไปบนนั้นเสียแล้ว เบนที่นำเสียดายเปนอันมาก แต่มีท่าทางที่จะแก้ง่ายคือยกเลื่อนไปเสียให้พ้นจากคูแล้วจะแต่งคูนั้นให้หายกริ้วว แลช่วยขุดให้ลึกพอควร จะมีท่อไขน้ำจากในลำคลองซึ่งมีประตูปิดเต็มอยู่เป็นนิตย์ ให้เข้าไปเต็มอยู่ในลำรางนั้นเป็นนิตย์ ปลูกย้วสายให้มีสีเขียวสด ถ้าวัดได้เช่นนี้วัดนั้นจะเปนรมณีสถาน เมื่อเข้าไปแล้วเห็นเป็นที่เยือกเย็นร่มรื่น”

ในการย้ายพระภัทรมุขุมณีไปดูแลวัดราชาธิวาสนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดกระบวนแห่ด้วยพระองค์เอง เป็นขบวนรถยนต์ที่ทรงเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่รวมทั้งรถหลวงเข้าขบวนแห่จำนวนจำกัดเพียง 42 คัน เพราะไม่มีพื้นที่จอดรถที่เพียงพอ ขบวนรถที่เข้าร่วมนั้นจะตกแต่งประดับประดาด้วยดอกไม้เป็นจำนวนมากเหมือนรถบุปผชาติพร้อมวงปี่พาทย์ แตรวงและล้อเกวียนไปตามถนนหนทางจนถึงที่วัดสร้างความสนุกสนานไปตลอดทาง โดยพระองค์ทรงตั้งกล้องถ่ายภาพขบวนที่วัดด้วย

ในปี พ.ศ.2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะทรงสร้างพระราชอุทยาน เป็นที่ประทับแรมสำราญพระราชอิริยาบถในวันสุดสัปดาห์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อที่บริเวณด้านทิศเหนือของพระบรมมหาราชวัง ระหว่างคลองสามเสนกับคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งเป็นที่สวนและทุ่งนาตามราคาจากราษฎรด้วยพระราชทรัพย์สำหรับใช้จ่ายการในพระองค์ พระราชทานนามว่า “สวนดุสิต” โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มลงมือตัดไม้ ปรับพื้นที่เพื่อสร้างสวนดุสิต เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2441 และได้ทำการสืบมาจนกระทั่งถึงวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2442 จึงได้เสด็จเสด็จพลับพลาเป็นครั้งแรก การสร้างสวนดุสิตได้ใช้พื้นที่ของวัดดุสิตหรือวัดดุสิตารามที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม มีภิกษุอยู่เพียง 1 รูป เป็นที่สร้างพลับพลา และที่วัดร้างอีกวัดหนึ่งตัดเป็นถนนภายในสวนดุสิตด้วย ประกอบกับมีวัดเบญจมบพิตรที่ชำรุดทรุดโทรมอยู่ใกล้เขตพระราชฐานด้านทิศใต้ด้วยจึงมีพระราชดำริที่จะทรงทำ ชาติกรรม สถาปนาวัดขึ้นใหม่ โดยมีพระราชประสงค์สำคัญคือ (www.watbencha.com)

1. เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก เมื่อทรงใช้ที่วัดสร้างพระราชอุทยาน ก็ทรงทำ “ชาติกรรม” สร้างวัดขึ้นทดแทนตามประเพณี โดยสร้างเพียงวัดเดียว แต่ทำให้เป็นพิเศษ วิจิตรงดงาม สมควรที่จะเป็นวัดอยู่ใกล้เขตพระราชฐาน

2. เป็นที่แสดงแบบอย่างทางการช่างของสยามประเทศ โดยโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ออกแบบก่อสร้างพระอุโบสถพร้อมพระระเบียงอย่างวิจิตรงดงามด้วยแบบอย่างศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยโบราณ

3. เป็นพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมพระพุทธรูปโบราณสมัยและปางต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นทั้งในและต่างประเทศ แสดงให้ประชาชนเห็นเป็นแบบอย่าง ภายในพระระเบียง ชุ่มมุขหลังพระอุโบสถ และชุ่มมุขด้านนอกพระระเบียง

4. เป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูงซึ่งทรงเรียกว่า “คอลเลจ” (College) เป็นการเกื้อกูลแก่คณะสงฆ์มหานิกาย

5. เป็นพระบรมราชานุสาวรีย์แห่งพระองค์ โดยเมื่อสถาปนาขึ้นแล้วพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดเบญจมบพิตร” ซึ่งหมายถึงวัดของพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ 5 ก็ได้ทรงแสดงพระราชประสงค์ไว้ว่า เมื่อพระองค์สวรรคตและถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ให้นำพระสรีรางคารไปบรรจุไว้ใต้รัตนบัลลังก์พระพุทธรูปชินราช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีบรรจุพระสรีรางคารตามพระราชประสงค์

เมื่อเริ่มการสถาปนาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อถอนสิ่งก่อสร้างในวัดเดิมทั้งหมดปรับพื้นที่ก่อสร้างสังฆเสนาสน์สำหรับพระสงฆ์สามเณรอยู่อาศัยได้ 33 รูป เท่ากับปีที่ทรงครองราชสมบัติ โดยทรงมอบหมายให้เจ้าพระยาวรวงษ์พิษณุพนธ์เป็นผู้รับผิดชอบกับโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถชั่วคราวเป็นอาคารไม้หลังคามุงจากเพื่อทำสังฆกรรมไปพลางก่อน พร้อมกันนั้นได้มีตั้งพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ.118 (พ.ศ.2442) เรื่องแนวความคิดหลักในการผูกพันธิมาวัดเบญจมบพิตรดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในหอมหวาน สุริยคำ, 2528: 35-36)

“ด้วยเรื่องผูกพันธิมาวัดเบญจมบพิตรนั้น อยู่ข้างเป็นการใหญ่ของพระมาก แต่จะต้องทำให้ถูกใจ ซึ่งท่านตั้งใจจะทำให้ถูกต้องบาปโดยพิศดาร แต่ถ้าอย่างคนๆ เราก็เห็นเป็นจู้จี้เหลือเกิน ให้นำเอาเถิด

ข้อ 1 สิมาที่โบสถ์เดิมนั้น ไม่ต้องทำอะไร ใจความตรงกับให้ถือเสียว่าเหมือนไม่มี เมื่อตัดสินเล่นเช่นนี้แล้ว ให้นำบอกพระพรหมบริรักษ์ ให้รื้อลงเสียทีเดียวเสมอพื้นดิน ลูกนิมิตที่อยู่ใต้ดินนั้นไม่ต้องขุดขึ้น เลยกลมสูญ

ข้อ 2 พื้นแผ่นดินในบริเวณหลักเขี้ยว ในกำแพงแก้วนั้นต้องปราบให้ราบเพราะพระจะเดินเหยียบที่แผ่นดินทั่วหมดเช่นจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ข้อ 3 กำหนดที่วิสุงคาม คือที่ตั้งยกถวายพระเป็นแพนทหนึ่งต่างจากพระราชอาณาเขตนั้นตามแนวหลักเขี้ยวซึ่งเป็นแนวกำแพงแก้วอันจะก่อขึ้นภายหลัง ในเวลานี้ลุ่มสูงกว่าพื้นวัด หลักศิลาหกเหลี่ยมยอดเป็นตุ๊กตาฤาสิงโต ซึ่งกรมพิทยจะส่งนั้น จะปักตามแนวหลักเขี้ยวในวันที่ 1 มีนาคม พร้อมกับถวายที่วิสุงคามหลักนี้เมื่อจะก่อกำแพงแก้ว ถอนทิ้งเสียได้ไม่ต้องเอา

ข้อ 4 หลักขวานั้น พระสงฆ์จะผูกสิมาเพียงนั้น ที่บริเวณเท่านั้นเรียกว่า "พัทธสิมา" ตามหลักขวาๆ นั้นจะเป็นที่ฝังลูกนิมิตจะต้องขุดเป็นหลุมลงไปแล้วทำรากให้พอที่จะรับฐานสิมาซึ่งจะทำด้วยศิลาตั้งขึ้นเสมอแผ่นดินในภายหน้าแล้วก่อเป็นตรูขึ้นมา เหนือรากนั้นก่อเป็นตรูพอพจนลูกนิมิตฤาจะกว้างเท่าลานสิมา ซึ่งคงจะไม่เกิน 3 คอก แล้วเอาลูกนิมิตตั้งลงที่พื้นกลางตรู ก่ออิฐอัดลูกนิมิตให้จมอยู่แลเห็นแต่ครึ่งลูก ทำให้แน่นด้วยสิเมนเปิดข้างบนไว้ก่อนจนกว่าจะผูกสิมาเสร็จ เมื่อผูกสิมาแล้วจึงก่อโค้งรอบให้มิด หลังโค้งก่อเป็นแท่นสี่เหลี่ยมสูงเสมอพื้นดิน เช่นเขียนให้ดูเป็นตัวอย่าง ทำเช่นนี้เหมือนกันทั้ง 8 ทิศ

ข้อ 5 สิมากลายเป็นสิมานอกบาฬี ทำที่ฝังเหมือนอันกับ 8 ทิศ เว้นไว้แต่ยังไม่เอาลูกนิมิตลง ก่อขึ้นมาให้เป็นหลุมกลมผ่าซีก พอลูกนิมิตตั้งเหลืออยู่ครึ่งหนึ่ง เมื่อวันที่ 15 จะเอาลูกนิมิตลงเกลี่ยสิเมนในหลุมนั้นแล้วเอาลูกนิมิตลงตั้ง แล้วจึงก่อโค้งแลก่อแท่นทับเสมอพื้นโบสถ์ แต่นิมิตกลางนี้ไม่ต้องทำรากแน่นหนาเหมือน 8 ทิศ เพราะจะไม่ตั้งสิมาของที่หนักบนนั้น

เว้นไว้แต่สิมากลางนี้จะไม่อยู่ตรงหลักขวาซึ่งปักเป็นสัญลักษณ์เพราะตำราเขาถือกันว่าสิมากลางอยู่ตรงศูนย์กลางของสิมาทิศ สมภารอยู่ไม่ทน ฉะนั้นให้จับสุญเสียใหม่สุญหนึ่ง เอากลางจัตุรมุขของโบสถ์ซึ่งจะทำต่อไปภายหน้าเป็นสุญแปลว่าสิมากลางก่อนไปอยู่ข้างหน้าพระประธาน

ข้อ 6 ในวิสุงคามสิมาทั้งหมดพระจะต้องเหยียบทั่วไปตามที่กล่าวไว้แล้วในข้อ 2 นั้น เพื่อให้เป็นการแน่นนอน จะต้องมีการทำด้วยไม้ฤาด้วยเชือก วางเต็มทั้งพื้นที่ฤาทำแต่ด้านหนึ่งให้เต็มเนื้อที่เมื่อสวดถอนแล้วยกเลื่อนเข้าไปวางต่อไปตามลำดับตารางที่จะต้องทำนั้นกว้าง 4 คอก แล้วบัน 3 ส่วนเหมือนตาหมากรุก แปลว่าพระจะยืนในตาราง 4 คอก 4 เหลี่ยมนั้นได้ 9 รูปองค์ที่จะสวดยืนกลางพระที่จะยืนเป็นคณะล้อมรอบตารางเช่นนี้จะต้องทอดด้านหน้าตั้งแต่หลักเขี้ยว 3 หลักข้างตะวันออกเป็นต้นไปเมื่อถอนแล้วยกเลื่อนเข้าไปจนกว่าจะสุดหลักเขี้ยวด้านตะวันตกไม้ที่จะใช้เป็นตารางนี้ใช้ไม้ไผ่ผ่าอย่างเช่นสำหรับประกอบตีนเรือก็พอ เป็นของใช้ชั่วคราวเดียว ไม่ต้องติดที่อยู่จนตลอดเวลางานใช้แต่เวลาถอนสิมาไม่เกี่ยวกับเวลาผูก

ได้ส่งตัวอย่างตามที่เขียนดูพอให้เข้าใจ ให้คิดอ่านกะการดูทุกอย่างไว้ให้ถูกสัดส่วนแล้วให้เอาตัวอย่างมาให้ดูถ้ายังไม่เข้าใจให้ถาม

อนึ่งในสิมากลางนั้นเป็นที่เขาสำหรับฝังอะไรต่ออะไร บางทีจะมีสิ่งซึ่งจะสำหรับฝังคล้ายสิลาถ่อฤาอย่างฝรั่ง ฤาบางทีจะมีทับศิลาเช่นถ่อฤาฝังลงอยู่ใต้นิมิตซึ่งจะได้คิดต่อไป เพราะฉะนั้นรอสิมากลางไว้ก่อน อย่าเพิ่งก่อตรู แต่สิมา 8 นั้นทำรากแลก่อได้ทีเดียว"

จนในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2442 ซึ่งเป็นวันเสด็จเฉลิมพลลาประทับแรมที่สวนดุสิตครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดเบญจมบพิตร ทรงประกาศพระบรมราชูทิศถวายที่วิสุงคามสิมาแก่สมเด็จพระวันรัต (แดง สีลวฑฺฒโน) วัดสุทัศน์เทพวราราม ซึ่งเป็นประธานสงฆ์ สมเด็จพระวันรัต อ่านประกาศพระบรมราชูทิศในที่ประชุมสงฆ์ ซึ่งปรากฏข้อความในประกาศพระบรมราชูทิศตอนหนึ่งว่า "ทรงพระราชทานนามวัดวัดเบญจมบพิตร แสดงลำดับรัชกาลใหม่หาจักรีบรมราชวงศ์" จึงถือได้ว่า วันที่ 1 มีนาคม 2442 เป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศสถาปนาวัดเบญจมบพิตรขึ้น แล้วได้ดำเนินการก่อสร้างเป็นลำดับมา ถึงปี พ.ศ. 2443 เมื่อการก่อสร้างสังฆเสนาสน์แล้วเสร็จตามพระราชประสงค์ในขั้นแรก จึงโปรดให้แห่พระสงฆ์สามเณร 33 รูป ซึ่งโปรดฯ ให้คัด

เลือกได้แล้วและให้รวมฝึกรอบมออยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ไปอยู่วัดเบญจมบพิตรเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2443 และในคราวนี้เองได้พระราชทานที่วัดเพิ่มเติมและสร้อยนามต่อท้ายชื่อว่า “ดุสิตวนาราม” เรียกรวมกันว่า “วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม” ในส่วนพระอุโบสถถาวร และพระระเบียง โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการเป็นสถาปนิกเขียนแบบแปลนแผนผังและเริ่มการก่อสร้างต่อไปพร้อม ๆ กับการก่อสร้างเสนาสนะอื่น ๆ และพระยาราชนสงครามได้ดำเนินการก่อสร้างมาตามลำดับ (www.watbencha.com)

รูปภาพ 4 - 3 การใช้ไม้ยืนต้นในรูปแบบสวนป่าให้ความร่มรื่นแก่ถนนและบริเวณโดยรอบ

ที่มา : www.watbencha.com

รูปภาพ 4 - 4 การนำน้ำเข้าช่วยในวางผังวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ที่มา : www.watbencha.com

เมื่อเริ่มสถาปนาวัดเบญจมบพิตร ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกุฏิสำหรับภิกษุสามเณร 33 รูป ที่โปรดให้แห่จากวัดมหาธาตุ ไปอยู่วัดเบญจมบพิตร รุ่นแรก เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2443 คือ พระที่นั่งทรงผนวช สำหรับเจ้าอาวาส กุฏิแถว 6 แถว กุฏิเดี่ยว 2 หลัง สำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป (หมายเลข 1-12) และศาลาสีสมเด็จอีก 1 หลัง ในปีต่อๆ มาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างกุฏิขึ้นปีละ 1 หลัง จนถึงปี พ.ศ.2452 โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “กฎีกกรมพระคลัง” ซ้ำที่ (เลขที่ 41) แล้วทรงประกาศพระบรมราชูทิศถวายด้วยพระองค์เองเป็นครั้งสุดท้ายก่อนเสด็จสวรรคต ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม ร.ศ.127 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 66-67) เรื่องการวางผังตัวอุโบสถ กลุ่มกุฏิ การขุดสระน้ำและแนวทางการปลูกต้นไม้ในเป็นสวนป่าอันจะเป็นรมณีสถานต่อไป

“จดหมายฉบับนี้มาถึงเจ้าพระยาเห็นว่าอยู่ย่านกลางระหว่างพระยาสามภพและตุ๊ก ทั้งเป็นผู้ถือแผนที่แลเคยพูดกันเข้าใจขอให้สมมติว่าถึงตุ๊กด้วย ถึงพระยาสามภพด้วย ขอให้กำหนดคำที่จะกล่าวต่อไปนี้ให้ชัดเจน

ข้อที่ 1 เดิมเมื่อตอนหัวค่ำตุ๊กบอกว่า พระยาสามภพว่าตำหนักกรมหลวงบดินทรยาวไปจะต้องตัดเสียห้องหนึ่งจึงวินิจฉัยกันลงว่า ที่ริมคลองคูหน้าโบสถ์ไม่ควรจะต้องไว้ลาน ถ้าเลื่อนออกไปปลูกถึงริมคูซึ่งเว้นไว้ 8 คอก ตำหนักนั้นคงจะลงได้ เพราะผิดกันอยู่ 5 คอกเท่านั้น

ข้อ 2 เวลาตึกนี้กรมหลวงนครบอกว่า ตัวอย่างโบสถ์ที่คิดจะเลื่อนประตูกำแพงแก้วช่องกลางย่านตามยาวนั้น ไปข้างตะวันตกอีก 5 คอก กลายเป็นที่ขาดถึง 10 คอก

ถ้าจะปลูกห่างคู เช่นกะลัดห้อง เช่นอย่างที่พระยาสามภพคิดจะต้องลด 2 ห้องเหลือกุฏิแต่ 3 ห้องเท่านั้นกระไดขึ้นจะตรงนอกชานนำกุฏิเล็ก 2 หลัง กรมหลวงนครวินิจฉัยให้เอาถนนตกเข้าไปกลางกุฏิ เพราะเหตุที่มีถนนริมชายคาสักคอกอยู่แล้วแต่ใจข้าไม่รักเลย เหตุด้วยป่าที่ปลูกมาเป็นแถวก็คงจะต้องเว้นช่องถนน เมื่อเดินตามถนนก็แลลอดเข้าไปได้ดูหนทางมอะไรไม่ได้ จะเห็นแต่ไก่อ้อยะไรต่างๆ----

ข้อ 3 ด้วยเหตุฉะนั้นที่เดี๋ยวนี้เลื่อนไปริมคูแล้วยังขาดอยู่ 2 คอก จะเบียดกุฏิพระภักทรมุขให้ใกล้สมเด็จพระพุทธฉายาจารย์เข้าไปอีก 2 คอกไม่ได้ ถ้ากลัวจะเบียดห้องพระโรงเลื่อนห้องพระโรงให้ห่างออกไปข้างใต้ก็สักที่วากี้ได้ ให้ปักสุนยถนนเลื่อนจากประตูเดิมไปอีก 5 คอก ตรงห้องที่ 2 ตั้งแต่นำโบสถ์เข้ามาแล้วจึงวางกุฏิ

ข้อ 4 ถ้าสิ้นตึกจริง ๆ ต้องตัดกุฏิลงเป็น 4 ห้องอย่างพระยาสามภพว่า ถ้าเช่นนั้นอย่างไร ก็พอ ขอให้พิจารณาวินิจฉัยข้อที่ว่านี้ให้ตกลงเสียก่อนเวลาที่จะไปดูงาน

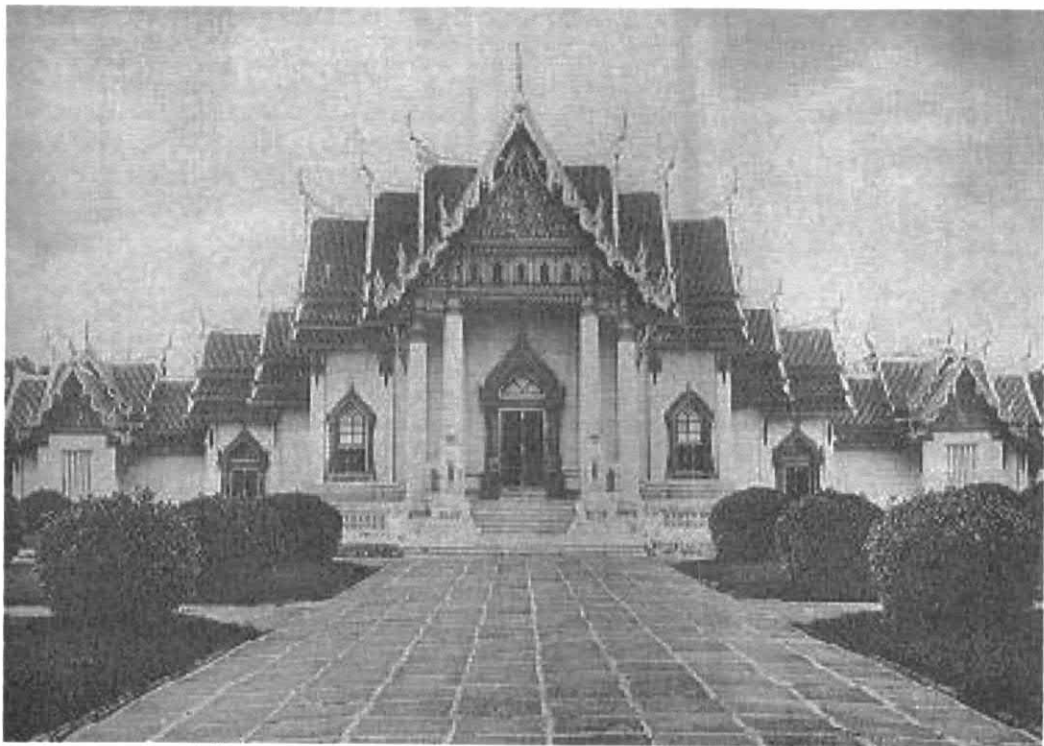
ข้อ 5 บรรดาถนนที่จะไปชนกุฏิ จะต้องเว้นต้นไม้แล้วจำต้องจะให้ไปชนกระไดทั้งนั้น อย่าให้เข้าไปชนได้ถุน ถ้าไม่ชนกระไดก็ให้ลอดไปชนกำแพงริมน้ำทีเดียว เพราะฉะนั้นถนนหลังโบสถ์ต้องชนกระไดแห่งหนึ่ง ถนนตรงนำโรงเรียนข้ามซึ่งเข้าไปชนสระ แล้วแยกไปตามของสระชนกระไดขึ้นกุฏิทั้งสองข้างซึ่งจะเป็นกุฏิหมู่หรือไปปลูกนั้น

ข้อ 6 กรมหลวงวชิรญาณรับสั่งว่า ห้ายแถวกุฏิข้างตะวันออกอยากจะมีผู้ใหญ่อยู่ เห็นว่าถ้าให้พระครูปลัดอยู่เห็นจะดีกุฏิของเธอปลูกอยู่ในกลางหมู่หลังใหญ่กว่าเพื่อนทำอย่างใหม่ ถ้าเอากุฏิหลังนั้นมาปลูกลงในที่ซึ่งคิดจะปลูกต้นยางริมคูด้านหลังปลูกนอกถนนหลังกุฏิเหมือนอย่างห้องพระโรงกรมหลวงบดินทรช่วยแก้ไขเพิ่มเติมกุฏิเดิมเสียให้ตีบ้างเหมือนอย่างมาเป็นผู้เฝ้าลานวัดอยู่ที่หลังสระก็เห็นจะดี ให้วัดกุฏินั้นไว้เขียนรูปห้องไว้ให้ดู พรุ่งนี้จะไปกะที่ให้ได้ปลูกต้นหมากกรากไม้ประจบเห็นจะงามขึ้นอีก ดีกว่าแลออกมาเห็นสวนร้างๆ ซ้ำหลังวัด”

ในเรื่องการใช้ต้นไม้ในวัดใช้ต้นไม้ตัดแต่งเป็นเรือนกลมซึ่งพระองค์ทรงทอดพระเนตรตามโบสถ์ของยุโรป โดยเว้นระยะห่าง 6-8 คอก ปลูกสลับกับต้นจำปา นอกจากนี้ยังมีต้นกรรณิการ์และต้นสาเล้าเพื่อต้องการร่มเงา ทำให้สภาพแวดล้อมของวัดเป็นที่ร่มรื่น ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม ร.ศ.118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 15)

“ต้นแก้วเรือนกลมแถวหน้าแนวอ่างหยก พิศเราะห์ดูไม่เข้ากับถ้าเอาเข้าไปปลูกในที่ไม้แจ่งรอบตัว ก็คงจะเสียเรือนแลเรื่องต้นไม้ตัดกลมเช่นนี้ ดูมันวัดๆ อยู่อย่างไรไม่รู้ เห็นจะเป็นเพราะไปเคยเห็นที่ยุโรป มักมีตามวัดแลสวน

โบราณๆ จึงเห็นว่าถ้าเอาไปปลูกตามรอบโบสถ์วัดดุสิตจะดีกว่า ปลูกแถวขอบถนนในกำแพงแก้ว ทางถนนเข้าไปสัก
 คอก 1 พอหมดเรือนกลมของต้นไม้นอกต้นจำปา หน้าตาที่วัดนั้นจะค่อยสดชื่นขึ้นสักหน่อยหนึ่ง เพราะเวลานี้ดู
 โบสถ์ก็คร่ำ ถนนก็กะหยอกกอกแกก พื้นแผ่นดินก็กำเริบเรกเรียว เดินผ่านมาก็ออกเหนียวๆ ไน้ตา ถ้าหากว่าจะ
 พอปลูกทรายเข้าไป ตั้งแต่หัวตานข้ามคลองร่องไม้หอมตรงเข้าไปจนถึงกำแพงแก้วด้านหน้า แลตั้งแต่แนวกำแพงแก้ว
 ด้านหลังไปจนถึง ตพานข้ามคลองแผ่นกระเจกได้ด้วยก็จะดี ถ้าหากว่าแถวหน้าไม้พอ ถอนแถวในที่ล้อมต้นไม้สักอยู่ทั้ง
 2 ข้างนั้นไปด้วยก็ได้ ให้ลงเสียให้เสร็จทีเดียวไม่ต้องคอยระยะห่างกันสิ้น 6 คอก ฤา 8 คอก พอสลับกันกับต้นจำปา
 ก็ตามถ้าไม่แน่ใจจะปักไม้ไว้ พรุ่งนี้ไปดูแล้ว มรินนี้ได้ลงมือปลูกทีเดียว ส่วนที่ที่ปลูกเดิมนั้น ถ้าเป็นต้นกรรณิกาแล
 สำเล้าซึ่งثمرได้จะดี ต้นสำเล้านั้นไม่ควรจะต้องหาถึงใหญ่โตอันใด ต้นขนาดคอกเสกซึ่งมีชุ่มๆ ลานที่ดูก็จะมียู
 มาก ให้บอกไปฤาคันดูที่อื่นอีก”

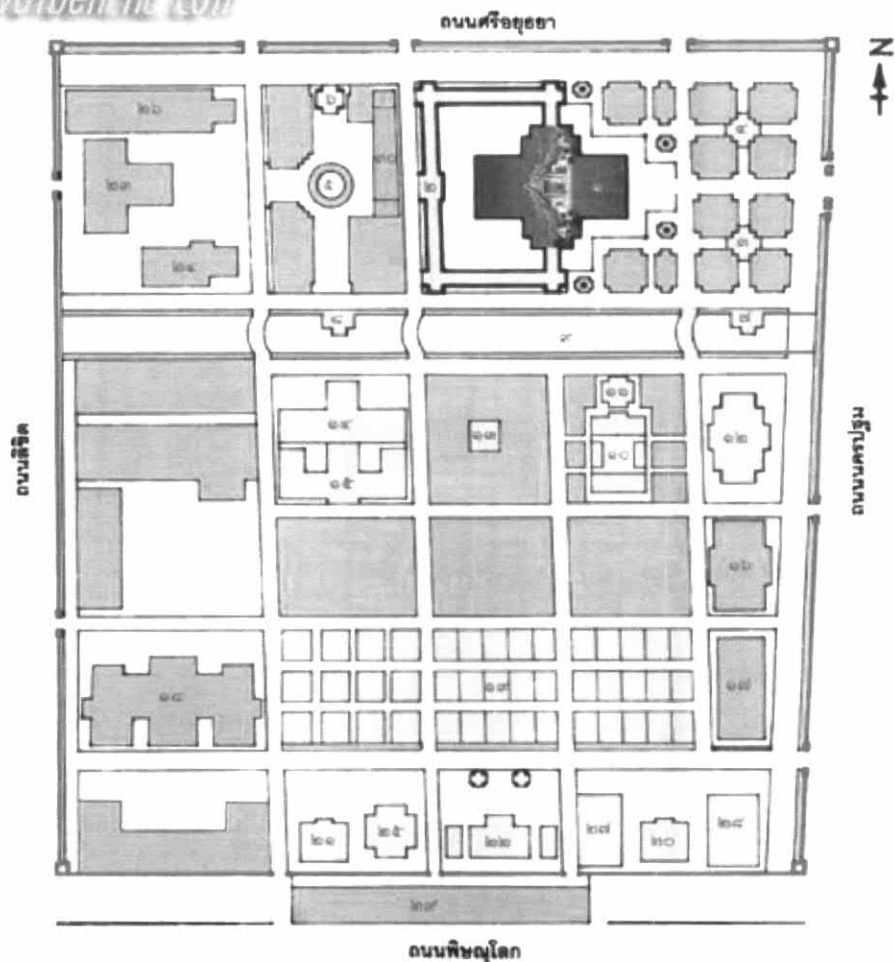
รูปภาพ 4 - 5 การใช้ไม้พุ่มตัดแต่งสองข้างทางเข้าตัวพระอุโบสถช่วยเสริมสร้างภูมิทัศน์และตัวอาคารให้สวยงาม

ที่มา : www.watbencha.com

พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองเชื่อมต่อกจากสวนดุสิต คลองเปรมประชากร และคลองผดุงกรุงเกษม ตั้งแต่เริ่ม
 การสถาปนาวัดเพื่อให้ถ่ายเทได้และเป็นการแบ่งเขตเป็นส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาสโดยใช้ดินที่ขุดขึ้นถมพื้นที่วัด เนื่องจาก
 บริเวณที่วัดเดิมและที่ถวายเพิ่มเติมสำหรับสร้างวัด เป็นที่ต่ำเพราะเป็นที่สวนและที่นากับเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคในสมัยนั้น
 แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจันทรสุเทพ ก่อเขื่อน 2 ข้าง สองฝั่งคลองให้ปลูกต้นไม้และฝังเสาศิลายอดบัวตูม
 สอดเหล็กหล่อลายดอกไม้เป็นรั้วตลอดแนวทั้ง 2 ข้าง เขิงสะพานตั้งตุ๊กตาจีนประดับ 12 ตัว รวมทั้งการวางผังและแนวถนน
 แบบตารางให้สวยงามดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม ร.ศ.127 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 68)

“ในการที่จะกะกุญแจก อย่านึกถึงถนนแลต้นไม้ จะปลูกอย่างไรก็ปลูกไป ทำทางเลี้ยวเป็นหลืบไปในต้นไม้เช่นร่อง
 ไม้หอมก็ได้ ถ้ากะได้ลงกับถนนจริงๆ ก็ให้เอาดั่งนั้น”

WAT BENCHA (VII)

๑. พระอุโบสถ	๑๑. ศาลาสีสมเด็จ	๒๑. ภูมิกรรมพระคลังข้างที่
๒. พระระเบียง	๑๒. พระที่นั่งทรงธรรม	๒๒. ภูมิจิตกนทวัฐ
๓. ศาลาหม่อมเจ็อย	๑๓. หอระฆังบวรวงศ	๒๓. หอสมุด ป. กิตติวัน
๔. ศาลาโย - ระเบียง	๑๔. พระวิหารสมเด็จ ส.ผ.	๒๔. พิพิธภัณฑ์ฯ อ.ป.ก.
๕. ดันพระศรีมหาโพธิ์	๑๕. ภูมิสมเด็จ	๒๕. หอศึกษาพระปริยัติธรรม
๖. ศาลาอรุณพงษ์	๑๖. ศาลาบันณรศภาค	๒๖. ศาลาร้อยปี
๗. ศาลาน้ำเจ้าคุณจอมมารคาสาลี	๑๗. ศาลาเบญจพิศภาค	๒๗. หอ ๒
๘. ศาลาน้ำท้าววรจันทร์	๑๘. โรงเรียนเบญจมบพิตร	๒๘. หอ ๓
๙. คลอง	๑๙. ภูมิภาคต่างๆ	๒๙. ศาลาธรรมชินราชา
๑๐. พระที่นั่งทรงผนวกร	๒๐. ภูมิจรรพลาต	๓๐. ศาลาเพาะนิลย์ชอบ

ผังที่ 4 - 6 แผนที่แสดงบริเวณวัดเบญจมพิตรดุสิตวนาราม

ที่มา : www.watbencha.com

ในระหว่างนั้นก็โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสิ่งเสนาสน์อื่น ๆ คือ ศาลาบันณรศภาค เพื่อเป็นโรงฉัน ศาลาเบญจพิศภาค เป็นคลังเก็บของสงฆ์และโรงงาน ภูมิสมเด็จเป็นที่พักสมเด็จพระวันรัต (จิต อุทโย) วัดมหาธาตุ ที่ไปช่วยดูแลการต่าง ๆ ในระยะแรกและเป็นที่อยู่ของพระนวกะกับเป็นที่พักของอาคันตุกะ พระวิหารสมเด็จ (ส.ผ.) เพื่อเป็นหอสมุดหรือหอธรรมประจำวัด พระที่นั่งทรงธรรมและโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร ภูมิจหลังสุดท้ายที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นคือ “ภูมิจบรมราชูทิศ” (หมายเลข

42) แต่ยังไม่ทันได้จ่ายพระราชทรัพย์ค่าก่อสร้างและยังมีได้ทรงพระราชอุทิศถวายก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน การก่อสร้างสิ่งมเสนาสน์อื่น ๆ ยังไม่แล้วเสร็จครบถ้วนตามแผนผัง ที่ทรงวางไว้ การประดับตกแต่งพระอุโบสถบางส่วนและสิ่งมเสนาสน์บางแห่ง ยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ตามพระราชประสงค์ (www.watbencha.com)

รูปภาพ 4 - 6 สภาพด้านหน้าพระอุโบสถ

ที่มา : www.watbencha.com

รูปภาพ 4 - 7 สะพานและคลองในหมายเลข 9 ที่โปรดฯให้ขุดเพื่อแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส

ที่มา : www.watbencha.com

4.2 พระปรีชาสามารถเรื่องพืชพรรณ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนพระทัยในเรื่องของการเกษตรและการบำรุงรักษาพันธุ์ไม้แนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องสามารถศึกษาได้จากพระราชหัตถเลขาเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายในการปรับปรุงการเกษตรที่สำคัญเช่น การตั้งกระทรวงเกษตรธิการซึ่งมีเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นเสนาบดีกระทรวงคนแรก มีการส่งเสริมการเพาะปลูกและการชลประทานและยังทรงมีแนวทางพระราชดำรินในเรื่องการจัดสร้างสวนพฤกษศาสตร์ (วารสาร จิวชัยศักดิ์, 2546: 53-54) ใช้เป็นที่ปลูกต้นไม้เพื่อการศึกษาค้นคว้าโดยเฉพาะ (การศึกษาอยู่ในหัวข้อเทคโนโลยีการก่อสร้างและควบคุมงานภูมิสถาปัตยกรรม) ทรงวางแบบแผนแนวความคิดหลักเรื่องการใช้ต้นไม้ตกแต่งในพระราชวังสวนดุสิตด้วยพระองค์เอง ตลอดจนการปลูกต้นไม้ การบำรุงดูแลรักษาและแหล่งที่มาของต้นไม้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถแสดงออกถึงพระปรีชาสามารถเรื่องพืชพรรณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เป็นอย่างดี

4.2.1 ด้านการเลือกพืชพรรณตามสภาพแวดล้อมและการใช้งาน

การเลือกพันธุ์ไม้เพื่อนำไปใช้ในงานภูมิสถาปัตยกรรมมีการคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพรูปทรง ขนาด ลักษณะการเจริญเติบโต คุณสมบัติของดอก ผล ใบ การจัดองค์ประกอบของกิ่ง ก้าน ใบและลำต้น เพื่อเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจการเลือกใช้พรรณไม้ให้เหมาะสมกับการออกแบบและเป็นไปตามพระราชประสงค์ โดยทรงพิจารณาแบบด้วยพระองค์เองเมื่อทรงเห็นว่าไม่ถูกต้องก็รับสั่งให้บุคคลที่เกี่ยวข้องนำกลับไปตรวจทานใหม่อีกครั้งจนเป็นที่น่าพอใจ ดังตัวอย่างการเลือกใช้ต้นไม้เพื่องานภูมิสถาปัตยกรรมซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีความรู้ความเข้าใจในการเลือกใช้พันธุ์ไม้เพื่องานภูมิสถาปัตยกรรมโดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดนอกเหนือจากความสวยงามได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏหลักฐานเป็นตัวอย่างดังนี้

1. การเลือกใช้ทรงพุ่มกับประเภทของต้นไม้ให้สัมพันธ์กับการใช้งาน เป็นการเลือกใช้ต้นไม้ที่แก่กิ่งก้านให้ร่มเงาและต้องการทรงพุ่มที่โตเร็วเพราะใช้เป็นต้นไม้ถนน ซึ่งขนาดที่ใช้คือประมาณ 2 คอก เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ขนย้ายง่าย ระบบรากสามารถที่แข็งแรงและการใช้ต้นไม้ที่มีขนาดเดียวกันในการปลูกจะได้ต้นไม้ที่มีการเติบโตเท่าๆกัน เกิดความเป็นระเบียบ ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน ร.ศ. 118 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในหอมหวน สุริยคำ, 2528: 3)

“แต่ถ้าจะหาต้นไม้ให้เชิงขนาดสัก 2 คอกก็ไปได้เร็วขึ้นเพราะเป็นต้นไม้ริมถนน แต่ก็จะต้องนับประมาณเสียว่าจะต้องใช้กี่มากน้อยจะหาได้ครบถุถ้าไม่ ถ้าแคลงว่าจะไม่ครบแล้วไม่ควรที่จะหาใหม่เพราะถ้าหาไม่ได้ครบ จะต้องเอาต้นเล็กบ้างใหญ่บ้างปนกันจนแก่ไม่ได้เห็นงามสู้เอาต้นในหม้อของเราที่มีอยู่แล้วเล็กๆไม่ได้จะได้โตทันกันทั้งหมด แต่ต้องปลูกพร้อมกันทั้งถนนพุดตานแลถนนบ่วง”

และที่สำคัญการเลือกใช้พันธุ์ไม้ชนิดเดียวกัน ขนาดเท่ากันปลูกไปตลอดแนวถนน นอกจากจะให้ความร่มรื่นแก่ผู้สัญจรและถนนแล้ว จะให้ความสวยงามทางกายภาพของเมืองในอีกทางหนึ่งด้วย

2. การใช้เทคนิคในการตัดแต่งและบังคับต้นไม้ให้เป็นรูปทรงต่างๆ ทรงเสนอแนวคิดในการตัดแต่งรูปทรงไม้พุ่มเป็นการนำสายตาและใช้ประดับตกแต่งซึ่งใช้เป็นไม้ระดับกลาง ส่วนไม้ยืนต้นใช้เป็นไม้ระดับสูง ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 1 กันยายน ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 25)

“ต้นรำเพยนั้นหาง่ายปลูกง่ายแต่งเป็นเรือนกลมได้ คิดจะปลูกริมคลองเงาแวนแผ่นกระจาก เป็นรอบนอกของวัด สืบหว่างจำปาเหมือนกับต้นชบาสืบหว่างลั่นทมให้หาต้นขนาดคอก 1”

3. การใช้คุณสมบัติของผลเพื่อประโยชน์ใช้สอยมิใช่เพื่อความสวยงามเพียงอย่างเดียว การปลูกต้นไม้ นอกจากจะเลือกชนิดให้เหมาะสมกับการใช้งานแล้วยังคำนึงถึงไม้ผลเพื่อการบริโภค และยังช่วยในระบบนิเวศโดยใช้เป็นอาหารของสัตว์ได้ โดยระยะการปลูกต้องห่างพอสมควรเพื่อป้องกันการแย่งอาหารกันเอง ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 25)

“ต้นรำเพยที่จะปลูกรอบกำแพงนั้นเองเป็นงดเพราะจะมีในสวนแล้ว ถ้าปลูกต้นทับทิมจะมีประโยชน์กว่า แต่ไม่จำเป็นต้องปลูกติดกันเป็นรั้วซึ่งบางทีจะทำให้ลูกไม่ตก เพราะถึงจะทำเป็นรั้วก็ไม่ทับได้ คงจะต้องปลูกหญ้า ถ้าปลูกทับทิมติดกันจะรักษาหญ้ายาก ให้ปลูกระยะห่างกัน 6 คอกจะพองาม”

4. การใช้ข้อดีการเจริญเติบโตที่แตกต่างกันเพื่อการใช้งานที่รวดเร็วและในระยะยาว การเลือกใช้ต้นไม้ต่างชนิดต่างทรงพุ่มและเลือกชนิดไม้โตช้าเพื่อควบคุมทรงพุ่มและไม้โตเร็วเพื่อต้องการให้ร่มเงาและทรงพุ่มที่รวดเร็ว ปลูกสลับกันเพื่อสามารถที่จะใช้งานได้ทันทีและใช้งานในระยะยาว หรือเมื่อเวลาผ่านไปในระยะหนึ่งจึงค่อยตัดต้นไม้โตเร็วออกและปล่อยให้ต้นไม้โตช้าเจริญเติบโตเต็มที่ ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 2 กันยายน ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 26)

“ด้วยเรื่องต้นรำเพยที่หมื่นราชานุบาลว่าเป็นพุ่มซึ่งไม่ควรจะลงริมกำแพงนั้น อยากจะได้มาลงตามแนวกำแพงข้างในลับหว่างพยอมเพราะพยอมนั้นเปิดปีกว่าจะแลเห็นใบเขียวก็ยิ่งช้า แต่ลับแถวใน คือริมถนนแนวกำแพงด้านหน้าแถวเดียวเห็นจะพอดอกกระมังให้นับจำนวนต้นสอบดู”

5. การใช้ไม้เลื้อยแบบเกาะโครงคร่าว (Climber) เพื่อการใช้สอยและเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร การออกแบบหลังคาโรงม้าโดยใช้ไม้เลื้อยที่ให้เลื้อยเกาะโครงคร่าวเพื่อป้องกันความร้อน และการเลือกใช้พรรณไม้เข้ามาช่วยตกแต่งอาคารให้เกิดความสวยงามและเกิดประโยชน์ในการใช้แทนหลังคาจากที่มีอายุการใช้งานที่สั้นและต้องเปลี่ยนตลอดเวลาเมื่อหมดอายุการใช้งาน เป็นการประหยัดทั้งแรงงานและวัสดุ ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน ร.ศ. 120 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 43)

“อนึ่งการที่จะทำหลังคาโรงม้ามุงกระเบื้องนั้น ถ้าจะเป็นการซ้ำแลเปลืองดูกว่ามุงสังกะสีแล้วมุงจากทับ แล้วปลูกต้นไม้เลื้อยให้ขึ้นหลังคา กว่าจากจะผูกพอดต้นไม้คลุมสังกะสีมิได้ไม่ร้อนดูก็ได้อยู่เพราะโรงม้าเขามักใช้ต้นไม้คลุมตามแต่จะเห็นอย่างใดดี”

6. การเลือกใช้คุณสมบัติของดอกเพื่อให้เกิดการรับรู้และบรรยากาศ การเลือกใช้ไม้หอมไทยเป็นต้นไม้หลักเพื่อทำให้เกิดรับรู้ในเรื่องกลิ่น นอกจากนี้การเป็นไม้พื้นถิ่นทำให้ปลูกและบำรุงรักษาง่าย ส่วนการปลูกให้เป็นสวนบ้านนั้นก็เพื่อต้องการให้เกิดบรรยากาศแบบธรรมชาติและยังให้อิสระในการเจริญเติบโตของต้นไม้อย่างเต็มที่ ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม ร.ศ. 121 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 51)

“ต้นไม้สวนตพานดาพวกต้นสารพี กาลหลง บุญนาก บิบบ สายน้ำผึ้ง ที่ใหญ่ๆพอจะซุดได้แล้วอยากจะให้ซุดมาลงในป่าหลังพระที่นั่ง จะได้เห็นต้นไม้เร็วหน่อยหาไม้ก็เรียกๆ ดินไม่รู้จักโต”

7. การใช้แนวต้นไม้โดยการปลูกเป็นกลุ่มขนาดใหญ่แบบสวนป่า ยกตัวอย่างการปลูกต้นไม้ในวัดเบญจมบพิตรฯ นอกจากจะให้ความร่มรื่นแก่บริเวณวัดแล้วยังช่วยยึดตั้งริมคูคลองมิให้พังทลาย พร้อมทั้งสามารถบังทัศนียภาพที่ไม่พึงประสงค์อันได้แก่กรุเผาต้ออีกด้วย ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม ร.ศ. 127 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 64)

“เราไม่ทำอะไรกับคลองคูวัดนั้นเลยให้คงอยู่ตามเดิมจะขอเช่าซื้อที่ฟากข้างใต้แนวตลอด แล้วปลูกต้นไม้เป็นป่าเบียดเสียดให้แน่นจรมคลองตลอดจนท้ายคูวัดบังกุฎบังเมรุ”

8. การออกแบบและเลือกลักษณะการตกแต่งต้นไม้เพื่อการใช้งานในด้านปิดบังสิ่งน่าเกลียด โดยการออกแบบโดยใช้เรือนกล้วยไม้มาเป็นทั้งริมกำแพง นอกจากจะใช้ประดับตกแต่งแล้วยังช่วยลดความกระด้างของกำแพงหรือบังความน่าเกลียดลงได้ ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน ร.ศ. 128 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 74)

“ข่าวว่านางดาราบรทุกกล้วยไม้ถึงลำเรือที่ถ้ำยุปลงมา ก็มีกลับมาเห็นจะเล่นกล้วยไม้ใหญ่ที่สวนตอนริมกำแพง นำเล่นมากเพราะมันเป็นกำแพงเปลวกำลังจะหาต้นไม้อะไรบัง ถ้าเป็นโรงกล้วยไม้เสียจะดีทีเดียว”

9. การใช้ต้นไม้เข้ามีส่วนร่วมในการวางผังกับตัวอาคาร โดยใช้ไม้ยืนต้นปลูกบริเวณทิศตะวันตกเพื่อใช้เป็นร่มเงาแก่อาคารในตอนบ่ายที่พระราชวังบ้านปืน ซึ่งแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถในการเลือกใช้ต้นไม้กับการออกแบบ ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม ร.ศ.128 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในเจ้าพระยามรราช, 2482: 159)

“ที่ต้องการต้นไม้ชอกกานี้ใหญ่หน่อยนั้น เพราะจะปลูกเรือนด้านตะวันตกให้บังแดด ต้นใหญ่หน่อยจะได้โตเร็วๆ ต้นเล็กที่ส่งมากกว่าจะโตก็ตาลอย”

4.2.2 ด้านการปลูกต้นไม้และการบำรุงดูแลรักษา

การบำรุงดูแลรักษาเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ต้นไม้มีความสวยงาม แข็งแรง เจริญเติบโต เป็นไปตามการออกแบบ ซึ่งการบำรุงดูแลรักษาเบื้องต้นได้แก่ การรดน้ำ การพรวนดิน การตัดแต่ง การกำจัดวัชพืช เป็นต้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความสนพระทัยอย่างใกล้ชิดในการบำรุงรักษาต้นไม้ ทรงประทานคำแนะนำและมีการสั่งการแก่ผู้รับผิดชอบด้วยพระองค์เอง ต้นไม้ทุกต้นที่ทรงมีพระราชดำริปลูกทรงสังเกตต้นไม้เพื่อพบเห็นว่าขาดการบำรุงดูแลทรงคำสั่งให้แก้ไขอย่างเร่งด่วน ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 8 ก.ค. ร.ศ.127 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในหอมหวน สุริยคำ, 2528: 65) “ลำใยสวนห้องเครื่องต้นอยู่ที่ไหนให้พระยาวรวงษ์ค้นให้พบ ถ้าตกน้ำจะต้องหลีกๆ ขุดคืนก็” นอกเหนือจากการวางแผนหลักการปลูกต้นไม้และการออกแบบสามารถช่วยลดภาระเรื่องการดูแลรักษาได้ ซึ่งพระองค์ทรงให้มีการบำรุงดูแลรักษาอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง หากพบปัญหาในเบื้องต้นก็ทรงเร่งการแก้ปัญหาอย่างทันที่ พร้อมทั้งมีการคิดงบประมาณเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของแรงงาน อุปกรณ์ต่างๆ เป็นต้น ทำให้แนวความคิดในการออกแบบงานภูมิสถาปัตยกรรมของรัชกาลที่ 5 สวยงามเป็นไปตามพระราชประสงค์ที่ทรงเสนอแนวความคิดไว้ โดยสามารถศึกษาถึงพระปรีชาสามารถด้านนี้ได้จากพระราชหัตถเลขาพระราชทานแก่เจ้าพระยาวรวงษ์พิพัฒน์เพื่อเป็นแนวทางในการเพาะปลูกและการบำรุงดูแลรักษาต่อไป ดังตัวอย่างเช่น

1. เรื่องการปลูกต้นไม้ในกระถางเพื่อควบคุมการเจริญเติบโต เพื่อสะดวกในการขนย้ายแต่ถ้าต้นไม้เติบโตขึ้นต้องมีการขุดเปลี่ยนย้ายกระถางเพื่อจะให้ต้นไม้ขยายการเจริญเติบโตขึ้น ตลอดจนมีพระราชดำริในการเผากระถางใช้สำหรับเปลี่ยนต้นไม้อีกด้วย ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 8)

“ปามแลมพร้าวต่างๆ ซึ่งมีแต่ยาวบางยุโรปบ้าง ที่เปลี่ยนกระถางแล้วรากก็เต็มหมดไม่มีที่จะออกขึ้นได้อีก ที่ไม่ได้เปลี่ยนกระถาง อย่างไหนรากก็ขึ้นมาพื้นดินถึงคืบ 1 ก็มี เพราะเช่นนั้นกระถางที่จะเปลี่ยนต้องสูงกว่ากระถางเดิมถึงคืบ 1 ถ้าเป็นต้นไม้เล็กที่ไม่มีแรง ถูกดินเหนียวรัดเกาะไม่ออกต้องต๋อย รากในนั้นก็ไม่มี เหลือข้างเดียวบาง สายเดียวบ้าง ในการที่จะรักษาต้นไม้เหล่านี้ไม่ให้ตายในแล้งน้ำ มีอย่างเดียวแต่จะต้องเปลี่ยนกระถางเปลี่ยนดิน แต่ดินได้ไม่พอที่จะเปลี่ยน กับกระถางสูญหายไปเสียมาก ขอให้ตั้งเผาดินใหญ่เสียสักคราวหนึ่ง ให้ได้ทำให้ตลอดในรดนี้ และต้องใช้ถังแทนกระถางโดยมากด้วยใหญ่เกินขนาด เห็นจะถึง 60 แต่เรื่องดินเป็นสิ่งสำคัญขอให้รับเฝ้า”

2. การกำจัดวัชพืช ทรงรับสั่งให้มีเวรคนงานในการเดินตัดแต่งและถอนวัชพืชที่ขึ้นมาในระยะแรก เพราะถ้าปล่อยให้เจริญเติบโตใหญ่ขึ้นแล้วจะกำจัดยากดูไม่สวยงาม ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 9)

“คันดินที่ปลูกต้นไม้ไว้จ่าต้องปลูกหญ้าหาไม่ดูสกปรกข้างหนึ่งเขียวข้างหนึ่งกับจะต้องให้มีคนสำหรับเดินถอนต้นไม้ ตั้งแต่หน้ากล้วยลงไปจนใบเล็กๆน้อยๆสัก 2 คน เดินทั่วไปวันละเที่ยวกว่าพืชพรรณพรค์ของไม้เหล่านั้นจะสูญ ดี

กว่าที่จะทิ้งไว้นานๆจึงถอนทีหนึ่ง ซึ่งรากโตเสียแล้วต้องถึงขุดดินกระจายกระจาย ฤๅตัดแต่พอเสมอคืนก็กลับออก
ขึ้นอีก”

นอกจากนี้พระองค์ทรงตรวจตราการปลูกต้นไม้ถนนอย่างเป็นทางการเป็นประจำทำให้ทรงทราบความคืบหน้าการเจริญเติบโต
ของต้นไม้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงประชิดถึงผู้ดูแลการปลูกต้นไม้ถนนว่าไม่มีการกำจัดวัชพืชทำให้
เจริญเติบโตงอกงามรุกต้นไม้จริงที่จะปลูกเป็นต้นไม้ถนนดังที่ถนนสามเสนเป็นต้นดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 25
พฤษภาคม ร.ศ. 121 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 51)

“ถนนสามเสนนั้นจะเปลี่ยนต้นไม้ปลูกต้นผักโขมถายังไรเห็นปลูกมาสักสามสี่เดือนแล้ว เดี่ยวนี้โตดีขึ้นมาก ต้นที่
เชิงสะพานญวนสูงท่วมคอกแลงก็ก้านก็หุ้มคอกมิดไม่ต่ำกว่าต้นโคกอยู่อีกหน่อหนึ่ง แต่เห็นจะร่มดีกว่าต้นโคก
เห็นลงไว้ที่อื่นก็อีกหลายต้น แต่ยังไม่ทั่ว ถ้าทดลองเห็นว่าได้จริงก็ควรจะเปลี่ยนต้นหมามที่ถนนราชดำเนินเสีย
ด้วย”

3. การปลูกพืชพันธุ์ให้ถูกฤดูกาลเจริญเติบโต เรื่องการปลูกหญ้าให้ถูกกับฤดูกาลเพื่อเป็นการประหยัดค่าหญ้าเพราะ
ถ้าหากซื้อในช่วงนอกฤดูกาลทำให้ได้หญ้ารากแพง หายาก และได้หญ้าไม่สวยไม่สมบูรณ์ ภายหลังจากการปลูกหญ้าเสร็จเรียบร้อยแล้วต้องทำการรดน้ำให้หญ้าได้รับความชุ่มชื้นและรากสามารถเกาะกับพื้นดินที่ปลูกเป็นอย่างดี ซึ่งถ้าสามารถให้ปลูกได้
ทันในฤดูฝนได้ก็จะเป็นการดียิ่งเพราะไม่ต้องเสียเวลารดน้ำบ่อยครั้งและหญ้าก็สามารถฟื้นตัวได้เร็ว ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อ
วันที่ 25 กรกฎาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 10)

“เรื่องหญ้า ดูออกซำๆ ไป เพราะไม่มีใครรู้สึกต้องการด้วยตาเราเห็นราบๆ ก็พอเสียแล้วเข้าใจเสียว่าหญ้าสำหรับแต่
ใช้ปูสนามอย่างเดียว ความจริงจำจะต้องทรงไว้ในใจว่า เกิดมาเป็นแผ่นดิน นอกจากที่ริมโคนต้นไม้แล้ว ถ้าพอปลูก
หญ้าออกต้องปลูกทั้งสิ้น การที่จะปลูกหญ้าไม่จำเป็นที่จะต้องรีบร้อนเพราะการอื่นมีมากก็จริง แต่จะทิ้งไว้นจนตถึง
ฤดูแล้ง จะหาพืชพรรณหญ้าที่กล้าบาก ต้องไปไกล ปลูกเปล่าก็ไม่ได้ต้องรดน้ำควรจะรีบเร่งปลูกเสียในฤดูฝนนี้”

และพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 23) เรื่องการปลูกหญ้าให้ทันฤดูฝน
เพื่อลดภาระในการรดน้ำหลังการปลูก “ขอให้เร่งการปลูกหญ้าทั่วไปอีกให้มากๆเพราะฝนจะมีอีกเดือนเดียวเท่านั้น”

4. การขุดล้อมต้นไม้เพื่อการขนย้าย ในการปลูกหมากที่ถนนถนนตพานแก้ว ตพานทองถ้าใช้วิธีการขุดล้อมต้น
ขนาดใหญ่จะได้ผลที่ไม่ดีเท่าที่ควรโอกาสตายและการเจริญเติบโตช้าไม่แข็งแรงมีมากกว่าการเริ่มปลูกในขณะที่ต้นมีขนาดเล็ก
ซึ่งจะให้ผลในการเจริญเติบโตที่ดีกว่าในระยะยาว ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน,
2528: 22)

“แต่การที่จะขุดหมากต้นใหญ่ไปปลูกนั้นป่วยการแรงแล้มจะไม่รอด แลจะเอาเสมอกันไม่ได้ ควรจะใช้หมาก
เล็กๆเพียงเท่าขนาดที่เขาลงกันตามธรรมเนียมหมากนั้นก็แข็งแรงมีผลดีเราไม่ต้องทำอะไร”

และทรงให้ความรู้ในการปลูกต้นไม้ว่าควรปลูกต้นไม้เมื่อต้นไม้สมบูรณ์มิใช่ทำตามคำสั่งเพียงอย่างเดียว เพราะอาจ
จะทำให้ต้นไม้ที่ปลูกไปแล้วนั้นไม่ได้ผลตามที่ต้องการได้ดังพระราชหัตถเลขาถึงพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์

“การที่เร่งนั้นเร่งว่าถ้าจะปลูกได้มิใช่จำต้องปลูก ถ้าต้นไม้ยังไม่พร้อมจะรอไว้ก่อนก็ได้”

5. การบำรุงดูแลรักษาหลังการปลูกต้นไม้ เมื่อดำเนินการปลูกต้นไม้ถนนไปแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรง
เสด็จตรวจตราเนื่องๆทรงกำชับเรื่องการปลูกและการดูแลหลังการปลูกต้นไม้ทุกครั้งต้องมีการรดน้ำต้นไม้ในระยะแรกของการ
ปลูกเพราะเป็นการหยุดชะงักการเจริญเติบโตของต้นไม้ ในช่วงระยะนี้ต้องการบำรุงดูแลเป็นอย่างมาก เพื่อให้ต้นไม้สามารถ
ปรับสภาพกับดินใหม่และสามารถตั้งตัวได้เพราะหากต้นไม้ตายสักสองสามต้น แม้ว่าจะหามาปลูกทดแทนใหม่แต่ขนาดจะไม่
เท่ากันเกิดการลักลั่นไม่สวยงาม จึงทรงกวาดขันเรื่องรดน้ำต้นไม้และวิธีการปลูกมาก มิใช่เพียงแต่การขุดหลุมฝังต้นไม้ลงใน
ดินเท่านั้น ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 4 กันยายน ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 27)

“ด้วยเรื่องรดน้ำต้นไม้ถ้าไม่จัดกองรดขึ้นในเร็วๆนี้เห็นต้นไม้จะไม่เจริญตั้งตัวได้ทันรับฤดูหนาวเพราะฝนก็จะแล้วเข้าทุกวัน ถ้าวันใดฝนไม่ตกขอให้ใครก็ได้รดให้เสมอ แต่ควรทำพิถีพิถันว่า ต้นไม้ปลูกใหม่ต้องรดจนกว่าจะตั้งตัวได้ ต้นไม้ที่จำจะต้องรดน้ำ คือ กุหลาบบานชื่นมลิเหล่านี้ต้องรดเสมอจะใช้เจ๊กก็ควร ต้นไม้ที่ตั้งตัวเป็นต้นใหญ่แล้ว เช่นจำปีพิบูลไม่ต้องรด แต่ถ้ากำลังแห้งโกร่งตรงต้องรดจะได้แตกเร็วขึ้น ต้นไม้มากอยู่ขอให้คิดจัดให้ค้อย่าให้เป็นฝังต้นไม้ไม่ใช่ปลูกได้”

การบำรุงดูแลในส่วนของถนนภายในพระราชวังบ้านปืนทรงมีรับสั่งเกี่ยวกับการบำรุงดูแลต้นไม้ถนนที่ปลูกในระยะแรกของถนนสนามไชยและถนนคันธนู ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ร.ศ. 129 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 79)

“อีกประการหนึ่งต้นไม้เมื่อแรกลงเช่นนี้ ฝนยังไม่ชุกเรื่องรดน้ำจำจะต้องมีควรจะต้องคิดเสียแต่ต้น”

การบำรุงรักษาต้นไม้ให้มีเจ้าหน้าที่คอยตรวจตราและควบคุมพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้มีการส่งรายงานถึงปัญหาและสภาพโดยทั่วไป ดังพระราชหัตถเลขา 20 สิงหาคม ร.ศ. 120 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 44)

“อนึ่งบรรดาสวนทุกสวนนายด่านได้ไปดูการบ้างไม่ได้ไปดูการบ้าง การที่จะปลูกต้นไม้ให้เต็มทีแลบำรุงรักษาต้นไม้ควรจะให้มีเจ้าหน้าที่ผู้ตรวจตรา สำหรับคอยตักเตือนนายด่านแลคนทำการที่สวนแลบอกข่าวคราวเป็นรายงานให้ทราบในการที่ยังบกพร่องอยู่อย่างไรบ้างนั้น”

6. การทำระบบรดน้ำและระบบระบายน้ำในพื้นที่ปลูกต้นไม้ โดยในการจัดเตรียมระบบรดน้ำและระบายน้ำให้ทำก่อนที่จะปลูก ในขั้นตอนการถมและการปรับระดับดินเพื่อการทำงานที่ง่ายและไม่ซับซ้อน หากมาวางระบบตอนปลูกเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะทำให้สนามหญ้าเกิดความเสียหายได้ พร้อมทั้งทำการปรับระดับของพื้นดินเพื่อให้พื้นที่ซึ่งสามารถระบายออกไปได้ ไม่ขังในสนามหญ้า ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน ร.ศ. 122 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 55)

“ได้สั่งพระยาเวียงใน ให้มาปลูกหญ้าที่ชลาเรือนในวังแล้วแต่ถ้าไม่ชุดพื้นให้ลึกลงไปถมดินได้หญ้าจะขึ้นมาไปสูงนักถ้าให้ต่ำกว่าพื้นศิลาได้สัก 6 นิ้ว แล้วจึงถมดิน สูงกว่าพื้นศิลาสัก 2 นิ้ว เห็นว่าจะต้องมีท่อน้ำด้วย ถ้าไม่มีท่อน้ำจะขัง เวลาชุดลงไปถึงที่แล้วก็ก่อท่อเสียทีเดียวแล้วจึงถมดิน ขอให้รีบทำสนามนี้ให้แล้วหาไม้หญ้าจะไม่เขียว”

7. การปลูกต้นไม้เพื่อหาคุณสมบัติเฉพาะตัว โดยทรงทดลองปลูกต้นไม้ในสภาพแวดล้อมต่างๆเพื่อทรงพิจารณาว่าต้นไม้มีคุณสมบัติ ข้อดีข้อเสียอย่างไรบ้างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม หรือมีการปรับตัวเมื่ออยู่ในอีกสภาพแวดล้อมใหม่ได้หรือไม่อย่างไรจนได้ผลดีกว่ากัน อีกทั้งพระองค์ยังทรงสนพระทัยพันธุ์ไม้แปลกๆจากต่างประเทศที่เสด็จประพาสนามาทดลองปลูกในสภาพภูมิอากาศของบ้านเราว่าชนิดใดได้ผลดีบ้าง เป็นการบำรุงการเกษตรและขยายพันธุ์พืชใหม่ๆซึ่งอาจจะเป็นพืชเศรษฐกิจต่อไปได้ ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม ร.ศ. 129 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในเจ้าพระยามรธาฯ, 2482: 253)

“อนึ่งต้นปามแดงเมืองสายได้เอามาลองปลูกดูที่นี้ตั้งแต่แรกมาถึงเป็นเวลาเดือนหนึ่ง ที่ลงดินลองดูงามกว่าอยู่ในกระถางมาก”

4.2.3 แหล่งที่มาของต้นไม้

เป็นที่น่าสังเกตจากการศึกษาพระปรีชาสามารถในเรื่องพืชพรรณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระองค์ทรงสนพระทัยและทรงมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของต้นไม้เป็นอย่างมาก ต้นไม้ที่ทรงนำมาใช้ในการตกแต่งพระราชฐานและพระราชอุทยาน ตลอดจนต้นไม้ถนนนั้นเป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นพันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์จากต่างประเทศ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระอัครราชกุมารองค์แรกในการหาต้นไม้มาปลูก โดยแหล่งที่มาของต้นไม้ที่ใช้มาจากแหล่งที่สำคัญดังนี้

4.2.3.1 ผู้นำมาถวายหรือทรงสอบถาม โดยหากิ่งพันธุ์หรือต้นไม้ นำมาจากหัวเมือง หรือไม้ที่ทรงสอบถามจากข้าราชการ ถ้าพบก็โปรดฯ ให้ไปขออนุญาตขุดตัดหรือขุดนำเข้ามา ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นพระราชหัตถเลขาตั้งตัวอย่างต่อไปนี้

1. พระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม ร.ศ. 118 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในหม่อมหลวง สूरียคำ, 2528: 14) เรื่องต้นดอกพุทราสามารถหาได้จากบ้านทราสมสงวน วงกรมหมื่นภูมิตร์ และบ้านของพระพิศาล

“เรื่องต้นพุทราดอกใหญ่ ซึ่งยังไม่พอปลูกตามริมอ่างหยกนั้น ชุดที่บ้านทราสมสงวนว่าดินร่วนเจ้าสายบอกว่าที่วงกรมหมื่นภูมิตร์บ้าง ไม่เป็นซีเท่า แต่ถ้าหากว่าไม่พอ ยังมีที่บ้านเนื่องพระพิศาลแต่เป็นดินซีเท่าเหมือนกัน อนึ่งมม่วงที่เรียกไซ้เหี้ย ที่ตาพ่อค้าไม้หรือใครมาให้ได้มากทั้งหวานทั้งมัน น่าจะได้พิธีพรรณคมปลูกที่สวน นี้ก็วิตกแต่่มม่วงที่เลือก เอาแต่ต้นโตๆ มาปลูก กลัวจะใครได้พรรคดีถึงต้นไม้อื่นๆ คือลำไยเป็นต้นก็เหมือนกัน แต่เป็นการจำเป็นก็ต้องทนเอา แต่ควรจะหาพรรคดีไว้ปลูกในสวนบ้างจะได้ไม่ต้องซื้อ เขาว่าลำไยที่ทำถนนดวงเดือนคืนัก แต่จะต้องตัดทำโรงแถว ให้มอบพระยาประจักษ์ชอนเสีย”

2. พระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 23) กรมหมื่นพงษาดวายนต้นดูฤๅแต่รัชกาลที่ 5

“กรมหมื่นพงษาดวายนให้ต้นดูฤๅต้น 1 กระเจียบต้นหนึ่งว่าสูงราว 6 ศอกฤๅ 8 ศอกจำไม่ได้เสียแล้ว อยู่ที่สวนข้างวัดสมอรายนั้นเองขอให้จัดการขุดให้ดี เพราะดูฤๅโตๆ เป็นหาไม้ได้กว่า 2-3 ต้น ในบางกอกจะเข้าไปเท่าไรก็ตามอย่าให้เป็นอันตรายได้”

3. พระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 13 กันยายน ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 29) ต้นทองหลางโปรดฯ ให้พระอินทรีบาลเป็นผู้ตัดที่ริมคลองส้มป่อย ส่วนต้นกระพ้อที่จะนำมาปลูกไว้ที่เกาะยู่อั้นสามารถหาได้จากบ้านคุณสอนในคลองวัดพิไชยญาติการามและภรรยาของพระยาพิพิธนาถวายน

“ต้นทองหลางริมคลองส้มป่อยให้พระอินทรีบาลเป็นผู้ตัดก็ได้ป่าวร้องให้มาตัดก็เห็นจะยินดี เมียพระยาพิพิธบอกให้ต้นจันกระพ้อว่าสูงถึง 4 วาจะขุดได้ฤๅไม่ให้คนไปดู ที่บ้านคุณสอนในคลองวัดพิไชยญาติอีกต้นหนึ่งบรรดาต้นจันกระพ้อที่ได้มาให้เอาไปไว้ที่เกาะยู่อั้นปลูกเข้าแถวกันทั้งสิ้น”

4. พระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 29 เมษายน ร.ศ. 120 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 41) แสดงถึงน้ำพระทัยในเรื่องที่จะทรงหาต้นไม้ตามที่ต่างๆ โดยส่งไปยังหัวเมือง ซึ่งพระองค์เห็นว่าเป็นการนำเอาความลำบากมาให้แก่ผู้รับผิดชอบหากต้องไปเกณฑ์คนมาจัดการและต้องลงทุนเอง

“เรื่องต้นไม้ที่บอกขาดจำนวนเข้ามานั้น ต้นสตือเดิมกะว่าพอแล้ว เอาไปปลูกฝั่งดินไว้เสียอย่างไรจนเกือบจะไม่แลเห็นมีก็ต้น การที่ขอหัวเมืองเขาไปนั้นไซ้ว่าเขาไปกะเกณฑ์ใครได้เขาต้องไปลงทุนของเขาเอง เป็นของถวายเหมือนอย่างใครๆ ถวายในบางกอก ที่จะถือว่าเป็นของได้เปล่าทั้งไว้ให้มันแห้งตายไปไม่พอก็เรียกเอาใหม่ จะไปทำให้เขายากยับเช่นนั้นไม่ได้การเลย”

5. พระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 6 กันยายน ร.ศ. 124 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 56) ท้าวโสภานีเวศถวายต้นชมพูสีชมพูเพื่อทรงนำไปปลูกตามพระราชอัธยาศัย

“ท้าวโสภานีเวศบอกให้ต้นชมพูสีชมพู 1 ต้น จะนำไปขุดให้ขอคนนำไปขุด”

6. พระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม ร.ศ. 127 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 66) ทรงหากิ่งพันธุ์ลำไยที่นางมรกตนำมาถวาย ซึ่งตามสืบได้ว่ามาจากต้นของนายทองอภัยอยู่บริเวณคลองวัดประดู่

“ลำไยลูกใหญ่ที่นางมรกตเอามา นั้น เดี่ยวนี้เขาไปหาต้นได้แล้วแต่ไม่กล้าจะขุดของคนไปขุด เจ้าของชื่อ นายทองบ้านอยู่คลองวัดประดู่ มีกิ่งตอนลงดินไว้ได้ 6 ปี สูงประมาณ 10 คอก มีกิ่งตอนติดต้นอยู่ 2 กิ่ง นางมรกตรับจะให้คนนำไป ต้นไม้เล็กนิดเดียวเราขุดได้ง่ายๆให้ขอคนนำไปขุด”

4.2.3.2 พันธุ์ไม้จากต่างประเทศ จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต้นไม้ในสวนสาธารณะหรือริมถนนหนทางที่เสด็จพระราชดำเนินผ่านและสวนพฤกษศาสตร์ต่างๆ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงโปรดและสนพระทัยในเรื่องพันธุ์ไม้ต่างๆในเมืองสยามยังไม่มีหรือยังไม่แพร่หลาย โดยทรงเล่าผ่านพระราชหัตถเลขาแก่ผู้ใกล้ชิดและยังโปรดซื้อหาพันธุ์ไม้แปลกเข้าปลูกในพระนครอีกด้วย ทำให้ในสมัยพระองค์มีผู้สนใจเล่นต้นไม้แปลกๆมากมายพร้อมทั้งส่งเข้ามาปลูกในเมืองอีกด้วยเพื่อนำพันธุ์มาปลูกในเมืองไทย อาทิเช่นเมื่อครั้งที่เสด็จประพาสเกาะชวาได้ทรงนำพันธุ์ไม้ต่างๆเข้ามาด้วยพระองค์เอง เช่น ปาล์มขวด ตะขบฝรั่ง ชะเอม ผักตบชวา ฯลฯ (พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราช, 2526: 8) มีต้นไม้บางชนิดที่ทรงเข้าใจว่ายังไม่ในเมืองไทยแล้วนำมาแจกจ่ายขยายพันธุ์ไปตามหัวเมืองต่างๆ เช่น ต้นลูกชิดหรือภาษาท้องถิ่นเรียกต้นดาว เป็นต้น (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2516: 129) นอกจากนี้ได้เริ่มมีผู้สนใจต้นไม้แปลกจากต่างประเทศ โดยการนำพันธุ์เข้ามาด้วยตัวเองหรือสั่งพันธุ์และเมล็ดจากต่างประเทศ บางชนิดสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของเราได้เป็นอย่างดีจนมีการขยายพันธุ์กันอย่างกว้างขวาง การค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับการเข้ามาเมืองไทยของต้นไม้จากต่างประเทศได้ศึกษาจากหนังสือ “ตำนานไม้ต่างประเทศบางชนิดในเมืองไทย” โดยพระยาวิจิตรวินนทร เมื่อ พ.ศ.2483 ซึ่งท่านได้รวบรวมมาจากบันทึกของหมอคาร์ (Dr.A.Kerr)³ เมื่อครั้งยังรับราชการอยู่ในเมืองไทยราว พ.ศ.2472 พร้อมนำลงจดหมายเหตุของ Siam Society (สยามสมาคม) และได้ศึกษาเพิ่มเติมซึ่งประมาณการได้ว่ามีไม้ต่างประเทศปลูกอยู่ในเมืองไทยกว่า 1,000 ชนิด ส่วนใหญ่เข้ามาหลัง พ.ศ. 2425 ซึ่งเป็นสมัยรัชกาลที่ 5 พันธุ์ไม้ต่างๆส่วนมากเป็นไม้พื้นถิ่นของอเมริกาใต้ โดยผ่านมาทางมลายู บอเนียวและมะละกา โดยมีผู้สั่งเข้ามาหรือเข้ามาโดยบังเอิญ โดยพระยาวิจิตรวินนทร⁴ กล่าวไว้ว่า (เดชา บุญค้ำ, 2528: 11-12)

“บางชนิดก็ชอบดินฟ้าอากาศของเมืองไทยเสียอย่างออกหน้าออกตา ถึงกับเจริญงอกงามและแพร่พันธุ์เองได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง จนดูเสมือนหนึ่งไทยเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของมันเองมาตั้งแต่ตั้งแต่ดั้งแต่เดิม ตัวอย่างไม้ประเภทนี้มีไม้ยราฟ กระถินเทศ(ดอกเหลือง) กระถินไทย(ดอกขาว) ผกากรอง หญ้าสาบเสือ ผักตบชวา เป็นต้น” โดยสามารถแยกกลุ่มต้นไม้ที่มีการนำมาจากต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วง พ.ศ. 2396-2453 ดังต่อไปนี้

³ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้หมอคาร์และหมอแมคคาธิร์(Dr.Mr.Carthy) เป็นผู้ออกแบบวางผังสวนลุมพินีให้เป็นสวนพฤกษศาสตร์และสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ ได้มีการขุดสระน้ำ ทำถนน วางระบบระบายน้ำ กำหนดชนิด จำนวนและตำแหน่งของต้นไม้แต่มีได้ดำเนินการจัดให้เป็นไปตามแผนผังและวัตถุประสงค์ (เดชา บุญค้ำ, 2528: 12)

⁴ พระยาวิจิตรวินนทร (โต โกเมศ) เกิด พ.ศ.2433 เข้ารับราชการงานบริหารของกรมป่าไม้ หลังเกษียณอายุไปเป็นผู้จัดการป่าสัมปทาน 2 บริษัท เป็นผู้ริเริ่มในการรวบรวมพันธุ์ไม้ต่างๆในประเทศไทย จึงได้ทำอนุกรมวิธานพันธุ์ไม้ต่างๆ ในประเทศไว้ใช้เป็นหลักฐานกว่า 1,600 ชนิด จัดทำเป็นหอพรรณไม้ของกรมป่าไม้ มีการจัดบันทึก ค้นคว้าและเรียบเรียงให้เป็นระบบ เขียนหนังสือ “ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย” เป็นเล่มแรกของประเทศ นอกจากนี้ยังได้รวบรวมพันธุ์ไม้ประดับของไทยชื่อ “ไม้ประดับบางชนิดของไทย” ฉบับชื่อพฤกษศาสตร์-ชื่อพื้นเมือง จากผลงานดังกล่าวได้มีการตีพิมพ์ในวารสารต่างประเทศเสมอและมีการนำพันธุ์ไม้ รวม 16 ชื่อ มาตีพิมพ์เป็นรายแรกของโลกด้วย นับเป็นบุคคลแรกที่บุกเบิกพันธุ์ไม้ประดับของไทย (แฟ้มอินเตอร์เน็ต : ภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล)

กล้วยไม้

สกุล	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
แวนด้า Vanda						
แวนด้าไตรคัลเลอร์ V. tricolor	ชวา	นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์	สั่งมาจากสิงคโปร์	2423	สวนหลวง (สวนสราญรมย์)	เป็นกล้วยไม้ที่เข้ามาในรุ่นแรกๆ
ฟาแลนอปซิส Phalaenopsis						
ฟ.แอโฟรไดตี ฟ.ซิลเลอร์อานา ฟ.สัจจอตอานา	แอมบอยนา ฟิลิปปินส์ ฟิลิปปินส์	กรมสรรพศาสตร์ เป็นผู้จัดการสวนหลวงต่อจากนาย อาลาบาสเตอร์	ฟิลิปปินส์	2433	-	บางชนิดอาจเข้ามาระหว่างที่นาย อาลาบาสเตอร์เป็นผู้จัดการสวน หลวง
ซอมเบอร์เกีย						
ช.อันติวลาตา	คอลลอมเบีย	นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ เจ้าคุณกรมท่า	ยุโรป	2423	สวนหลวง (สวนสราญรมย์)	ไม่แน่ชัดว่าใครเป็นผู้สั่งเข้ามา ก่อน
ช.ทิบิซินิส	ฮอนดูรัสและคิวบา	เจ้าคุณพจนปรีชา	ยุโรป	2443	-	-
แค็ตตลียา						
ค.อเมธิสโตกลอสสา	อเมริกาตะวันออก	-	ยุโรป	-	-	เข้ามาในสมัยนายอาลาบาสเตอร์

⁵ กล้วยไม้ (Orchids) ผู้ที่เล่นกล้วยไม้ต่างประเทศเป็นคนแรกคือนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้จัดการสวนหลวง (สวนสราญรมย์) ในราวพ.ศ.2423 และเล่นกล้วยไม้ไทย (แซ็คโคเดียมิม จิแกนเทียมหรือริงคอสติลิส) ที่เรียกว่า ช้างดำ ช้างเผือก ช้างแดง ตามสีดอกและได้ตั้งชื่อกล้วยไม้ไทยพันธุ์ดอกขาวจากอ่างหินว่า ช้างเผือก ส่วนคนไทยที่เล่นกล้วยไม้ต่างประเทศเป็นคนแรกคือ หม่อมเจ้าปิยะภักดีทินารถ กรมหมื่นทิวาทรงวังศ์ประวัติ (ไม่แน่ชัดว่าเล่นในสมัยนายอาลาบาสเตอร์หรือหลัง) พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อิริราชและพระยาพจนปรีชา

สกุล	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
แคตตลียา						
ค.แกัสเซลล์ลิอานา ค.ทริอานี ค.เลบิอาตา	อเมริกาาร้อน	นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์	ยุโรป	2423	-	-
ค.อินเทอร์มีเดีย ค.สกินเนอร์	อเมริกาาร้อน	นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์	ยุโรป	-	-	-
ค.โบว์ริงกีอานา	อเมริกาาร้อน	กรมหมื่นทิวากรฯ	ให้ฝรั่งห้างบิกริมสั่งเข้ามา	2443	-	-
คฮาร์ดีอานา	อเมริกาาร้อน	พระองค์เจ้าพร้อมฯ พระยาพจนปรีชา	ยุโรป	2448	-	-
ออนซิเดียม Oncidium						
อ.คอนคอลลอร์ อ.แลนซิอานัม อ.ลูริติม อ.แอมพลิอาตัม อ.แปบ์ลีโอ	อเมริกาาร้อนและ อินเดียตะวันตก	นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์	ยุโรป	2423	-	-
รีแนนเธอร่า Renanthera						
ร.โลวิอาย	เกาะบอเนียว	นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์	-	-	-	หรือแวนด้าโลวิอาย
ออนซิเดียม Oncidium						
อ.แดรมเมอริอานัม	อเมริกาาร้อนและอินเดียตะวันตก	กรมหมื่นทิวากรฯ	ยุโรป	2438	-	-

สกุล	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
เดินโดรเบียม Dendrobium (สกุลหวาย)						
ด.ซูเปอร์เบียนส์	ออสเตรเลีย	พระองค์เจ้าพร้อมมา	ยุโรป	2439	-	ชนิดดอกสีม่วงธรรมดา
		พระยาพจนปริชา	สิงคโปร์	2437		ชนิดดอกสีจาง
ด.แฟลนีนอพซิส ด.โครเดอริอานัม	ออสเตรเลีย	พระยาพจนปริชา	ยุโรป	2447	-	สั่งเข้ามาพร้อมกัน
ด.อันติวลาตัม (พันธุ์ออสเตรเลียเอนซี)	ออสเตรเลีย	พระองค์เจ้าพร้อมมา	สิงคโปร์ ด้วยพระองค์เอง	2433-2434	-	เข้าใจว่าเป็น ด.ซูเปอร์เบียนส์

กลุ่มไม้ยืนต้น

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
ก้ามปู (จามจุรี) Enterolobium Saman เหนือเรียก ฉำฉา	อเมริการ้อน	Mr. H. Slade (เจ้ากรมป่าไม้คนแรก)	พม่า	2443	เชียงใหม่	ปลูกเป็นต้นไม้ถนนเพราะ เป็นต้นไม้ที่ปลูกง่าย ขึ้นเร็ว แผ่กิ่งก้านให้ร่มดี
		เจ้าพระยารัชฎานุประดิษฐ์	-	2443	กระบี่	
โคโค Theobroma Cacao	อเมริกาตอนใต้และ กลาง อินเดียตะวันตก	หลวงราชกิจเกษนิกร	-	2443	-	ในระยะแรกเป็นการปลูกเพื่อ เป็นไม้แปลกมิใช่ปลูกเพื่อเอา มาทำแป้งโกโก้
ตะขบฝรั่ง Muntingia Calabura	อเมริการ้อน	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว	ชวาเมื่อคราวเสด็จ ประพาส	2443-2444	-	ผลนกดชอบกินปลูกขึ้นง่ายและ โตเร็วนิยมปลูกเป็นไม้ให้ร่มเงา

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
ยางพารา Hevea brasiliensis	ลุ่มน้ำอะเมซอน ประเทศบราซิล (อเมริกาใต้)	หลวงนครกิจบำรุง ⁶	เมืองอียิป (สหรัฐอเมริกา)	2447	ตรัง	ตามคำบอกเล่าของพระพิทักษ์ ไพรวรรณครั้งเป็นเจ้าพนักงานป่า ไม้ภาคกันตัง
		นายจันโอง ศรีจันทร์	มะละแหม่ง (พม่า)	2448	ตำบลกันตัง	
ยางอินเดียรับเบอร์ Ficus elastica	นิปอล (อินเดีย) และ พม่าเหนือ	หมอเฮยส์	ปักกิ่งใต้ (ปลูกก่อน10 ปี)	2423	บ้านหมอเฮยส์ ถนนสีลม กรุงเทพฯ	เป็นไม้จำพวกไทรหรือกร่าง นิยมปลูกเป็นไม้ถนน
		รัชกาลที่ 5	-	2436	-	ชนิดใบต่าง (เดียวกับเหลือง)
ยูคาลิปตัส Eucalyptus globules	ออสเตรเลียและแท็ส เมเนีย	กรมบวรวิชัยชาญ	-	2423	-	*ปัจจุบันยังคงหลงเหลืออยู่บ้าง ในเขาดินนา
		กรมรถไฟ ⁷	-	2435-2439	รถไฟสายโคราชบริเวณดง พญาไฟ	
		-	-	2440-2441	พระราชวังสวนดุสิต*	
ท้อ (Peach) Pruns Persica	จีน	-	เมืองเชียงตุงหรือเหนือ ขึ้นไปอาจรับจากจีนอีก ทอด	2443-2453	เชียงใหม่ตอนเหนือและ เชียงราย	ทางเหนือเรียกว่า พุงหม่นหรือ พุงคอบ

⁶ อยู่เกียด ณะนอง ปลัดจังหวัดตรัง ซึ่งภายหลังเป็นพระสกลสถานพิทักษ์ นำเมล็ดมาเพาะเป็นต้นกล้าและมาปลูกเป็นสวนยางนับเป็นแห่งแรกของไทยและที่นำมาปลูกที่บ้านกะช่อง (ตรัง) ยังปรากฏหลักฐานเป็นต้นยางริมถนนสายพัทลุง – ทับเที่ยง อีกด้วย

⁷ ตามคำบอกเล่าของพระยาสีหคัตติ์สนทวงศ์ที่กล่าวไว้ในหนังสือ “ตำนานและสรรพคุณของพืชบางอย่างที่ใช้เป็นยาและอาหาร” การปลูกต้นยูคาลิปตัสมีความเชื่อว่าสามารถฆ่าเชื้อไข้ป่าได้ ซึ่งเป็นผลมาจากกลิ่นช่วยไล่ยุงพาหะของไข้มาลาเรียหรือไข้ป่าได้ จึงนิยมปลูกในบริเวณที่มีการก่อสร้างรถไฟสายโคราชและพระราชวังสวนดุสิตซึ่งมีคนงานเป็นจำนวนมาก

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
โคกระยา ^๘ Amherstia nobilis	พม่า	ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ร.5 ครั้งเสด็จประพาสพม่า*	พม่า	2415	กรุงเทพฯ	มีคนเคยพบที่แม่ฮ่องสอนบ้างทำให้ สันนิษฐานว่ามีใช้ไม่ต่างประเทศ * แหม่มคอลลินส์ผู้เล่า
สาลิจีน Pyrus serotina	จีนภาคกลาง	หลวงประเทศจีนจร แห่งนครเชียงใหม่	เมืองแต้จิ๋ว	2451	ปลูกที่บ้านฟ้าห้า (นคร เชียงใหม่)	ได้นำเอากิ่งตอนมาปลูกนัยว่าเป็นต้นแรก ในไทย
ละมุดฝรั่ง Achras zapota	อเมริการ้อน	เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ^๙	-	2423	กรุงเทพฯ	ละมุดฝรั่งชนิดใบต่าง (เทียบกับเหลือง)
กาแฟ Coffea Liberica	แอฟริกาแถบร้อน ภาคตะวันตก	-	มะลายู	2418	จันทบุรี ปักขะใต้	สันนิษฐานว่าเข้ามาหลังพันธู์อาราบิก้า ประมาณ 30 ปีราว พ.ศ. 2393 เพราะ ปรากฏหลักฐานว่าเข้ามาในมลายูราว พ.ศ. 2418
มะเดื่อเถา Ficus pumila	ออสเตรเลีย ญี่ปุ่นและ จีน	มิสเตอร์ ริเวตต์-คาร์เน็ค	อินเดียหรือยุโรป	2448-2449	-	พบชนิดใบเล็ก
		พระยาพจนปริชา	ออสเตรเลีย	2468-2469	-	เป็นผู้สังชนิดใบใหญ่

^๘ ตามคำบอกเล่าของหม่อมคาร์ทิวว่าไม้ที่นำเข้ามาจากพม่านั้นปลูกทางฝั่งธนบุรีซึ่งภายหลังเป็นโรงเรียนราชวิทยาลัย

^๙ บางคนเข้าใจว่าแซกติกชาวติงแดง เป็นผู้สังเข้ามาและจากคำบอกเล่าของแหม่มมติ เจ คอลลินส์เล่าว่าเมื่อมาเมืองไทยราว พ.ศ. 2428 ก็เห็นมีขายแล้ว ที่พบบ้างในกรุงเทพฯ เกิดจากพันธุ์เมล็ดในสวนของนายสุตา พ่อค้าต้น
ไม้บางตำหุ จังหัดธนบุรี ราวพ.ศ. 2469-2470

กลุ่มไม้พุ่ม

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
โกสน (โกธรัน) <i>Codiaeum variegatum</i>	มอลักกา และแอมบอยนา (เหล่าเกาะมะลายู)	เจ้าพระยาภาสกรวงศ์	อินเดีย	2423	-	นิยมปลูกเป็นไม้ประดับขยายพันธุ์ ง่ายโดยกิ่งตัดหรือตอน
พวงทองตัน <i>Thryallis glauca</i>	อเมริกากลาง	หม่อมราโชทัย หม่อมดี เจ คอลลินส์*	ปักกิ่งใต้ ชวา	2452-2453 2462	กรุงเทพฯ ฯ	*สังเมล็ดเข้ามาปลูก
พุระหง <i>Hibiscus schizopetalus</i>	แอฟริกาตะวันออกภาคีรอน	พระยาพจนปรีชา เห็น เป็นครั้งแรก	ยุโรป	2427-2430	กรุงเทพฯ ฯ	ที่สวนสุนันทานิยมปลูกเป็นแนวรั้ว
มันสำปะหลัง <i>Manihot utilissima</i> ปักกิ่งใต้ เรียกมันไม้	บราซิล (อเมริกาใต้แถบร้อน)	พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ¹⁰ - แขกชวา พระยาประดิพัทธ์ภูบาล*	ปีนัง - ชวา สิงคโปร์	2448 2438 - 2457	ปักกิ่งใต้ ภาคเหนือ กรุงเทพฯ ฯ -	* ระหว่างที่เป็นกงสุลไทยประจำที่ นั้น ชนิดไปต่างๆ (เกี่ยวกับเหลียง อ่อน) ที่นิยมปลูกเป็นไม้ประดับ
ราตรี <i>Cestrum nocturnum</i>	เกาะอินเดียตะวันตก	เจ้าคุณภาสกรวงศ์และท่านผู้ หญิงเปลี่ยนนารายา	-	2423	กรุงเทพฯ ฯ	สันนิษฐานว่าเป็นผู้แรกที่แจกจ่าย พันธุ์ให้แพร่ขยาย

¹⁰ คอซิมบี้ สมัยที่เป็นสมุหเทศาภิบาลที่ภูเก็ต

กลุ่มไม้ประดับ

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
เฟิร์นก้านดำ Adiantum ฝรั่งเรียกว่า Maidenhair Fern	บาร์บาโดส (หมู่เกาะเวสต์อินดีส) อเมริการ้อน	กรมสรรพศาสตร์	ยุโรป	2433 - 2443	-	ที่นิยมปลูกคือเฟิร์นเกล็ดหอย เฟิร์นจอนทูหรือเฟิร์นโพธิ์
บอน Caladium	อเมริกาใต้ภาคร้อน	ฝรั่ง	ยุโรป	2425	-	บอนพันธุ์กระหนกกระทา และถมยาประแป้ง
		โรบิเล็กส์	ยุโรป	2449 - 2450	-	สั่งเข้ามาขายครั้งแรกเมื่อมีการประกวดบอนครั้งแรก
		เจ้าคุณประภากรวงษ์	-	2458 - 2459	-	เป็นผู้สั่งพันธุ์เข้ามามากที่สุด
หว่านตะกร้อ หว่านพระอาทิตย์ Haemanthus multiflorus.	แอฟริกา	พระยาพจนปรีชา	สิงคโปร์	2434	-	ติดตามในกระถางต้นไม้ที่สั่ง
		พระยาประดิพัทธ์ภูบาล	-	2434	กรุงเทพฯ	อาจมีอยู่แล้วที่บ้านพระยาประดิพัทธ์ภูบาล
ฤๅษีผสมแล้ว Blumci	ชวา	-	-	2421	-	ชนิดเสียมหูเสือ (C.aromaticus) ปลูกเป็นไม้สวนครัวและทำยา
	แอฟริกา	-	-	-	ปักชำได้	ชนิดมันหนู (C.tuberosus) หัวเป็นอาหาร
กล้วยพัด	เกาะมาดากัสการ์	ข้าหลวงใหญ่เมืองปัตตาเวีย ส่งมาถวาย	ปัตตาเวีย	-	กรุงเทพฯ	ปลูกที่หน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
หน้าวัว Anthurium	โคลอมเบีย (อเมริกาใต้ภาคร้อน)	รัชกาลที่ 5	ยุโรป	2440	-	ที่นิยมปลูกในเมืองไทยมี 4-5 ชนิด เช่น แอน ทิวเรียม คริสตอลไม้น อ.แมกนิฟิคัม อ.วา ร็อคควิอานัม เป็นต้น
		กรมสรรพศาสตร์ ฯ	-	2440	-	
		พระองค์เจ้าพร้อม ฯ ¹¹	กะลั๊กกะตา	2440	-	
		พระยาพจนปริชา	ยุโรป	2446	กรุงเทพ ฯ	
หมากเขียว Prychosperma Macarthurii	ออสเตรเลีย ตะวันตก	พระยาประดิพัทธ์ภูบาล	-	2443	-	-
หมากเหลือง Chrysalidocarpus lutescens	หมู่เกาะแม็สการ์ริน	พระยาประดิพัทธ์ภูบาล	-	2443	-	-

กลุ่มธัญพืช

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
ข้าวสาลี Triticum vulgare	ยุโรป	ชาวอินเดีย	อินเดีย	2453	เชียงใหม่	เป็นพันธุ์ที่ใช้ทำแป้งขนมปัง การปลูกที่ เชียงใหม่มีระยะเวลาไม่นานเพราะภายหลังผู้ ปลูกย้ายภูมิลำเนาไปอาศัยถิ่นอื่น

¹¹ เจ้าคุณพจนปริชากล่าวว่าได้ติดเข้ามากับต้นไม้ที่ส่งเข้ามา

กลุ่มไม้ดอก

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
บานชื่น <i>Zinnia elegans</i>	เม็กซิโก	พระยาสมมติยาภิบาล*	ลี้มเลียตจากยุโรป	2428	บ้านดอกไม้ พระนคร ฯ	*ตามคำบอกเล่าของพระยาพจน ปรีชา
แวงวีเชียร <i>Angelonia salicariaefolia</i>	อเมริการ้อน	หม่อมตี เจ คอลลินส์	กรุงมณฑล (พม่า)	2453	กรุงเทพฯ	ปลูกตามบ้านและสวน มีชนิด ดอกม่วงและดอกขาวซึ่งมีกลิ่น หอม
เยอร์บีร่า <i>Gerbera Jamesonii</i>	อาฟริกาตอนใต้	หม่อมคาร์ทิว ¹²	-	2451	กรุงเทพฯ	เป็นไม้ภูเขาสูงมาปลูกที่พระนคร จึงได้ผลไม่ดี
ทานตะวันหนู <i>Tithonia diversifolia</i>	เม็กซิโก	หม่อม ตี เจ คอลลินส์	-	2445	-	-

¹² นายแพทย์ A.F.G. Kerr ชาวไอริช เดินทางเข้ามาเก็บตัวอย่างพันธุ์ไม้สะสมไว้เป็นจำนวนมากกว่า 25,000 หมายเลข เป็นผู้บุกเบิกในการสำรวจพรรณไม้ไทย เริ่มสนใจกล้วยไม้ได้รับการสนับสนุนหรืออุปการณในการเก็บตัวอย่างจากผู้เชี่ยวชาญกล้วยไม้ของสวนพฤกษศาสตร์คิว คือ R.A. Rolfe และ D. Prain และ O. Stapf ให้หม่อมคาร์ทิวกล้วยไม้ส่งไปยังคิว ในปี ค.ศ. 2464 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้ตั้งแผนกตรวจพันธุ์รุกขชาติขึ้น โดยหม่อมคาร์ทิวได้รับเกียรติเป็นผู้อำนวยการ รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์พืชแห่งแรกในไทย ซึ่งปัจจุบันคือพิพิธภัณฑ์พืชของกรมวิชาการเกษตร (BK) นอกจากนี้หม่อมคาร์ทิวยังนำตัวอย่างพันธุ์ไม้ที่เก็บไว้ที่หอพรรณไม้ที่มหาวิทยาลัยเอดเบอริตัน (ABD) สก็อตแลนด์ หอพรรณไม้สวนคิว และพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา (BM) สหราชอาณาจักร ผลงานของท่านนอกจากเก็บพรรณไม้แล้ว ยังมีบทบาททำให้เกิดเอกสารทางวิชาการที่มีคุณค่ายิ่งต่อวงการวิจัย คือหนังสือ *Flore Siamensis Enumeratio* ซึ่งเรียบเรียงโดย ศ. W.G. Craib ในปี ค.ศ. 1925-1939 หนังสือนี้เป็นการประมวลรวบรวมพันธุ์พืชที่พบในไทย ส่วนใหญ่เป็นพรรณไม้ที่ได้จากการสำรวจของหม่อมคาร์ทิว (<http://vdo.kku.ac.th>)

กลุ่มวัชพืช

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
หญ้าสาบเสือ Eupatorium odoratum	อินเดียตะวันออก	-	ปะปนมากับเมล็ดพืชที่ส่งเข้ามาจากต่างประเทศ	2413 - 2423	-	หญ้าสาบเสือมีชื่อท้องถิ่นดังนี้ หญ้าเมืองวาย หญ้าเมืองร้าง หญ้าดอกขาว หมาหลง เป็นพืชจำพวกวัชพืชเพราะไม่มีประโยชน์และยังความเสียหายแก่เกษตรกรรมมาก เพราะการแพร่พันธุ์เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว
				2471 - 2472	ปักชำได้ตอนใต้	
				2443	ภาคอีสานเมื่อมีการสร้างทางรถไฟ	
				2453	ภาคพายัพ	
				2443 - 2453	ภาคตะวันตก เช่น ราชบุรี กาญจนบุรี	

กลุ่มไม้เลื้อย

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
เฟื่องฟ้า Bougainvillea spectabilis ตรุษจีน หรือครีราชา	บราซิล	หมอไฮเอ็ต นำเข้าพันธุ์ดอกสีอิฐ	-	2453	กรุงเทพฯ	เมื่อคราวสร้างพระราชวังสวนดุสิตได้ส่งพันธุ์มาจากนครศรีธรรมราชซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะนำพันธุ์มาก่อนในราว พ.ศ. 2423
		พระยาประพัทธ์ภูบาล นำ เข้าพันธุ์ดอกสีทับทิม	สิงคโปร์	2468	กรุงเทพฯ	
หิรัญญิก Bearmontia grandiflora	เซาติมปานต์ (อินเดียตอนเหนือ)	มิสเตอร์รีเว็ต-คาร์เน็ค	เกาะลังกา	2433	กรุงเทพฯ	ไม้เถาในเมืองไทยเองก็มีไม้สกุลนี้อยู่ 2-3 ชนิด คือ B.brevituba และ B.murtonii

กลุ่มไม้หน้า

ชื่อ	ถิ่นกำเนิด	ผู้นำเข้า	นำมาจาก	ราว พ.ศ.	พบครั้งแรกที่	หมายเหตุ
บัววิกิตเรีย Victoria regia	อเมริกาใต้ร้อนชื้น	กรมหลวงสรรพศาสตร์ *	อังกฤษ	2423	-	นำเข้าโดยเมล็ดทั้งสิ้น
		พระยาประดิษฐ์พิบูล	อังกฤษ	2448	-	*ตามคำบอกเล่าของเจ้าคุณพจนนปริชา
		เจ้าคุณกรมท่า**		2423	-	**ตามคำบอกเล่าของเจ้าคุณ ประกาศรวงษ์
ผักตบชวา Eichornia crassipes	บราซิล (อเมริกาใต้)	พระวิมาดาเธอกรมพระสุทธาสินี นาถ	ชาว คราวรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาส	2444	พระราชวังสวนดุสิต	ในเวลานั้นผักตบชวายังไม่แพร่ หลายนัยว่าต้องนำพันธุ์ไปจากในวัง
		รัชกาลที่ 5	พระราชวังสวนดุสิต	2449-2450	อยุธยา	คราวเสด็จประพาสกรุงเก่าชาวกรุงเก่า เรียกว่า ผักตามเสด็จ
		พญาจัน (บุญยืน) แห่งนครเชียงใหม่	พระราชวังสวนดุสิต	2451	เชียงใหม่	นำพันธุ์ขึ้นไปทางเรือ ชาวเชียงใหม่เรียกบัวลอย

ตารางที่ 4 - 1 แสดงพันธุ์ไม้ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5

อ้างอิงมาจาก “ตำนานไม้ต่างประเทศบางชนิดในเมืองไทย” โดยพระยาวิจิตรนันทร ในพระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราชพระราชทานเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์. พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นางหอมหวาน สุริยคำ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 28 มิถุนายน 2528. กรุงเทพฯ: [ม.ป.ท.], 2528.

หมายเหตุ : ตารางที่แสดงข้างต้นเป็นการสรุปเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับพันธุ์ไม้ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่านั้น หากผู้สนใจอยากทราบต้นไม้ชนิดอื่นๆ สามารถศึกษาจาก “ตำนานไม้ต่างประเทศบางชนิดในเมืองไทย” โดยพระยาวิจิตรนันทร

4.3 เทคโนโลยีการก่อสร้างและควบคุมงานภูมิสถาปัตยกรรม

เนื่องจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปถึง 2 ครั้ง ทำให้พระองค์นำเอาความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่จะทำให้บ้านเมืองสง่างามเหมือนเมืองที่เสด็จไปประพาสเข้ามาใช้จัดการงานภูมิสถาปัตยกรรมและโปรดฯให้ชาวยุโรปเข้ามารับราชการในประเทศ โดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการออกแบบ การสำรวจ การควบคุมงานและให้มีผู้รับเหมาก่อสร้างซึ่งเป็นแบบสมัยใหม่ โดยสามารถแยกออกเป็น

4.3.1 การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในประเทศ

เป็นการนำเอาเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยหรือวิธีการสมัยใหม่ที่ชาวตะวันตกนิยมปฏิบัติให้ถูกหลักวิชาการ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยและทรงแนะนำต่อผู้เกี่ยวข้องต่อไป ซึ่งสามารถศึกษาได้จากพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีต่อผู้รับชอบในงานต่างๆที่ได้รับมอบหมายดังนี้

4.3.1.1 การจัดสวนทดลองเพาะปลูกและสวนพฤกษศาสตร์ จากการทำทรงเห็นตัวอย่างจากชาว จึงโปรดฯให้จัดตั้ง เรือนเพาะชำโดยใช้ช่างชาวอังกฤษผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ดำเนินการตามแบบฝรั่ง ดังปรากฏหลักฐานจากพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) อ้างอิงในบันทึกดังนี้ “ได้โปรดเกล้าฯ สั่งจ้างชาวอังกฤษซึ่งชำนาญการเพาะต้นไม้ การทำสวนตามเนเธอร์แลนด์อย่างฝรั่ง” (บริเวณรัฐสภาในปัจจุบัน) ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในเรื่องการเกษตรเป็นอย่างมากทั้งเรื่องการเพาะปลูก การชลประทานรวมถึงการผลิตสินค้าจากการเกษตร คราวเสด็จประพาสต่างประเทศ ทรงทอดพระเนตรสวนพฤกษศาสตร์ทุกครั้งที่มีเวลาโดยเฉพาะสวนพฤกษศาสตร์โบเกอร์ โบตานิคอล (Bogor Botanical Garden) ที่เมืองบุยเตนซอร์ค (Buitenzorg) เป็นของชาวฮอลันดา ทำให้การตั้งสวนทดลองเพาะปลูกหรือสวนพฤกษศาสตร์จึงเป็นเรื่องที่อยู่ในแนวพระราชดำริและเป็นโครงการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะดำเนินการให้เป็นรูปร่างเช่นเดียวกันกับเมืองใหญ่ๆในขณะนั้นต่างก็มีสวนพฤกษศาสตร์กันแล้ว เพื่อประโยชน์ต่อการปรับปรุงและขยายพันธุ์พืชเศรษฐกิจที่อาจนำรายได้เข้าสู่ประเทศ และยังเป็นการสนองพระบรมราโชบายในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ด้วยเหตุนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายเจริญซึ่งศึกษาเรื่องการเกษตรมาแล้วจากยุโรปเป็นผู้ตรวจการเพาะปลูกและโปรดฯให้ชาวฮอลันดาที่มีความชำนาญในการเพาะปลูกพร้อมชาวชวามาจัดการทดลองเพาะปลูก พร้อมกันนั้นได้พระราชทานที่ดินเนื้อที่ 100 ไร่ ในสวนดุสิตให้เป็นสถานที่ทดลอง (ภายหลังคือบริเวณเขาดินวนาในปัจจุบัน) โดยโปรดฯให้นายเจริญมีหน้าที่ดังต่อไปนี้ ทำการศึกษาและค้นคว้าการเพาะปลูกในเมืองสยาม สภาพภูมิประเทศทั้งดินและน้ำพอเป็นข้อมูลเบื้องต้นและให้เก็บรายงานของกระทรวงเกษตรเพื่อหาปัญหาในการเพาะปลูกทั้งที่ให้ผลดีและให้ผลไม่ดีเป็นรายปี เพื่อหาแนวทางแก้ไขในแนวทางวิชาการหรือการบริหารการปกครอง พร้อมกับโปรดเกล้าฯให้จัดตั้งที่ทำการทดลองสำหรับเพาะปลูก (Experimental ground) เพื่อให้นายเจริญใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติงานเพาะปลูก เลี้ยงบำรุงพรรณไม้พื้นถิ่นประกอบการศึกษาและค้นคว้าเพื่อจะได้เป็นแนวทางในการทดลองแก้ไขปัญหาก็กับการเพาะปลูกต่อไป อย่างไรก็ดีโครงการตามแนวพระราชดำรินี้ไม่ได้เป็นไปตามพระราชประสงค์เนื่องจากนายเจริญไม่มีความรู้ความชำนาญทางด้านเกษตรเพียงพอ แม้ว่าจะมีพระบรมราชานุญาตให้นายเจริญ ไปดูงานเรื่องการเพาะปลูกที่เมืองไค่งอน ประเทศเวียดนามเป็นเวลาถึง 3 เดือนแล้วก็ตาม การขาดคนที่มีความรู้พอที่จะดำเนินการได้ทำให้การจัดสวนทดลองเพาะปลูกที่สวนดุสิตต้องเลิกไปในที่สุด (ทจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 10/1)

4.3.1.2 การทำแผนที่ การทำแผนที่แบบตะวันตกแทนแบบเก่าที่เขียนลงในสมุดข่อยเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2418 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเกิดกรณีข้อพิพาทเรื่องเขตแดนด้วยความไม่ชัดเจนที่ไม่มีเส้นแบ่งเขต ประเทศที่ล่าอาณานิคมเช่นอังกฤษได้เรียกร้องหัวเมืองมลายูบางส่วนจากเส้นแบ่งเขตแดนตามลักษณะภูมิศาสตร์ของแผนที่อังกฤษที่ทำไว้จนต้องเสียดินแดนไปในที่สุด ด้วยเหตุนี้ทำให้ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการทำแผนที่ ในครั้งแรกโปรดเกล้าฯให้ตั้งกรมแผนที่ใน

หน่วยทหารช่างสังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์และได้จ้างชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการและเป็นครูสอน โดยมีนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) เป็นหัวหน้า นาวาเอก ลอฟทัส (Lophus) เป็นผู้ช่วยและมีนายทหารในกรมทหารมหาดเล็กเข้ารับการอบรมฝึกหัดการทำแผนที่ 4 นาย ได้แก่ หม่อมมาราชวงศ์แดง (หม่อมเทวาราช) นายทัต (พระยาสมสรรพรการ) นายสุด (พระยาอุตรกิจพิจารณา) และหม่อมมาราชวงศ์เปลก (พระยาสาภกกิจประมวล) เริ่มต้นการทำแผนที่บริเวณพระบรมมหาราชวัง ถนนเจริญกรุงและบริเวณปากอ่าวเพื่อการเดินเรือและใช้เป็นแนวทางป้องกันทางทะเลด้านอ่าวไทย ในปี พ.ศ.2423 ทางรัฐบาลอังกฤษได้ขออนุญาตให้สถาบันการแผนที่อินเดียเข้ามาทำการวัดต่อสายสามเหลี่ยมเขตแดนตะวันออกโดยเข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ เพื่อสร้างหมุดหลักฐานแผนที่ที่ภูเขาทองและที่พระปฐมเจดีย์ (นครปฐม) แล้วต่อออกไปจนถึงบริเวณปากอ่าว เพื่อจะได้โยงเข้าด้วยกันกับสายหมุดหลักฐานที่สถาบันการแผนที่อินเดียที่ได้ทำเข้ามาทางทะเลสำหรับใช้ในการสำรวจแผนที่ทางทะเล โดยมีร้อยเอก เอช. ฮิลล์ (H. Hill) เป็นหัวหน้ากองแผนที่ นายเจมส์ แมคคาร์ที เป็นผู้ช่วยและเป็นผู้นำระบบโครงข่ายแบบสามเหลี่ยมเข้ามา (www.seesan.com) ภายหลังมีการตั้งโรงเรียนทำแผนที่เมื่อ พ.ศ.2425 โดยการคัดเลือกนายร้อย นายสิบและพลทหารมหาดเล็กจำนวน 30 คน เข้าฝึกหัดเรียนการทำแผนที่ซึ่งมีความจำเป็นเนื่องจากปัญหาดังกล่าวข้างต้น (พลาดิชัย สิทธิชัยกิจ, 2547: 186 และ 287)

4.3.1.3 ระบบชลประทาน ด้วยเหตุที่การเกษตรเป็นอาชีพหลักของประเทศตั้งแต่นั้นน้ำจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูก ในรัชกาลนี้ได้มีการขุดคลองขึ้นใหม่หลายสายแต่ก็ยังมีขาดเทคโนโลยีที่จะช่วยในการพัฒนาเกษตรกรรมให้เป็นไปอย่างมีระบบ ครั้งเมื่อเสด็จประพาสทรงทอดพระเนตรวิธีการเก็บกักน้ำและวิธีการระบายน้ำหรือระบบชลประทานที่ชาวฮอลันดาได้จัดทำให้กับชาวแล้ว ทำให้พระองค์ทรงสนพระทัยในการจัดการชลประทานเพื่อการพัฒนาเกษตรกรรมที่ก้าวหน้าและทันสมัย (พลาดิชัย สิทธิชัยกิจ, 2547: 375) ได้มีการจ้างวิศวกรมาศึกษาและพิจารณาวางแผนการชลประทาน แรกเริ่มโดยการขุดลอกคลองเพื่อขยายพื้นที่ทำนา จัดตั้งโรงเรียนการคลอง โรงเรียนวิชาการเพาะปลูกและกระทรวงเกษตรธิการขึ้น ในปี พ.ศ.2446 ทรงจัดตั้งกรมคลองขึ้นเพื่อพัฒนาแหล่งน้ำ มีการขุดลอกคลองต่างๆไม่ให้ตื้นเขินเพื่อให้ราษฎรมีน้ำเพียงพอสำหรับการเพาะปลูก ตลอดจนขยายเส้นทางคมนาคมให้สัญจรติดต่อไปมาหาสู่กันได้สะดวกทุกฤดูกาล

4.3.1.4 การจัดสรรที่ดิน เมื่อการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติมีมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความต้องการทางด้านที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดกลุ่มเจ้านาย ขุนนาง คหบดี นำที่ดินมาจัดสรรเป็นการพัฒนาด้านอสังหาริมทรัพย์ในบริเวณถนนสาทร ถนนสุรวงศ์ เป็นต้น การปลูกบ้านแบบยุโรปได้รับความนิยมในหมู่ผู้มีฐานะการเงินมั่งคั่ง มีจัดสรรที่ดินเป็นระบบตารางโดยมีรูปแบบมาจากตะวันตกมาใช้ในการออกแบบวางผัง ซึ่งเป็นรากฐานของการจัดสรรที่ดินในปัจจุบัน

4.3.1.5 อุปกรณ์ที่ทันสมัย เรื่องการใช้เครื่องมือทุ่นแรงในการตัดหญ้าทรงนำเข้ามาจากต่างประเทศเป็นเครื่องตัดหญ้าสมัยใหม่เพราะในรัชกาลมีการนำเอาสนามหญ้าเข้ามาตกแต่งสถานที่มากขึ้น ซึ่งการเกิดสนามหญ้านี้เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศสมัยรัชกาลที่ 5 นั่นเอง สนามหญ้าแห่งแรกคือสนามหญ้าหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (ไชแสง ศุขะวัณณะ, 2534: 27) เพราะฉะนั้นต้องมีการตัดหญ้าซึ่งพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าพื้นที่ขนาดใหญ่ถ้าใช้แรงงานคนจะเปลืองพลังงานมากและผลงาที่ได้จะไม่เรียบร้อยเท่าใช้เครื่องมืออันทันสมัยตัดแต่ง แม้กระนั้นพระองค์ยังทรงเอาใจใส่ดูแลเครื่องมือเมื่อทรงเห็นว่าเครื่องมือใช้ไม่ได้เพราะสาเหตุอะไร ทรงมีคำแนะนำแก้ปัญหาให้ถูกต้องเนื่องจากความไม่เข้าใจในการใช้และบำรุงดูแลรักษาเครื่องมือดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม ร.ศ. 118 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในหอมหวน สุริยคำ, 2528: 15)

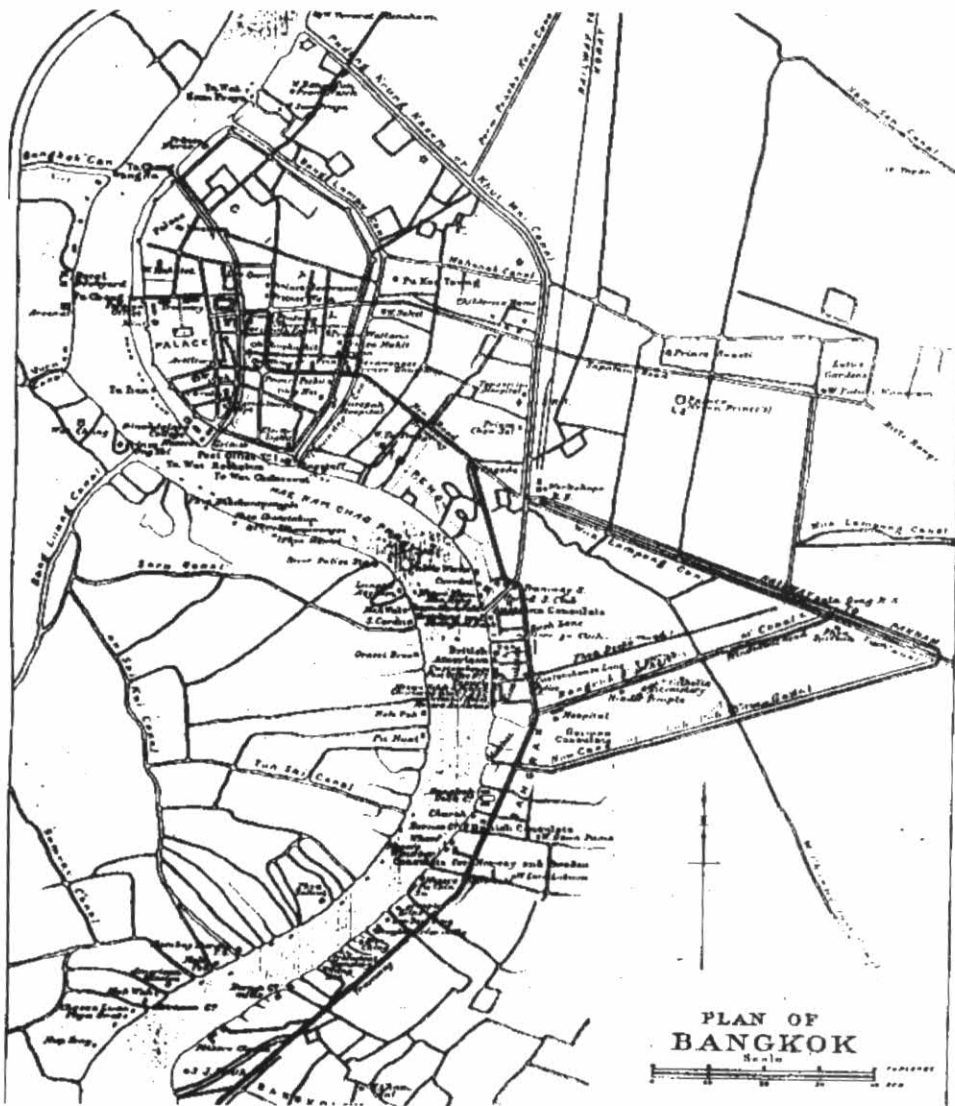
“เรื่องเครื่องมือตัดหญ้าขอให้สั่งเข้ามาแลพยายามใช้ให้ได้จริงๆ เมื่อครั้งสวนสราญรมย์แลสนามหญ้าน้ำพระที่นั่งจักรีสั่งมาใช้ไม่ได้ การที่ใช้ไม่ได้นั้นได้พิจารณาเหตุแล้วแต่แก้สันดานหยาบของคนไทยไม่ไหวที่เสียเพราะเวลาตัดแล้ว ไม่ได้เก็บเข้าในร่มถูกน้ำค้างถูกฝนสนิมขึ้น ครั้นพอเป็นสนิมเช่นนั้นก็หายคมแลผิดพลากไปก็ถึงนิบเอาต้นหญ้าน้ำขึ้นมา เลยกดกลงว่าเสียใช้ (ไม่) ได้ แล้วไม่คิดแก้อันใดต่อไป ถ้าจะเป็นแต่เอามาใช้ไม่คิดชำระล้างแล้วก็ไม่ควรจะใช้ ใช้หัดเองง่ายกว่า”

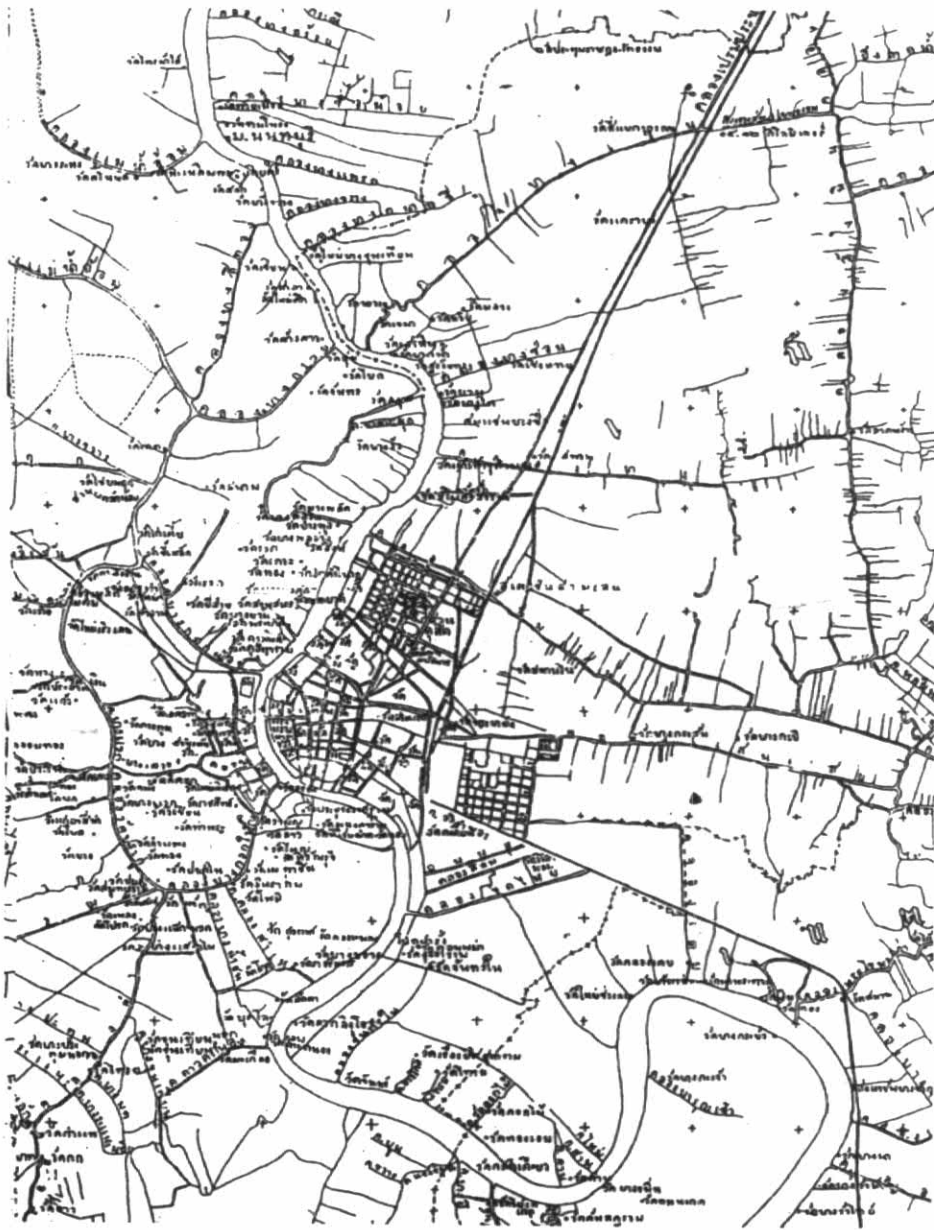
4.3.1.6 การพัฒนาทางการคมนาคม การขนส่งและการสื่อสาร ซึ่งทรงนำเทคโนโลยีในการสร้างถนน สะพาน และการขุดลอกคลอง ตลอดจนยานพาหนะสมัยใหม่เข้ามาใช้ในประเทศซึ่งสามารถอ่านรายละเอียดในบทที่ 2 ที่ทำการศึกษาไว้

4.3.1.7 การปูหญ้า เรื่องการปลูกหญ้าจะสังเกตเห็นได้ว่าในรัชกาลที่ 5 เริ่มมีสนามหญ้าหน้าอาคารอยู่ในพระราชวังซึ่งได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศด้วยทรงเล็งเห็นถึงความเรียบร้อยสวยงามและลดความแออัดเพราะเป็นการเว้นที่ว่างด้านหน้าอาคารเป็นที่น่าสนใจที่ว่า การ “ปูหญ้า” เป็นศัพท์ที่ใช้เรียกการปลูกหญ้าซึ่งน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของวิธีการปูหญ้ามี่ลักษณะเป็นหญ้าแผ่นในปัจจุบัน แม้ในเรื่องของการคิดพื้นที่และการคิดค่าจ้างปูหญ้าให้เป็น “ตารางเมตร” ด้วยดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 34)

“การแต่งหญ้าบางถนนก็มีหญ้าบางถนนก็ไม่มี ขอให้คิดเป็นสแควว่า ว่าถนนหนึ่ง มีที่หญ้าเท่าไรสแควว่า คนหนึ่งตัดได้วันละกี่สแควว่า รุงขึ้นก็ให้ขั้ตัดหญ้าไปจนสิ้นวัน ก็วันจะหมดถนน ถ้าไม่ทันหญ้าที่ตัดแล้ว งอกยาวเกินขนาดแล้วก็เป็นใช้ได้การที่เกณฑ์ประจำเฉพาะถนนเปลืองเงิน เพราะมีเวลาไม่มีงานทำ”

ผังที่ 4 - 7 แผนที่แสดงบริเวณกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ฉบับพิมพ์ที่ประเทศอังกฤษ
สังเกตพื้นที่เมืองยังอยู่ในวงจำกัดที่คลองรอบกรุงเท่านั้นยังไม่แผ่กระจายออกไปมากนัก
ที่มา : กรมแผนที่ทหารจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ ตามต้นฉบับเดิมเมื่อ พ.ศ.2527

ผังที่ 4 - 8 แผนที่แสดงบริเวณกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ฉบับกรมแผนที่

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

4.3.1.8 สวนสาธารณะ เนื่องจากพระองค์ทรงเสด็จสวนสาธารณะในต่างประเทศเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อน เมื่อเมืองมีความแออัดมากขึ้นจำเป็นต้องมีที่ว่างเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดีแก่ผู้อยู่อาศัย แต่เนื่องจากในยุคนั้นกรุงเทพฯ ยังมิได้แออัดหรือมีความจำเป็นต้องมีสวนสาธารณะเพราะธรรมชาติโดยรอบมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแม่น้ำ ลำคลองและต้นไม้เขียวแล้ว ในครั้งแรกโปรดฯ ให้เปิดพระราชอุทยานสราญรมย์ให้บริการแก่ประชาชนได้ในวันเสาร์ อาทิตย์ ซึ่งเป็นสวนที่ได้รับการตกแต่งให้มีความสวยงาม ซึ่งในขณะนั้นนอกจากรัชกาลที่ 5 ที่ทรงดำเนินถึงประโยชน์ของการพักผ่อนแบบตะวันตกแล้ว ในตอนปลายรัชกาลก็มีพระสรรเพชญ์วิจิตร (เชย สรรพการ) ได้สร้าง “บ้านหิมพานต์” (ปาร์คสามเสน) บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาถนนสามเสน (ในปัจจุบันคือโรงพยาบาลวชิระ) ตั้งใจจะเปิดเป็นสวนสาธารณะให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าไปใช้ โดยสภาพของสวนบ้านหิมพานต์ตามประวัติของโรงพยาบาลวชิระมีลักษณะดังนี้ (www.vajira.ac.th)

“ผืนที่ดินซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 27 ไร่เศษ สิ่งก่อสร้างที่สำคัญมีตึกแบบเก่าขนาดใหญ่ 2 หลัง หลังใหญ่เป็นตึก 3 ชั้น (ไม่นับชั้นล่างสุดซึ่งเป็นพื้นซีเมนต์) ส่วนหลังเล็กเป็นตึก 2 ชั้น ทั้ง 2 หลังส่วนบริเวณทั่วไปมีทั้งที่ราบเนินดินสูง อุโมงค์ ภูเขาจำลอง ไซดหิน ต้นไม้ใหญ่น้อยประดับประดาเป็นจำนวนมาก และมีทั้งทางคดเคี้ยวไปมาแบบเดินในสวนสาธารณะโบราณ สถานที่นี้ปรากฏในเอกสารบางฉบับ เรียกชื่อว่า “หิมพานต์ปาร์ค” ภายในปาร์คนี้มีคลองโดยรอบสี่เหลี่ยม ตามรูปที่ดินแล้วบรรจบกันไหลลงสู่อ่างน้ำเจ้าพระยาเรียกชื่อว่า “คลองอั้งโล่” ที่ดินและตึกรวมทั้งสิ่งปลูกสร้างในปาร์คนี้ ต่อมาได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเบงคีสยามกันมาจลทุนจำกัดจนกระทั่ง ร.ศ.131 (พ.ศ.2455) พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จัดซื้อที่ดิน พร้อมด้วยตึกและสิ่งปลูกสร้าง ทรงมอบให้กรมสุขาภิบาล กระทรวงนครบาล เป็นผู้ปกครองรักษาใช้เป็นสถานพยาบาลช่วยเหลือประชาชนผู้เจ็บป่วย”

จากสภาพของสวนบ้านหิมพานต์ในขณะนั้นทำให้ทราบว่าพระสรรเพชญ์ทรงได้ตกแต่งพื้นที่กว่า 27 ไร่ให้เป็นสวนที่มีการขุดคลองโดยรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม การปรับสภาพพื้นที่ให้เป็นลักษณะธรรมชาติ การจำลองภูเขา อุโมงค์เนินดินเหมาะสำหรับที่จะเป็นสถานที่ใช้พักผ่อนแบบใหม่ตามตะวันตก เมื่อสร้างบ้านหิมพานต์เสร็จสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นเสด็จมาเปิดบ้านหิมพานต์ เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2451 แต่ต้องถูกปิดลงเมื่อเปิดใช้ไปเพียง 2-3 ปี ซึ่งในขณะนั้นนอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วก็มีท่านพระสรรเพชญ์ที่คำนึงถึงการพักผ่อนอย่างชาวตะวันตกและเห็นประโยชน์ของการมีสวนสาธารณะที่จะเข้ามามีอิทธิพลต่อพื้นที่เมืองต่อไปในภายภาคหน้า (ปราณี กล้าส้ม , 2549: 174)

รูปภาพ 4 - 8 บ้านหิมพานต์หรือปาร์คสามเสน

ที่มา : ย่านเก่าในกรุงเทพฯ เล่ม 2

4.3.2 ผู้ออกแบบและควบคุมงาน

เป็นที่ทราบว่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งที่จะปฏิรูปบ้านเมืองให้พัฒนาก้าวหน้าตามอย่างประเทศตะวันตกที่เจริญแล้ว จึงต้องการผู้มีความรู้ ความสามารถเข้ามารับราชการเป็นจำนวนมาก ในครั้งแรกทรงจ้างชาวต่างชาติเข้ามารับราชการในสายวิชาการที่ยังใหม่สำหรับประเทศก่อน พร้อมกับทรงส่งเชื้อพระวงศ์หรือข้าราชการไปเรียนต่อยังต่างประเทศเพื่อนำเอาวิทยาการสมัยใหม่กลับเข้ามารับใช้ประเทศชาติต่อไป พร้อมทั้งได้โปรดฯ ให้มีกรมช่างแผนใหม่เช่นศิลปากร โยธา เพื่อคุมการก่อสร้างต่างๆที่เกิดขึ้นในรัชกาล ประกอบด้วยสถาปนิก วิศวกร ชาวไทยและยุโรปเข้ามามีบทบาทสำคัญในการออกแบบและควบคุมงานก่อสร้างแบบใหม่ทั่วไปในกรุงเทพฯและหัวเมืองที่สำคัญ โดยที่แต่ละหน้าที่ในการก่อสร้างแต่ละโครงการนั้นประกอบไปด้วย **นายช่าง (สถาปนิก วิศวกร)** ทำหน้าที่ออกแบบทั้งงานสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม ประเมินราคาค่าก่อสร้างทั้งวัสดุและแรงงาน **แม่กอง** ทำหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาการทั่วไป **นายด่าน** ทำหน้าที่ดูแลการเฉพาะด้าน **กงสี** ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมบัญชีเงิน สิ่งของ และแรงงาน ซึ่งพอที่จะสรุปช่างต่างประเทศและคนไทยได้ดังนี้

4.3.2.1 ชาวต่างประเทศที่เข้ารับราชการ ด้วยเหตุที่ประเทศไทยขาดวิทยาการและบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญโดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่างก่อสร้างสมัยใหม่เพื่อพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ว่าจ้างชาวต่างประเทศเข้ารับราชการและเป็นที่ปรึกษาเป็นจำนวนมาก เช่น สถาปนิก วิศวกรสาขาต่างๆ ช่างสำรวจ ช่างประติมากรรม จิตรกรรม ช่างตกแต่งภายใน ช่างก่อสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้าง เป็นต้น แม้ว่าชาวต่างประเทศจะสามารถทำงานได้ตามพระราชประสงค์ แต่พระองค์ยังทรงตระหนักและพระราชวินิจฉัยไว้เป็นข้อสังเกตดังนี้ (อ้างถึงในพลาดิเคย์ สิทธิชัยกิจ, 2547: 301)

“การใช้ฝรั่งนั้นไม่ใช่เป็นการง่ายแลก็รู้สึกได้ชัดเจนอยู่ในใจด้วยกันว่าเขาเป็นคนต่างภาษาต่างชาติ จะซื้อตรงจงรักภักดีอะไรต่อเราหนักหนา ก็ชั่วแต่มาหาทรัพย์กลับไปบ้าน เมื่อจะว่าเช่นนั้นก็ไม่สู้ยุติธรรมแท้ เพราะบางคนซึ่งมีอัธยาศัยดีแลมีความอยากจะได้ชื่อเสียงที่ดี ฤๅมีความละเอียดอยากจะทำกรให้ยี่ดยินไป เขาก็ดีต่อเรามากๆก็คงต้องนับว่าเป็นเพื่อนกินไม่ใช่เพื่อนตายเกือบจะทั้งสิ้น”

สำหรับสถาปนิกออกแบบและผู้คุมงานก่อสร้างงานภูมิสถาปัตยกรรมและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องที่เป็นชาวต่างชาติ ปรากฏชื่อและผลงานดังต่อไปนี้

1. นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Mr. Henry Alabaster) ต้นตระกูลเศวตศิลาชาวอังกฤษที่มารับราชการไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นผู้สอนวิชาแผนที่ วิชาโทรเลข ซ่อมแซมและตัดถนน ดูแลการจัดมิวเซียมและสวนสาธารณะ นำลิตเตอร์เข้ามาออกในประเทศไทยเป็นครั้งแรก นายเฮนรีเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในหลายด้านเช่นกล้วยไม้ เพชรพลอย ด้านอักษรศาสตร์ กฎหมาย วิศวกรรม วิชาแผนที่ วิชาก่อสร้าง วิชาพฤกษศาสตร์ ซึ่งความรู้ดังกล่าวนายเฮนรีได้นำมาใช้ในการรับราชการในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศต่อมาในปัจจุบัน ดังหลักฐานที่ปรากฏในจดหมายเหตุสยามสมัย ปีพ.ศ. 2427 ดังนี้

“มิสเตอร์อาลาบาสเตอร์นายนี้ แรกเข้ามายังกรุงเทพมหานคร เป็นสตูดนต์อินเตอร์ปริเตอร์จะหัดเรียนภาษาสยาม ก้มหน้าทำราชการสนองพระเดชพระคุณของสมเด็จพระบรมราชชนกวิญเจ้า ประเทศอิงแลนด์ ท่านได้อุตสาหทำราชการอังกฤษในแผ่นดินพระจอมเกล้าฯ ได้อุตสาหทำเรียนภาษาสยามจนชำนาญเลื่อนที่ขึ้นคราวละคราวจนเป็นล่าม สำหรับกงสุลเลเดนนิร์ลอันคริช คราวแผ่นดินพระจอมเกล้าฯ เซอร์อเบิดซอมเบิกอันคริช คราวนั้นท่านใจดียอมให้มิสเตอร์อาลาบาสเตอร์ช่วยในธุระในหลวงสยามไปเซอร์เวจจัดการทำถนนเจริญกรุง มิสเตอร์อาลาบาสเตอร์ได้ช่วยธุระจนตลอดสำเร็จการทำถนนนั้น แต่งกงสุลเลเดนนิร์ลมิสเตอร์นอซกับมิสเตอร์อาลาบาสเตอร์ไม่มีใครจะเข้ากันอยู่เป็นเพื่อนทำราชการด้วยกันไม่เป็นสุข มิสเตอร์อาลาบาสเตอร์จึงขอลาออกจากราชการกลับไปอยู่เมืองอันคริชหนึ่ง”

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 นายเฮนรีได้กลับมารับราชการอีกครั้งตั้งหลักฐานที่ปรากฏในจดหมายเหตุสยามสมัยเล่าถึงเหตุการณ์ตอนนั้นเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ.2415 ว่า

“คราวนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครอบครองราชสมบัติอยู่ เคยรู้จักมิสเตอร์อาลาสเตอร์จึงทรงพระราชกรุณาโปรดขุบเลี้ยงให้มีท่าทางช่วยในธุระในราชการฝ่ายประเทศสยาม ได้ทำราชการหลายท่าหนักหนา เป็นธุระจัดห่อหนังสือฝรั่งสำหรับในหลวง ได้จัดการดูแลให้สวนหลวงสวนสราญรมย์เป็นที่งดงาม เป็นสนามเล่นเพลินใจทั้งคนชว นอกทั้งคนชวในด้วย ได้หาต้นไม้แปลกประหลาดทั้งของสวนของป่า ของอาศัยดินอาศัยลมหลายชนิดเป็นอันมาก ได้จัดธุระจัดลำดับของในมิวเซียม เป็นที่ได้อูของทุกชนิดที่มนุษย์เคยใช้ทั่วตลอดพิภพ แร่หินดินสัตว์บกสัตว์น้ำ วิชการของมนุษย์เช่นมีตลอดได้ฟ้า ครั้นจัดเสร็จแล้วในหลวงได้โปรดกำหนดเวลาให้รู้เห็นว่า นอกจากประเทศสยามมีของมีการมีวิชาเคมีพิเศษอย่างไบบ้าง มิสเตอร์อาลาสเตอร์ก็เป็นธุระเซอร์เวและสอนพวกข้าราชการให้เข้าใจในเรื่องเซอร์เวนั้นด้วย ได้เป็นครูสอนให้พวกข้าราชการเรียนวิชาสายโทรเลข สายเตลิโฟน ได้รู้ข่าวไกลแต่ทุกแห่งพิภพ ด้วยอาศัยตาดูของที่สายโทรเลขเขียนมา และได้รู้ข่าวแต่ไกลอาศัยหูได้ยินคำที่เขาพูดมาตามเตลิโฟนด้วย ท่านก็ได้เป็นครูนำในการตั้งไปรษณีย์ คนทั้งปวงทั้งหนังสือในตู้ไปรษณีย์ และไปรษณีย์บุรุษมาเก็บหนังสือนั้นวันละสามครั้งไปส่งแก่คนที่บงถึงตำบลบ้านและคนอันมีชื่อในหนังสือฝากนั้น มิสเตอร์อาลาสเตอร์ได้เป็นแม่กองจัดซ่อมแซมทำถนนต่างๆในกรุงเทพฯ ให้ม้าให้รถให้คนอาศัยเดินได้ทุกฤดู ครั้นจะพรรณนาพูดถึงการคุณต่างๆซึ่งมีมิสเตอร์อาลาสเตอร์ได้ทำไว้แก่บ้านเมืองประเทศสยามนั้น ก็จะเปลืองเวลาเนื่องช้านักไป ที่จะหาคนอันมีปัญหามีความอหัยาศัยวิชาการ ความเพียรและความซื่อตรงต่อแผ่นดินบ้านเมือง ช่วยคิดช่วยให้มีปัญญากันอัตรายมิให้เสียราชการ เช่น มิสเตอร์อาลาสเตอร์จะมาเหมือนก็จะยากอยู่เพราะเป็นคนมีคุณแก่แผ่นดินบ้านเมืองหลายเท่าดังนี้”

นายเฮนรีได้นำความรู้ความสามารถมาใช้เพื่อสนองพระเดชพระคุณอย่างเต็มความสามารถในการเป็นผู้จัดการสวนหลวง (พระราชอุทยานสราญรมย์) ปรับปรุงตกแต่งพระราชอุทยานในพระบรมมหาราชวัง บริเวณรอบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อคราวงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 100 ปี ได้พบมะลิพันธุ์ใหม่และพร้อมได้ตั้งชื่อว่า มะลิ ร.5¹³ และเป็นคนแรกของไทยที่เล่นกล้วยไม้ต่างประเทศและกล้วยไม้ไทย โดยส่งกล้วยไม้ต่างประเทศจำพวกแคทลียา แวนด้าสกุลต่างๆจากอเมริกาใต้ ยุโรป ชวาและสิงคโปร์เข้ามาปลูกในสวนหลวง เป็นผู้แรกที่ปลูกกล้วยไม้ไทยจากอ่างหินสระบุรีและได้ตั้งชื่อกล้วยไม้ไทยชนิดนี้ว่า ช้างเผือก ต่อนี้มาเลยมีช้างแดง ช้างกะ เป็นที่แพร่หลายมากขึ้น

2. นายมาริโอ ตามาญโญ (Mr.M.Tamagno) เป็นสถาปนิกชาวอิตาลีเริ่มเข้ามาทำงานในสยามเมื่อ พ.ศ.2443-2468 โดยเข้ามาเป็นนายช่างออกแบบอยู่ในกรมโยธาธิการในปี พ.ศ.2446 แทนนายซานเดรียคัสกีที่ย้ายไปทำงานในพระราชวังสวนดุสิต เป็นผู้ออกแบบสะพานมัจฉาวนรังสรรค์ พระที่นั่งอัมพรสถาน และพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต ในพระราชวังสวนดุสิต ว่างบางขุนพรหม ตำนึกปารุสวันและตำหนักจิตรลดา สะพานผ่านฟ้าลีลาศ พระที่นั่งราชฤทธิรุ่งโรจน์ และก่อนจะสิ้นรัชกาลที่ 5 ตามาญโญได้เริ่มงานออกแบบพระที่นั่งอนันตสมาคมและพระราชวังพญาไท ช่วยเขียนแบบวัดเบญจมบพิตรบางส่วน ตำหนักใหญ่หรือตำหนักทูลกระหม่อมของวังบางขุนพรหม ส่วนผลงานอื่นๆในรัชกาลที่ 6 คือ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สถานีรถไฟหัวลำโพงสถานี

¹³ ด้วยใน พ.ศ.2425 เป็นปีที่มีการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการตกแต่งบริเวณและพระราชอุทยานในพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สวนหลวง และให้นายเฮนรีเป็นผู้ออกแบบตกแต่งดังกล่าวโดยได้ไปหาต้นไม้พันธุ์ต่างๆเพื่อนำไปตกแต่งสถานที่ ระหว่างหาพันธุ์ไม้เหล่านั้นได้พบมะลิพันธุ์ใหม่แถวภาคตะวันออกเฉียงเหนือจังหวัดจันทบุรี และนำไปส่งให้สวนพฤกษศาสตร์สวนคิวประเทศอังกฤษ เก็บสะสมพร้อมตั้งชื่อ ซึ่งมะลิที่พบในครั้งนั้นได้ตั้งชื่อว่า “มะลิ ร.5” (*Jasminum rex.*, Dunn) ทั้งนี้เพื่อเป็นการถวายความจงรักภักดีที่ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณในสมัยที่ได้เข้ามารับสนองพระเดชพระคุณอยู่ในสยามและในวโรกาสที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุครบ 29 พรรษาพร้อมกับกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 100 ปีพอดี ซึ่งชื่อพันธุ์ rex นี้เป็นภาษาละติน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า king ดังนั้นชื่อพันธุ์ของมะลิชนิดนี้จึงหมายถึงรัชกาลที่ 5 นั่นเอง แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกชื่อพื้นเมืองว่าบันยี่ มะลิควิลด์ล (วิชัย อภัยสุวรรณ, 2532: 217)

รถไฟสวนจิตรลดา สะพานในชุด “เจริญ” ที่สร้างขึ้นในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาของรัชกาลที่ 6 หลายแห่ง ที่ทำการกระทรวงพาณิชย์ บ้านนรสิงห์ของเจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) และบ้านบรรทมลินธุ์ของพระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.เพื่อ พึ่งบุญ) บ้านนรสิงห์ของเจ้าพระยารามราฆพ (ปัจจุบันคือตึกไทยคู่ฟ้าทำเนียบรัฐบาล) บ้านบรรทมลินธุ์ของเจ้าพระยาอนิรุทธเทวา (ปัจจุบันคือบ้านพิษณุโลก) บ้านพระยาประเสริฐสุภและห้องสมุดเนลสันเฮย์ส หลังจากสัญญาที่ทำไว้กับรัฐบาลสยามหมดอายุลงในปี พ.ศ. 2468 มาริโอ ตามานโญ ยังคงควบคุมการก่อสร้างที่บ้านนรสิงห์ต่อมาอีกระยะหนึ่งแล้วจึงเดินทางกลับไปยังอิตาลี (เอเลนา ตามานโญ, 2541)

รูปภาพ 4 - 9 ชายนายเฮนรี อาลาสเตอร์ ขวานายมาริโอ ตามานโญ

ที่มา : ฝรั่งในเมืองสยาม และ www.watbencha.com

3. นายจอห์น คลูนิช (Mr. John Clunice) สถาปนิกจากสิงคโปร์ ชาวอังกฤษเป็นช่างสำรวจที่ได้เข้ามารับราชการเป็นครูฝึกหัดนักเรียนนายร้อยวิชาวารสาร ในกรมยุทธนาธิการ ต่อมาขอเข้ารับราชการเป็นสถาปนิกในกรมโยธาธิการ เป็นนายช่างหลวงออกแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ต่อมา พ.ศ. 2432 ได้ลงทุนตั้งโรงงานทำอิฐที่คลองมอญ และหนองแขมแต่ประสบปัญหาขาดทุนและมารับเหมาก่อสร้างภายหลัง

4. นายซี ซานเดร์คซกี (Mr. C. Sandreczki) ชาวเยอรมันได้มารับราชการเป็นหัวหน้าช่างออกแบบกรมโยธาธิการเริ่มตั้งแต่ตั้งกรม ได้รับมอบหมายให้ออกแบบและดำเนินการก่อสร้างกระทรวงธรรมการเมื่อ พ.ศ. 2428 เมื่อคราวสร้างพระราชวังสวนดุสิตได้ทำหน้าที่สถาปนิกประจำการก่อสร้างและได้ออกแบบพระที่นั่งบรมพิมาน จากพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม ร.ศ. 118 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในหม่อมทวน สุริยคำ, 2528: 10) ว่าเป็นผู้ออกแบบและเขียนแบบสวนในพระราชวังสวนดุสิตด้วย

“อนึ่งเรื่องที่แหะช่องในสนามหญ้าปลูกกุหลาบนั้นมิสเตอร์แซนด์เรคซกีเขียนมาก็ยังไม่พอใจ แต่ยังไม่ได้อุบายเอียดเพราะเป็นเวลาฝนตกเลอะเทอะเสีย ขอให้พระสถิตย่นำไปให้ดูใหม่”

5. นายเฮนรี คลูนิช โรส เป็นนายช่างผู้ช่วยนายคลูนิชออกแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

6. นายเยนกินส์ เข้ารับราชการเป็นผู้ช่วยเจ้าหมื่นสรรพพิทักษ์ จัดทำเรือนเพาะชำต้นไม้ตั้งปรากฏหลักฐานอ้างอิงในบันทึกพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภไว้ว่า (อ้างถึงในคณินดา เลขะกุล, 2536: 18)

“ได้โปรดเกล้าฯ สั่งจ้างชาวอังกฤษซึ่งชำนาญการเพาะต้นไม้ การทำสวนตามเนเชอร์อย่างฝรั่งคนหนึ่งชื่อนายเยนกินส์เข้ามา ให้อยู่ในบังคับบัญชาเป็นผู้ช่วยเจ้าหมื่นสรรพพิทักษ์ (พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ) ได้จัดทำสวนเนสิร์สำหรับเพาะชำต้นไม้ไว้ใช้ทั่วไปขึ้นแห่งหนึ่ง”

7. นายแอร์โดเล มันเฟรดี (Mr. E. Manfredy) หรือนายเอกฤทธิ หมั่นเฟินดี (เอกฤทธิบุตร) สถาปนิกชาวอิตาลีรับราชการเป็นนายช่างออกแบบและเขียนแบบที่กรมโยธา โดยมีสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ

ทำงานเรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 6 ในแผนกกรมศิลปากรแผนกโบราณคดีมีนายยอช เซเดส์ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีเป็นผู้ช่วย เป็นผู้ช่วยในการต่อเติมพระที่นั่งบรมพิมาน การติดตั้งโคมสำริดยอดพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นหนึ่งในทีมช่างสร้างวัดเบญจมบพิตร อาคารวชิรวิทยพัฒน์ของคณะทันตแพทยศาสตร์และอาจารย์สอนในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายหลังประกอบอาชีพอิสระ

8. นายอันนิบาเล ริกิโอติ (Mr. Annibale Rigotti) เป็นสถาปนิกชาวอิตาลี เริ่มเข้ามารับราชการเป็นช่างออกแบบในกรมโยธาธิการในไทยเมื่อ พ.ศ.2450-2452 มีผลงานคือเป็นสถาปนิกผู้ช่วยนายมาริโอ ตามาญโญทำการออกแบบพระที่นั่งอนันตสมาคม ลวดลายแบบโกธิคที่ทำเนียบรัฐบาลและสวนในพระราชวังสราญรมย์ ผลงานอื่นๆ คือ ออกแบบบ้านของพระยาประเสริฐสุภกิจ (เพิ่ม ไกรฤกษ์) ที่ทำการบริษัทอีสต์เอเชียติก (สร้างเมื่อ พ.ศ.2443) อาคารเบงค์สยามกัมมาจล (สร้างเมื่อ พ.ศ.2453 ภายหลังมาเป็นธนาคารไทยพาณิชย์สาขาลาดน้อย)

9. นายคาร์โล อัลเลกรี (Mr. Carlo Allegri) เป็นวิศวกรชาวอิตาลีเริ่มทำงานในสยามเมื่อ พ.ศ.2437 มีผลงานคือเป็นวิศวกรก่อสร้างพระราชวังสวนดุสิต พระที่นั่งอนันตสมาคม อาคารที่ทำการรัฐบาล พระที่นั่ง สะพาน โรงกษาปณ์

10. นายเอ โจวันนี กอลโล (Mr. E.G. Gallo) เป็นวิศวกรชาวอิตาลีเข้ามารับราชการเป็นนายช่างวิศวกร กองก่อสร้างกรมโยธาธิการ เป็นผู้ช่วยนายคาร์โล อัลเลกรี ก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม

11. ศาสตราจารย์ แกลเลโอ คินี (Ph. Galileo Chini) เป็นจิตรกรชาวอิตาลีผู้เชี่ยวชาญสีน้ำมันภายในพระที่นั่งอนันตสมาคม รับราชการประจำราชสำนักต่อในสมัยรัชกาลที่ 6

12. นายคาร์โล ริกูลี (Mr. Carlo Riguli) เป็นจิตรกรชาวอิตาลีผู้เชี่ยวชาญสีน้ำมันเพดานภายในพระที่นั่งอนันตสมาคม เริ่มเข้ามารับราชการในสยามเมื่อ พ.ศ.2453 โดยการชักชวนของศาสตราจารย์ แกลเลโอ คินี นอกจากนี้ยังมีผลงานวาดภาพฝาผนังในวัดราชาธิวาส วาดสีปูนแห้งที่วังบางขุนพรหม วาดภาพสีปูนเปียกที่พระที่นั่งบรมพิมาน เขียนภาพพระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

13. นายโจอาซิม กราซซี (Mr. Joachim Grassi) หรือซิญญูอริสซีสถาปนิกชาวอิตาลี เป็นช่างออกแบบคำนวณงบประมาณการก่อสร้างและคุมงานในกรมโยธาธิการ ผลงานส่วนใหญ่เป็นอาคารราชการ วังและบ้านของเหล่าขุนนางอันได้แก่ ตึกเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ตึกพระยาราชานุประพันธ์ (ห้วย) เมื่อ พ.ศ.2415-2419 พระราชวังบางปะอิน พ.ศ.2418-2424 ออกแบบและสร้างตำหนักใหญ่ในวังบูรพาภิรมย์ พ.ศ.2419-2421 พระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติ บางปะอิน พ.ศ.2418-2424 ออกแบบและสร้างวังพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พ.ศ.2422 วังสะพานถ่าน พ.ศ.2422-2423 วังพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พ.ศ.2423 ตำหนักกลางตำหนักพรรณราย วังท่าพระ พ.ศ.2423 วงกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร พ.ศ.2424-2429 วังใหม่ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจักรีสุนทร พ.ศ.2424-2427 ออกแบบตึกกระทรวงกลาโหม พ.ศ.2431 ออกแบบและสร้างตึกโรภาณี พ.ศ.2426 ออกแบบโบสถ์วัดเซนต์โยเซฟ อยุธยา สร้างหอระฆังวัดคอนเซ็ปชัญ สามเสน เป็นต้น โดยใช้แรงงานไทย ลาว ญวน ทำการก่อสร้าง ภายหลังนายกราซซีได้ตั้งบริษัทรับเหมาก่อสร้าง Grassi Brothers & Co. ในพระราชวังบางปะอิน (ศรัณย์ ทองปาน, 2541: 13-15) และเป็นผู้ถือหุ้นในบริษัทชุดคลองและคูนาศยาม ร่วมกับพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พระนางาพิพิธภาณี และนายยม(หลวงสาธตราชายุกต์)

14. ดร.คาร์ล ซิกฟรีด เดอริง (Dr.Karl Siegfried Dohring) เป็นสถาปนิกชาวเยอรมันรับราชการในกรมรถไฟหลวง เมื่อพ.ศ.2449 ต่อมาเป็นสถาปนิก และวิศวกร กรมศุขาภิบาล สังกัดกระทรวง มหาดไทย เมื่อพ.ศ.2452 ผลงานสำคัญคือ การออกแบบพระราชวังบ้านปืน ตามพระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงนครินทร์ (ที่ 27/059 ลงวันที่ 15 ตุลาคม ร.ศ. 128) เรื่องการขอตัวนายเดอริงมาเป็นสถาปนิกออกแบบพระราชวังใหม่ที่สร้างขึ้นที่เพชรบุรี

“ ในการที่จะสร้างเรือนที่เพชรบุรี ฉันได้เลือกมิสเตอร์ดอริงช่างในกระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ที่จะทำตัวอย่างดูการ ในการที่จะให้แล้วเร็วต้องมี นายช่างอินยี่เนีย ช่วยจึงเลือกดอกเตอร์ไบเยอ ซึ่งอยู่ในจำนวนอินยี่เนีย รถไฟสายตะวันตกจึงอยากจะขอยืมมาเฉพาะทำการ ”

ผลงานอื่นๆที่สำคัญคือ งานออกแบบพระตำหนักสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต วังวรดิศของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ วังพระองค์เจ้าดิฉนพรัล (ในปัจจุบันเป็นที่ทำการของ การไฟฟ้านครหลวงสามเสน) เป็นต้น

รูปภาพ 4 - 10 ชัยดร.คาร์ล ชิกฟรีด เดอริง ชาวพระสารสาสน์พลซันท์ (ด้านบนกับข้าราชการสยามที่กรุงเบอร์ลิน พ.ศ.2451

ที่มา : www.muangboranjourn.com

15. พระสารสาสน์พลซันท์ (เจอโรโม อิมิลิโอ เจริญ) ทำแผนที่และเขียนแบบป้อมค่ายต่างๆ ผลงานที่สำคัญคือการคำนวณพิกัดแผนที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในหนังสือ *Researches on Ptolwmy's Geography of Eastern Asia* (www.muangboranjourn.com) เมื่อครั้งสร้างพระราชวังบ้านปืนเป็นผู้หาพันธุ์มะฮอกกานีมาปลูกเป็นต้นไม้ถนนและในพระราชวัง

16. นายคลุเซอร์ เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างพระราชวังบ้านปืน

17. นายซุสแมน ชาวเยอรมันรับราชการเป็นช่างเขียนแบบแปลนในการก่อสร้าง พระราชวังบ้านปืนเป็นผู้ช่วยนายเดอริงจนสร้างพระราชวังเสร็จ

18. นายตันเซอร์ ชาวเยอรมันรับราชการเป็นช่างเขียนแบบแปลนในการก่อสร้าง พระราชวังบ้านปืน แต่ภายหลังได้เดินทางกลับยุโรปจึงไม่ได้อยู่ทำงานจนสร้างพระราชวังเสร็จ

19. นายโปเย ชาวเยอรมันรับราชการเป็นช่างเขียนแบบแปลนในการก่อสร้าง พระราชวังบ้านปืนเป็นผู้ช่วยนายเดอริงจนสร้างพระราชวังเสร็จ

20. ดร.ดวดไบเยอร์ วิศวกรชาวเยอรมันรับราชการในกระทรวงโยธาธิการ เป็นนายช่างก่อสร้างพระราชวังบ้านปืน

21. นายบี โมเรสซี (Mr.B.Moreschi) รับราชการเป็นสถาปนิกในกรมโยธาธิการ

22. นายยี คันโนวา ชาวอิตาลีรับราชการเป็นช่างวิศวกรในกรมรถไฟ ต่อมาย้ายมาอยู่ในกรมโยธาธิการ

23. นายปาสมอร์ รับราชการเป็นช่างวิศวกรในกรมโยธาธิการ

24. นายโรเบิตตี ชาวอิตาลีรับราชการเป็นช่างวิศวกรในกรมโยธาธิการ

25. นายซอร์ รับราชการเป็นช่างวิศวกรไฟฟ้าในกรมโยธาธิการ

26. นายมาโลยา ชาวอิตาลีรับราชการกรมทหารม้า ต่อมาถูกส่งตัวไปติดต่อซื้อเครื่องไฟฟ้าและมีความรู้ด้านไฟฟ้ากลับมาเป็นวิศวกรไฟฟ้าในกรมโยธาธิการ

27. นายวิลเลียม แบลลี รับราชการเป็นวิศวกรไฟฟ้าในกรมโยธาธิการ

28. นายซีก็อด ชาวอิตาลีรับราชการเป็นช่างก่อสร้างในกรมโยธาธิการ

29. นายฮาล ช่างตกแต่งภายในสังกัดกรมโยธาธิการ

30. **นายคาร์โอ ควอดเรลลี (Mr. Cario Quadrelli)** สถาปนิกชาวอิตาลีรับราชการในกระทรวงนครบาล
31. **นายฟาริโอล่า เด โรซซอลิ (Mr. Fariola De Rozzoli)** ชาวอิตาลีเป็นช่างสำรวจในกรมสุขาภิบาล เมื่อ พ.ศ. 2441 แทนนายยอนลือคที่ให้ออกไปทำการเดินท่อน้ำตรงมุกตึกใหม่ ถนนเจริญกรุงจนถึงประตูสามยอดและสะพานคลองวัดสามจีน โดยมีกัปตันคาร์ตอง เป็นหัวหน้าดูแล
32. **นายกาสตอง เลวี** ชาวฝรั่งเศสเป็นนายช่างวิศวกรประปา ในกรมสุขาภิบาล
33. **นายเคอโลเน** ชาวฝรั่งเศสรับราชการเป็นช่างเขียนแผนที่ในกรมสุขาภิบาล
34. **นายอาร์ เบลโซม** ชาวฝรั่งเศสรับราชการเป็นนายช่างใหญ่ในกรมสุขาภิบาล
35. **นายเอ. โอตางส์** ชาวฝรั่งเศสได้จ้างเป็นช่างไฟฟ้าในกรมสุขาภิบาล
36. **นายดีตีเออร์** ชาวฝรั่งเศสรับราชการเป็นนายช่างตรวจระดับต่อมาได้เป็นนายช่างผู้ช่วยในกรมสุขาภิบาล
37. **นายเจโฮมัน วันเดอร์ ไฮเด (J. Homan Vander Heide)** วิศวกรชาวฮอลันดา เข้ามาศึกษาและพิจารณาการวางแผนการชลประทานในสยามต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมคลอง
38. **นายยอนลือค** ชาวเยอรมันรับราชการเป็นช่างวิศวกรในแผนกช่างสำรวจและสุขาภิบาล กรมรถไฟแต่ไม่ชำนาญงานในการรถไฟ จึงขอโอนย้ายมารับราชการในแผนกช่างกรมสุขาภิบาลแทน ได้รับมอบหมายให้สำรวจพื้นที่ทำท่อน้ำในพระนครและที่อื่นๆในบริเวณพระนครเขื่อนขันธ์ ภายหลังถูกให้ออกจากราชการ
39. **นายเจมส์ แม็คคาร์ธี (James Mccarthy)** เป็นครูสอนทำแผนที่ในสยามเป็นครั้งแรก มีการทำแผนที่ชายแดนพระราชอาณาเขตและได้จัดพิมพ์แผนที่สยามขึ้นเป็นฉบับแรกเมื่อ พ.ศ. 2430 (ไปพิมพ์และควบคุมการพิมพ์ที่อังกฤษ) ต่อมาภายหลังดำรงตำแหน่งเป็นพระวิภาคภูวดล
40. **นายมินยาเส็ง (ตันสกุลวิริยศิริ)** เป็นล่ามและเป็นลูกศิษย์คนสำคัญของนายเจมส์ แม็คคาร์ธีร่วมกันทำแผนที่สยามขึ้นเป็นฉบับแรก ภายหลังได้เป็นมหาอำมาตย์โทพระยามหาอำมาตยาธิบดี (www.ariya-group.com)
41. **กัปตันอัลเฟรด จอห์น ลอฟตัน (Alfred John Lofton)** ชาวอังกฤษ เมื่อพ.ศ. 2414-2415 รัฐบาลได้ว่าจ้างเพื่อทำแผนที่ทะเลจากชุมพรจนถึงปัตตานี ภายหลังได้เป็นพระนิเทศพลี
42. **นาวาเอก ลอฟทัส (Lophtus)** เป็นผู้ช่วยนายเฮนรี อลาบาสเตอร์ ที่หน่วยทหารช่างในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เพื่อฝึกหัดการทำแผนที่
43. **นายเอ ริกาซซี (Mr. A. Rigazzi)** สถาปนิกชาวอิตาลีเข้ามารับราชการตั้งแต่ พ.ศ. 2451 ไม่ระบุสังกัดกรมใด¹⁴
44. **นายโอ ดาเวล่า** สถาปนิกชาวอิตาลี ทำหน้าที่ออกแบบและเขียนแบบ เข้ามารับราชการตั้งแต่ พ.ศ. 2450 ไม่มีสัญญาว่าจ้างและไม่ระบุสังกัดกรมใด
45. **นายกาโตร** ชาวอิตาลีเป็นช่างรับเหมาก่อสร้าง
46. **นายบรูโน** ชาวอิตาลีเป็นช่างรับเหมาก่อสร้าง
47. **นายอี บ็อค** มารับราชการเป็นวิศวกรในกรมรถไฟและกรมโยธาธิการ ต่อมาลาออกเปิดกิจการช่างรับเหมาก่อสร้าง
48. **นายฮันสเล** ชาวอิตาลีเป็นช่างรับเหมาก่อสร้าง ทำงานส่วนตัว
49. **นายเลียวนาดี** รับราชการเป็นช่างกลในกรมทหารม้าต่อมาลาออกเป็นช่างรับเหมาก่อสร้าง
50. **นายแฟร์โร** ช่างเขียนภาพปูนเปียก จ้างมาประจำกรมโยธาธิการ
51. **นายเอช สเลด (Mr. H. Slade)** มาช่วยจัดการงานป่าไม้และได้เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรก

¹⁴ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ย้ายเข้ามาอยู่ในกรมนครหลวง ภายหลังได้เป็นข้าราชการกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ผลงานส่วนใหญ่อยู่ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้แก่ โรงแรมรถไฟที่หัวหิน โรงแรมราชธานีที่หัวลำโพง

4.3.2.2 ข้าราชการคนไทยที่รับราชการ สมองพระบรมราชโองการในการพัฒนาประเทศที่ทรงมอบหมายงานไว้ มีปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระราชวังสวนดุสิตและพระราชวังอื่นๆมีดังนี้

1. **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ต้นราชสกุล จิตรพงศ์)** เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบและวางผัง กำหนดการวางตำแหน่งของพระที่นั่ง พระตำหนัก ประตูพระราชฐาน ทางในพระราชฐาน บันได น้ำตก บ่อสระ ลำธารและน้ำพุต่างๆในพระราชวังจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง พร้อมออกแบบสะพานผ่านพิภพลีลา

รูปภาพ 4 - 11 ซ้ายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ขวาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ที่มา : www.watbencha.com และ th.wikipedia.org

2. **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นแม่กองจัดการก่อสร้างพระราชวังบ้านปืนรวมทั้งถนนในจังหวัดเพชรบุรี

3. **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ** เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการและอธิบดีกรมสุขาภิบาลเป็นพนักงานจัดสร้างถนนราชดำเนิน เป็นผู้แรกที่ได้อุดพระเนตรเห็นแสงไฟฟ้าที่ประเทศทางตะวันตก และมีพระประสงค์ที่จะมาใช้ในประเทศไทยโดยพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมีการใช้ไฟฟ้าเป็นครั้งแรกของไทย

รูปภาพ 4 - 12 ซ้ายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ

ขวาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

ที่มา : th.wikipedia.org

4. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ เป็นแม่กองจัดการก่อสร้างและทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับแบบของพระที่นั่ง ติดตั้งเครื่องไฟฟ้า และเครื่องสูบน้ำ พระราชวังบ้านปืน รวมทั้งการสร้างถนนในจังหวัดเพชรบุรี

5. สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นผู้ดูแลการทำและซ่อมแซมถนนและเป็นแม่กองในการสร้างพระราชวังจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง

รูปภาพ 4 - 13 ซ้ายสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

ขวาสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

ที่มา : th.wikipedia.org

6. สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้อำนวยการสร้างพระราชวังบนเขาสัตตนาถและพระราชวังริมน้ำราชบุรีพร้อมเป็นผู้ดำเนินการสร้างพระนครคีรี เพชรบุรีในสมัยรัชกาลที่ 4

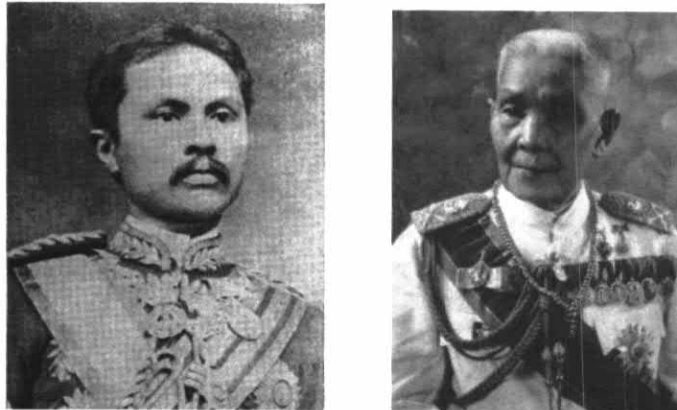
7. พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์¹⁵ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพสาทรศุกกิจ ดันราชสกุล ทองแถม ณ อยุธยา) พระองค์ทรงพระปรีชาในด้านงานช่างทรงร่วมรับหน้าที่บูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อครั้งสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 100 ปี (พ.ศ. 2425 ต่อมาเลื่อนพระยศเป็นกรมหมื่นสรพสาทรศุกกิจผู้บังคับการกรมช่างมหาดเล็กในปีพ.ศ. 2431 ทรงบังคับบัญชาช่างงานช่างต่างๆ ในพระบรมมหาราชวังชั้นใน พระราชวังบางปะอิน พระจุฑาธุชราชฐาน พระราชวังบ้านปืน เป็นผู้ดูแลสวนหลวงหลังจากนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ เป็นแม่กองก่อสร้างตั้งแต่เริ่มสร้างพระราชวังสวนดุสิต พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร (th.wikipedia.org) เป็นผู้ออกแบบทำพลับพลาเรือนไม้พระราชวังรัตนรังสรรค์ เมืองระนอง นอกจากนี้ยังเป็นผู้สนใจพันธุ์ไม้ต่างๆและนำเข้ามาแพร่หลายในประเทศหลายชนิดด้วยกัน

8. จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็นบุคคลแรกที่ได้รับการบรรจุเป็นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ต่อมาได้เลื่อนตำแหน่งจนกระทั่งเป็น ผู้บัญชาการทหารสูงสุด เป็นผู้นำเอาไฟฟ้ามาใช้ในเมืองไทยเป็นคนแรกจากกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2427 (ตั้งแต่นั้นเป็นจมีนไววรนาถ) จึงได้มีไฟฟ้าใช้กันตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เป็นผู้ดูแลจัดการตกแต่งพระราชอุทยานอุทยานสราญรมย์ สวนสุนันทาและเป็นผู้รับผิดชอบในการทำถนนดวงเดือนนอกและถนนไปบ่อนซึ่งทำได้เรียบร้อยและได้

¹⁵ พระนามเดิมพระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารดาสังวาลย์ ธิดานายคัลยวิชัย (ทองคำ ณ ราชสีมา) ประสูติเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2400 ทรงเป็นพระบิดาแห่งภาพยนตร์ไทย ได้เคยตามเสด็จประพาสสิงคโปร์เมื่อ พ.ศ. 2439 และได้ทอดพระเนตรภาพยนตร์เป็นครั้งแรก ในปีต่อมาทรงตามเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกในปี พ.ศ. 2440 ได้ทรงจัดซื้อเครื่องซีเนมาโตกราฟฟี ซึ่งเป็นทั้งกล้องถ่ายและเครื่องฉายภาพยนตร์กลับมาเมืองไทยด้วย ภาพบันทึกเหตุการณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป เมื่อปี พ.ศ. 2440 นับเป็นภาพยนตร์ม้วนแรกสุดในโลกที่ได้นบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชาติไทย (th.wikipedia.org)

รับพระราชทานคำชมจากรัชกาลที่ 5 ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม ร.ศ. 118 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในทอมทวน สุริยคำ, 2528: 8)

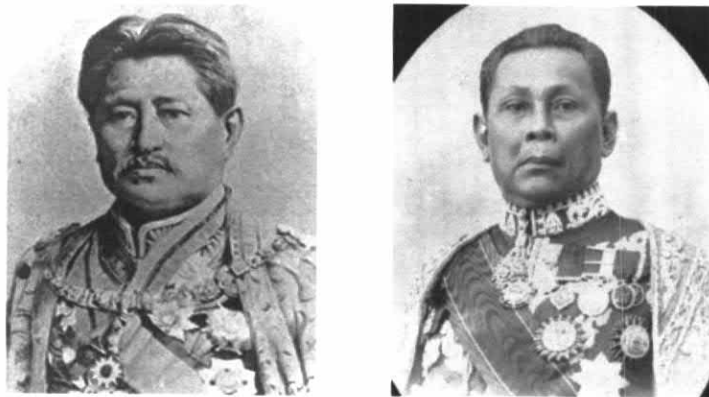
“อนึ่งได้ไปดูถนนดวงเดือนนอกถนนไปบ่อนท่าเรือแลดีมากควรสรรเสริญพระยาอร่าม แลทางที่ตัดหั้งปวงก็เหมาะเจาะดี น่าจะชมเจ้าหมื่นไวย”

รูปภาพ 4 - 14 ซ้ายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพาสตรศุภกิจ ขวาจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)

ที่มา : th.wikipedia.org

9. **เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค)** เป็นแม่กองสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทและครั้งเป็นพระยาเพชรบุรีเป็นผู้อำนวยการสร้างพระราชวังบนเขาสัตตนาถและพระราชวังริมน้ำราชบุรี เคยเป็นผู้อำนวยการและแม่กองก่อสร้างพระนครคีรี เพชรบุรีในสมัยรัชกาลที่ 4 มาก่อน

รูปภาพ 4 - 15 ซ้ายเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) ขวเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์

ที่มา : th.wikipedia.org และ www.watbencha.com

10. **เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา)** เป็นผู้ดูแลและคุมงานในการก่อสร้างพระราชวังสวนดุสิตตั้งแต่เริ่มสร้าง จนกระทั่งสร้างพระที่นั่งอัมพรสถานเสร็จและเฉลิมพระที่นั่ง เป็นเวลาถึง 11 ปี (พ.ศ.2442-2453) เมื่อปี พ.ศ.2443-2447 ไปช่วยงานกรมสุขาภิบาล ในการก่อสร้างและทำถนนสายต่างๆในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะการขยายพระนครไปทางเหนือด้วยการสร้างถนนในโครงการสวนดุสิต รวมทั้งควบคุมการก่อสร้างสิ่งสมเสนาสน์ของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ผ่านทางพระราชหัตถเลขาพระราชทานไปยังเจ้าพระยาวรพงษ์ฯ (เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าหมื่นเสมอใจราช หัวหมื่นมหาดเล็กเวรลิตธิ ทำหน้าที่นายงานก่อสร้างพระราชวังสวนดุสิตสวนสุนันทา การสร้างถนนและการขยายพระนครด้านเหนือ) มากมายหลายฉบับที่ใช้ประกอบการศึกษาในวิทยา

นิพนธ์ ฉบับสุดท้ายถึงพระยาวรพงศ์ฯ ลงวันที่ 14 สิงหาคม ร.ศ.129 ต่อจากนั้นอีกเพียง 130 วัน (23 ตุลาคม ร.ศ.129) ก็เสด็จสวรรคต ผลงานของท่านอาทิ ช่างควบคุมการสร้างเมรุหลวง ช่างก่อสร้างงานหลวงทั่วไป และเนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสามารถด้านช่างจนสามารถเปิดกิจการของตนเองโดยเฉพาะการทำเครื่องเรือนเช่น ตู้เสากลึงวที่เป็นที่นิยมมากในสมัยนั้นและเครื่องเรือนในราชสำนัก (ในขณะที่ทำหน้าที่ช่างก่อสร้างตกแต่งตำหนักต่างๆในพระบรมมหาราชวัง) ประกอบกับในสมัยที่ดำรงตำแหน่งคุมงานการก่อสร้างพระราชวังสวนดุสิตและการสร้างถนนนั้น ทำให้ต้องใช้อิฐเป็นจำนวนมากท่านจึงคิดที่จะเผาอิฐขึ้นเองโดยเริ่มแรกได้เผาเตาเผาอิฐที่บางบัวทองภายหลังจึงได้สร้างเตาเผาอิฐขึ้นที่บางซื่อ ต่อมาเมื่อผู้ผลิตอิฐมากขึ้นเลิกกิจการไปในที่สุด นอกจากนี้ยังทำการสวนตัวอื่นๆ เช่น โรงสี โรงเลื่อย โรงน้ำตาล ด้วย (ประณี กาล้ำม, 2549: 23-24)

11. เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ได้วางผังเมืองนครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุง เมื่อ พ.ศ.2439 ครั้งเป็นเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ในตลอดที่รับราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอันมากจึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ควบคุมการก่อสร้างงานต่างๆมากมาย เช่น เป็นผู้อำนวยการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมและคุมงานพระที่นั่งอัมพรสถาน การก่อสร้างการประปานครหลวง การไฟฟ้ามหานคร ในการสร้างสวนสุนันทาเป็นผู้รับพระราชกรณียัดดำเนินการ เช่น ทำหน้าที่เกี่ยวกับถนน สะพาน ปลูกต้นไม้ ปลูกสร้างตำหนักแพและสะพานทำน้ำที่ปลายถนนพระฉนวน ไกล่ประตุน้ำใต้วัดราชาธิวาส รวมทั้งพระราชวังบ้านปืนด้วย

รูปภาพ 4 - 16 ชายเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ขวาพระราชโยธาเทพ (กร หงสกุล)

ที่มา : th.wikipedia.org และ www.watbencha.com

12. พระราชโยธาเทพ (กร หงสกุลบุตรพระยาราชสงคราม ทัด) เป็นช่างเอกในรัชกาลที่ 5 ผลงานของท่านคือเป็นผู้อำนวยการหรือพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจนามาสรางใหม่ที่พระราชวังสวนดุสิตได้ชื่อใหม่ว่า พระที่นั่งวิมานเมฆ โดยให้เป็นแม่กองในการก่อสร้าง นอกจากนี้ยังเป็นนายงานก่อสร้างพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต วัดเบญจมบพิตร ซ่อมพระปราสาทวัดอรุณ ฯ สร้างเรือสุพรรณหงส์ (ในรัชกาลที่ 6) ภายหลังได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พล.ร.ต.พระยาราชสงคราม

13. พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) เป็นน้องชายเจ้าจอมมารดาชุ่มและได้เข้าการถวายตัวเป็นมหาดเล็กรับใช้ใกล้ชิดติดพระองค์ตลอดเวลาที่ต้นบรมมฯ ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2439 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นนายสุตจินดาหุ้มแพร ได้รับความวางพระราชหฤทัยให้ทำบัญชีรายรับรายจ่ายในพระที่นั่งในเวลาเสด็จประพาสที่ต่างๆทั้งประพาสต้นและประพาสยุโรปซึ่งตามเสด็จประพาสและรับใช้อย่างใกล้ชิดเสมอมา ด้วยเหตุที่มีความจงรักภักดีและเป็นพี่พ้องพระราชหฤทัยจึงได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ ทำหน้าที่เป็นผู้บังคับกรมมหาดเล็ก และรับรองแขกพระราชอาคันตุกะต่างประเทศ ซึ่งเป็นผู้มีความรอบรู้ขนบธรรมเนียมแบบแผนในราชสำนักยุโรปเป็นอย่างดี เมื่อคราวที่มีการสร้างพระราชวังสวนดุสิตได้ทำหน้าที่เป็นนายบัญชีควบคุมรายรับรายจ่ายในการก่อสร้างทั้งหมดและจัดทำเรือนเพาะชำต้นไม้และเป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการสร้างพระที่

นั่งอัมพรสถาน โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งงานทางพระราชหัตถเลขาถึงพระยานุรักษ์รัตนราชพัลลภหลายฉบับด้วยกัน (ต้นสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2549: 44-45) ดังปรากฏหลักฐานจากพระยานุรักษ์รัตนราชพัลลภ อ้างอิงในบันทึกไว้ว่า

“ได้โปรดเกล้าฯ สั่งจ้างชาวอังกฤษซึ่งชำนาญการเพาะต้นไม้ การทำสวนตามเนเชอรัลอย่างฝรั่งคนหนึ่งชื่อนายเยนกินส์เข้ามา ให้อยู่ในบังคับบัญชาเป็นผู้ช่วยเจ้าหมื่นสรรพรพเพรภักดี (พระยานุรักษ์รัตนราชพัลลภ) ได้จัดทำสวนเนสิร์สำหรับเพาะชำต้นไม้ไว้ใช้ทั่วไปขึ้นแห่งหนึ่ง”

รูปภาพ 4 - 17 ชัยพระยานุรักษ์รัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) ชาวพระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง ณ ระนอง)

ที่มา : th.wikipedia.org

14. พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง ณ ระนอง) เจ้าเมืองระนองผู้สร้างพระราชวังรัตนรังสรรค์ถวาย
  15. เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (มรว.หลาน กุญชร) เป็นผู้ดูแลการทำและซ่อมแซมถนน
  16. พระยาอภิรักษ์ราชอุทยาน การตกแต่งและปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ทั่วไปในสวนสุนันทาร่วมกับเจ้าหมื่นไวยวรนาถ
  17. พระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ง) เป็นผู้ช่วยและดูแลการก่อสร้างพระราชวังบ้านปืนและติดต่อประสานงานทางกรุงเทพฯ
  18. พระยารัตนสมบัติ ทำหน้าที่รับผิดชอบในการทำสวนไม้เรือนแข่งกับพระยาพรหมบริรักษ์
  19. พระยาประจักษ์บวรวิไลย์ ทำหน้าที่รับผิดชอบในการทำสวนดุสิต
  20. พระยาสมุสสรพรการ (ทัต) เป็นลูกศิษย์ของนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ เป็นทหารในกรมทหารมหาดเล็ก ให้เข้ารับการอบรมฝึกหัดทำแผนที่
  21. พระยาอุตรกิจพิจารณา (สุด) เป็นทหารในกรมทหารมหาดเล็ก ให้เข้ารับการอบรมฝึกหัดทำแผนที่
  22. พระยาสากลกิจประมวล (ม.ร.ว.แปลก) เป็นทหารในกรมทหารมหาดเล็ก ให้เข้ารับการอบรมฝึกหัดทำแผนที่
  23. พระยาโชดิกราชเศรษฐี (พิก) เป็นนายงานสร้างพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ (เทียน เม่ง เต๋ย) ในพระราชวังบางปะอินถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ.2432 เพื่อเป็นพระที่นั่งสำหรับประทับในฤดูหนาว
  24. พระยาร่วมมณเฑียร เป็นผู้รับผิดชอบในการทำถนนดวงเดือนนอกและถนนไปบ่อนร่วมกับเจ้าหมื่นไวยวรนาถ
  25. พระยาสุนทรฤไชย (เทียม บุนนาค) ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี (พ.ศ.2441-2441)เป็นผู้ตรวจการและทำบัญชีส่งจ่ายของที่นำมาใช้ในการก่อสร้างพระราชวังบ้านปืน การสร้างและปลูกต้นไม้ถนนในจังหวัดเพชรบุรี ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ร.ศ. 129 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 79)
- “อีกประการหนึ่งต้นไม้เมื่อแรกลงเช่นนี้ ฝนยังไม่ชุก เรื่องรดน้ำจำจะต้องมี ควรจะต้องคิดเสียแต่ต้นกับพระยาสุนทรแลหลวงบริบาล ให้กะมาให้ดูว่าจะลงต้นไม้อย่างไรทั้งแนวรั้วถนนคันธนูแลรอบกำแพง”
26. พระยาเวียงในนฤบาล (เจ๊ก เกตุทัต) แม่กองสร้างโรงนาหลวงในทุ่งสามเสนเป็นผู้กำกับดูแลการทุกอย่างในการสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทและเป็นผู้ควบคุมเข้ามาบุพญาในเขตพระราชฐานพระราชวังสวนดุสิตบริเวณพลับพลาชลา ดังพระ

ราชทัตตเลขานเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน ร.ศ.122 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 55) “ได้สั่งพระยาเวียงใน ให้มาปลูกหญ้าที่ชลา” และทำหน้าที่ควบคุมในการปลูกต้นยางและวัดที่ปักหลัก ที่ถนนนอกกำแพงวังด้านตะวันออก ดังพระราชทัตตเลขานเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 8)

“ให้พระยาเวียงในเป็นหน้าที่พูนดินแลปลูกต้นยางนี้ด้วย ถ้าได้มากเกิน 80 จะข้ามฟากคลองเปรมไปปลูกตอนนอกให้ได้แถวเหมือนกันให้พระอินทรรักษาเป็นเจ้าหน้าที่ ให้พระยาเวียงในลงมือวัดที่ปักหลักพูนดินไปเสียทีเดียว”

27. พระยาประชาภิจักริณ (โอ อมาตยกุล) เป็นผู้ช่วยเจ้าพระยามรราชจักรจัดการก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม

28. พระยารักษาพรราชา เป็นผู้ดูแลและควบคุมงานสร้างถนนถนนตพานแก้ว ตพานทอง โดยให้เงินเป็นแรงงาน ดังพระราชทัตตเลขานเมื่อวันที่ 1 กันยายน ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 24)

“ด้วยพระยารักษาพรราชาว่างไม่มีงานจะทำแล้วแต่เป็นคนสามารถอยู่ ให้ไปทำการถนนตพานแก้ว ตพานทอง ซึ่งได้ตกลงเหมาเงินเสร็จแล้วนั้น”

29. พระประเสริฐวานิช (เชียว) ทำหน้าที่รับผิดชอบในการทำสวน โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกคณะบุคคลตามความสามารถและความถนัดในแต่ละชนิดและรูปแบบ ดังพระราชทัตตเลขานเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 34)

“อนึ่งพระประเสริฐวานิช (เชียว)มารับทำสวนอีกรายหนึ่งนึกไม่ออกว่าจะให้ที่ไหนดี จะให้ที่แถบถนนดวงตะวันแลถนนราชดำเนินก็เกี่ยวข้องมีส่วนฝังอยู่ด้วยกลัวจะเกะกะอัด แต่คืออยู่อย่างหนึ่งที่จะได้ใช้ให้แถบดินได้ จะให้สวนกระจัดที่มอบให้พระยารัตนสมบัติทำแล้วจะโตเกินกำลังแก่ เพราะเป็นการเชือดเนื้อ ไม่เหมือนพระยารัตนสมบัติทำด้วยทุนของเราฤจะให้แถบถนนดวงเดือนต่อ พระยาประจักษ์ขึ้นมาให้พบพูดจาฟังกำลังดูสักที่สำคัญอยู่ที่ทุเรียน ถ้าไม่สันต์รักษาทุเรียนแล้วก็น่ากลัว ถ้าแก่สันต์ทุเรียนอย่างไรก็ต้องให้ทำสวนกระจัด เอาพระยารัตนสมบัติย้ายไปทำสวนไม่เรือนให้แข่งกับพระยาพรหมบริรักษ์เพราะแก่ไม่เคยทุเรียนเหมือนกัน”

30. พระภาชีสมบัติบริบูรณ์และพระพิพิธภัณฑวิจารณ์ ทำหน้าที่ควบคุมการปลูกต้นไม้ถนนตพานแก้ว ตพานทองร่วมกับหลวงกาเดณ

31. พระสถิตนิมานการ เจ้ากรมโยธาธิการเป็นผู้กะแบบและคุมงานก่อสร้างพระที่นั่งอัมพรสถาน เป็นนางงานก่อสร้างพระที่นั่งอภิเชษฐคูหา ออกแบบเขียนแบบและผู้ควบคุมการปักเขตในการสร้างถนน ส่วนพระรักษาเทพเป็นนายด่านในการสร้างถนน ดังพระราชทัตตเลขานเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 3)

“ให้พระสถิตยัก พระรักษาเทพเป็นนายด่าน แต่ถ้าคนเดียวทำตลอดถนนงานจะมากเหลือตาที่จะต้องแบ่งเป็น 2 ด้าน ฤ 3 ด้านทั้งที่ข้ามฟากคลองเปรมประชากรไป...ส่วนกว้างของถนนนั้นจะต้องใช้ตามแบบถนนกรมโยธาเพราะถนนนี้จะบรรจบสามเสนด้านหนึ่ง ถนนพฤษภาด้านหนึ่ง ให้พระสถิตเขียนแบบมาให้ดูเสียก่อนด้วย”

และทำหน้าที่ไปปักแนวถนนถนนคอเสื้อและถนนสนามกระบือ ดังพระราชทัตตเลขานเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 22) “อนึ่งถนนคอเสื้อตอนพระรักษาเทพแล้วเสร็จ เขาก็ออกไม่มีงานอะไรจะทำ การที่คิดจะยกให้ไปทำถนนสนามกระบือก็เห็นจะยกไปได้ วันนั้นก็ได้ออกเขาแล้วแลได้เตือนพระสถิตยให้ไปปัก”

อีกทั้งยังเป็นผู้ตรวจดูแลแทนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วยดังพระราชทัตตเลขาน ดังพระราชทัตตเลขานเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 10) “อนึ่งเรื่องที่แหะช่องในสนามหญ้าปลูกกุหลาบนั้นมิสเตอร์ชันเดอร์สก็เขียนมาก็ยังไม่พอใจ แต่ยังไม่ได้อะเอียดเพราะเป็นเวลาฝนตกเลอะเทอะเสีย ขอให้พระสถิตยนำไปให้ดูใหม่”

32. พระอินทรรักษา ทำหน้าที่ควบคุมในการปลูกต้นยาง ที่ถนนนอกกำแพงวังด้านตะวันออก

33. พระรักษาเทพ รับผิดชอบการสร้างถนนคอเสื้อและถนนสนามกระบือและเป็นนายด่านทำถนน

34. พระประดิษฐกรรภักดี เป็นผู้ตรวจกำกับบัญชีและของทั้งปวงของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

35. พระพรหมบริรักษ์ เป็นเจ้าหน้าที่จัดหาต้นไม้สำหรับปลูกในสวนสุนันทาและรับผิดชอบในการทำสวนเรือนเพาะชำ

36. หลวงกาเดณ ทำหน้าที่ควบคุมการปลูกต้นไม้ถนนตพานแก้ว ตพานทอง ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 22)

“กะแต่ระยะให้หลวงกาเดณ พระพิพิธพระภาชี แลเนื่องปลูกให้พร้อมกัน ก็เป็นอันสำเร็จ”

37. หลวงมานิตนฤบดีนทร์ ผู้เชี่ยวชาญเรื่องต้นไม้ เป็นเจ้าหน้าที่คอยตรวจตราควบคุมการบำรุงดูแลรักษาต้นไม้ร่วมกับหลวงสุเรนทรวชิต เป็นผู้ตรวจตราและควบคุมการทำสวนดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม ร.ศ. 120 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 44)

“อนึ่งบรรดาสวนทุกสวนนายด่านได้ไปดูการบังไม้ได้ไปดูการบัง การที่จะปลูกต้นไม้ให้เต็มทีแลบำรุงรักษาต้นไม้ ควรจะให้มีเจ้าหน้าที่ผู้ตรวจตรา สำหรับคอยตักเตือนนายด่านแลคนทำการที่สวนแลบอกข่าวคราวเป็นรายงานให้ทราบในการที่ยังบกพร่องอยู่อย่างไรบ้างนั้น ให้หลวงสุเรนทรวชิตแลหลวงมานิตนฤบดีนทร์ซึ่งเข้าใจการทำสวนเป็นผู้ตรวจ”

38. หลวงศาวคณ ทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลการปลูกและเพาะขยายพันธุ์บัววิกตอเรีย ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม ร.ศ. 118 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 21.)

“ให้มอบการปลูกบัววิกตอเรียให้เป็นหน้าที่หลวงศาวคณกำกับดูแลให้ตลอดไปแลให้เพาะเติมขึ้นอีกให้ครบตามจังหวัด”

39. หลวงพินิจจกรภักดี (แลล้ม อมาตยกุล) เริ่มรับราชการเป็นมหาดเล็กในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อถึงในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2417 โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ดูแลควบคุมการตกแต่งสวนสราญรมย์ซึ่งกำลังก่อสร้าง ภายหลังได้เลื่อนยศเป็นพระยาอภิรักษ์ราชอุทยาน เจ้ากรมพระราชอุทยานสราญรมย์ และในปีเดียวกันเป็นผู้บังคับการโรงแก๊สใหม่ที่กระโดดเปิดในพระบรมมหาราชวัง จึงจำเป็นต้องย้ายไปสร้างใหม่หน้าวัดสุทัศน์ฯ แล้วได้เป็นผู้จัดการโรงทำโซดาอุตสาหกรรมตลอดรัชกาล เมื่อคราวที่สร้างพระราชวังสวนดุสิตโปรดเกล้าฯ ให้ไปควบคุมการทำสวนในพระราชวัง พระยาอภิรักษ์ราชอุทยานเป็นผู้มีความรู้ทางจักรกลและไฟฟ้า ได้จัดตั้งโรงไฟฟ้าขึ้นที่บริเวณวัดราชบูรณะแต่ขาดทุนต้องโอนกิจการให้นายเวสตัน โฮลล์ ชาวเดนมาร์ก ดำเนินการต่อหลังจากนั้นได้จัดตั้งโรงงานแข็งเล็กๆขึ้น (เอนก นาวิกมูล, 2541: 108-110)

40. หลวงบริบาล กำกับดูแลเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ถนนสนามไชยและถนนคันธนู

41. หลวงสุเรนทรวชิต เป็นผู้ตรวจตราควบคุมการบำรุงดูแลรักษาต้นไม้ ดังพระราชหัตถเลขา 20 สิงหาคม ร.ศ. 120 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 44)

“อนึ่งบรรดาสวนทุกสวนนายด่านได้ไปดูการบังไม้ได้ไปดูการบัง การที่จะปลูกต้นไม้ให้เต็มทีแลบำรุงรักษาต้นไม้ ควรจะให้มีเจ้าหน้าที่ผู้ตรวจตรา สำหรับคอยตักเตือนนายด่านแลคนทำการที่สวนแลบอกข่าวคราวเป็นรายงานให้ทราบในการที่ยังบกพร่องอยู่อย่างไรบ้างนั้น ให้หลวงสุเรนทรวชิตแลหลวงมานิตนฤบดีนทร์ซึ่งเข้าใจการทำสวนเป็นผู้ตรวจ”

42. พระยารองเมือง เป็นผู้ดูแลการทำและซ่อมแซมถนน

43. พระพรหมภิบาล เป็นนายด่านทำสวนเป็นผู้ดูแลรักษาสวน ดังพระราชหัตถเลขาเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม ร.ศ. 120 (เรื่องเดียวกัน, 2528: 44)

“ด้วยนายด่านทำสวนซึ่งได้ทำการถากถางแลปลูกต้นไม้พอเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ควรจะให้เขาหยุดพักรับสวนนั้นมารักษาต่อไปเห็นว่าสวนพระยารัตนสมบัติ ควรจะมาได้เพื่อจะให้มีผู้ดูแลการ ให้พระพรหมภิบาลซึ่งเป็นนายด่านไปทำงานแต่เข้าเป็นผู้ดูแลการที่สวนนั้นต่อไป”

44. หม่อมเทวาริราช (ม.ร.ว.แดง อิศรเสนา) ผู้เป็นลูกศิษย์ของนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ ภายหลังได้จัดตั้งกองท่าแพนที่ขึ้น โดยรับผิดชอบการทำแพนที่ถนนเจริญกรุง และถนนอื่นๆ ในกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2418 โปรดเกล้าฯ ให้ปักเสาพาดสายโทรเลข

นับแต่ศึกสองชั้นมุ่มสวนสราญรมย์ ไปจนถึงพลับพลาเก่าที่สมุทรปราการ ตามแผนที่ที่ทำไว้โดยหม่อมเทวาริชาได้เป็นนางงานทำงานร่วมกับนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ ภายหลัง

รูปภาพ 4 - 18 ซ้ายพระเจ้านั่งยองยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์เป็นกรรมการปรับปรุงซ่อมแซมพระจุฑาธุชราชฐาน
ขวากรมหมื่นวรวังษ์สุภากร(พระองค์เจ้าเฉลิมลักษณะวงศ์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ช่วยเขียนแบบวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ที่มา : www.watbencha.com

จากการศึกษาผู้ที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างซ่อมแซมพระราชวังทั้งในพระนครและหัวเมืองตามที่ได้วิเคราะห์มาตั้งแต่ต้นนั้น สามารถสรุปในส่วนที่สำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. พระบรมมหาราชวัง

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
และพระที่นั่งอื่นๆ

- นายจอห์น คลูนิช สถาปนิก
- นายเฮนรี คลูนิช โรส เป็นนายช่างผู้ช่วย
- เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เป็นแม่กอง
- พระยาศุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) จางวางมหาดเล็กเป็นกงสี
- พระยาเวียงไฉนฤบาล (หรั่ง เกตุทัต) เป็นผู้กำกับดูแลการทุกอย่าง
- พระประดิษฐภักดี เป็นผู้ตรวจกำกับบัญชีและของทั้งปวง

2. พระราชอุทยานสราญรมย์

ผู้ดูแลและจัดการพระราชอุทยาน

- เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (จอมพลเจ้าพระยาศุรศักดิ์มนตรี)
- พระยาอภิรักษ์ราชอุทยาน
- นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพาสัตร์ศุกกิจ

3. พระราชวังพญาไท

แม่กองสร้างโรงนาหลวง

- พระยาเวียงไฉนฤบาล (เจ๊ก เกตุทัต)

4. พระราชวังสวนดุสิต

พระที่นั่งวิมานเมฆ

(เดิมพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์)

พระที่นั่งอภิเษกดุสิต

พระที่นั่งอัมพรสถาน

- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สถาปนิก
- พระราชโยธาเทพ (กร หงสกุล) ผู้อำนวยการเรือพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์
- พระราชโยธาเทพ (กร หงสกุล) นายงานก่อสร้าง
- พระสถิตินิมานการ
- พระสถิตินิมานการ ผู้กะแบบและคุมงานก่อสร้าง

พระที่นั่งอนันตสมาคม

- เจ้าพระยายมราช ผู้อำนวยการสร้าง
- นายมาริโอ ตามาญโญ
- นายอันนิบาเล รีก็อตตี
- นายแอร์โคเล มันเฟรดี (หรือเอกฤทธิ มั่นเพินดี) } สถาปนิก
- นายคาร์โล อัลเลกรี } วิศวกร
- นายเอ โจวันนี กอลโล }
- ศาสตราจารย์ แกลเลโอ คินี } ผู้เขียนภาพสีน้ำมันเพดานภายใน
- นายคาร์โล ริโกลี }
- นายวิตโตริโอ โนรี เป็นมัณฑนากร

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สถาปนิก
- นายอี มันเฟรดี และนายมาริโอ ตามาญโญ สถาปนิกร่วมเขียนแบบบางส่วน
- นายคาร์โล อัลเลกรี วิศวกรและประสานงานสั่งซื้อหินอ่อน
- พระราชโยธาเทพ (กร หงสกุล) นายงานก่อสร้าง
- เจ้าพระยาวรวงษ์พัฒนา ควบคุมการก่อสร้างสิ่งเสนาสน์
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวรวังษ์สุภากร
- ประกอบพระราชลัญจกร เป็นต้น

5. พระราชวังบางปะอิน

ผู้รับเหมาและออกแบบ
แม่กองและผู้ดำเนินการก่อสร้าง
พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร
หอเหมมณเฑียรเทวราช
พระที่นั่งเวหาศจำรูญ

- บริษัท Grassi Brothers & Co. เป็นผู้ดำเนินการออกแบบและก่อสร้าง
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพาสัตร์ศุภกิจ
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรฤทธิ ควบคุมการก่อสร้าง
- พระยาราชสงคราม ผู้ออกแบบ
- พระยาโชติกราชเศรษฐี (พัก) นายงานก่อสร้างถวายเป็น
- หลวงสาธตราชายุทธ์ (ยม พิศาลบุตร)
- หลวงโกคานกุล (จิว) ควบคุมการก่อสร้าง
- นายโจอาซิม กราซซี สถาปนิก

วัดนิเวศธรรมประวัติ

6. พระราชวังรัตนรังสรรค์

ผู้สร้างถวายเป็น
ผู้ออกแบบ

- พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง ณ ระนอง)
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพาสัตร์ศุภกิจ

7. พระราชวังบนเขาสัตตนาถและพระราชวังริมน้ำ ราชบุรี

แม่กองและผู้ดำเนินการก่อสร้าง

- สมเด็จพระเจ้าบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
- เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ทั้ว บุนนาค)

8. พระราชวังบ้านปืน

แม่กองจัดการก่อสร้าง
ผู้จัดการงานก่อสร้าง
ผู้ช่วยติดต่อประสานงาน

- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
- พระยาศรีสทเทพ (ทองเพ็ง) พระนคร
- พระยาสุนทรฤไชย (เทียม บุนนาค) เพชรบุรี

พระราชวังสวนดุสิต สวนสุนันทา การสร้างถนนและการขยายพระนครด้านเหนือ

ผู้ตรวจการทั่วไป

พระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นสรรพศาสตรคุณกิจ
เจ้าหมื่นเสมอใจราช (เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์)

นายด้านทำการต่างๆ

พระยานรฤทธิราชทัช
พระยาบริรักษ์ราชา
พระพรหมบริรักษ์
พระพรหมมาภิบาล
พระอินทราชิบาล
พระอินทรักษา
พระรักษาเทพ
พระฤทธิเดช
จมีนราชามาตย์
จมีนประธานมณฑลเชียร

กองทหารปืนใหญ่

พระบรรดาลิงหนาท
พระประสิทธิ์สรจักร์
หลวงแผลงสะท้าน
ขุนทยานพิฆาฏ
ขุนบาราบไพรินทร์
ขุนพิไสยสรยุทธ
หมื่นวิเศษสังหาร
หมื่นอาจประหาร
หมื่นเพ็ชร์จาง
พลทหาร 48 คน

นายด้านทำสวนต่างๆ

พระยาภัยรณฤทธิ
พระยารามมณฑลเชียร
พระยาประจักษ์ขวรวิไสย
พระยามหาเทพ
พระยารัตนสมบัติ
พระภาชีสมบัติบริบูรณ์
พระพิพิธภักดีวิจารณ์
พระประเสริฐพานิช
พระภักดีภัทรากร
หลวงการเดน
นายจงใจภักดี
นายรักษภูมินทร์
เนื่อง พระภิสาร
เผื่อน พระภาชี

กองฝีพาย

ขุนศรีสุทโธชน์
พลฝีพาย 9

มหาดเล็กชุดต้นไม้รักษา

หม่อมราชวงศ์วง
ขุนวิจิตรภักดีการ
มหาดเล็กกองกรม 22

พนักงานปลูกต้นไม้ตามลายสวน

พระองค์เจ้าปรีดา
หม่อมเจ้าเมฆินทร์
หม่อมราชวงศ์สิงหนท
พระยาภิรักษราชอุทธยาน
หลวงดุสิตวันวิจารณ์
หลวงสุนทรโกษา
ขุนพฤษการประสิทธิ์
ขุนวิเศษ
จมีนราชานุบาล
นายแฉล้ม (พินิจจักรพรรณ)
นายหนู
นายพุด
นายเผื่อน

มหาดเล็กปลูกต้นไม้

หลวงบริหารวันนารมย์
มหาดเล็กกองกรม 2

กรมพระตำรวจ

พระชาติสุเรนทร์
จมีนสรสิทธิ์ราช
ขุนหมื่น 50
นายเวร 2

พนักงานกรมโยธา

พระสถิตย์พิฆาณการ
มิสเตอร์อาเล็กกรี
มิสเตอร์ซานเดร์คสกี

ช่างเขียนแบบ แผนที่และตรวจงาน

พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าเสริฐวงษ์วรวิวัฒน์
มิสเตอร์ดักซ์ซิลวา
นายกัง
นายพลอย

พนักงานตัดถักถนนและทำแผนที่

พระชลสินธุ์นาวายุทธ
พระวิภาคภูวดล
เจ้าหมื่นไวยวรนาถ
หลวงเศกกิจวิจารณ์

พนักงานจัดซื้อที่

พระยาอินทราชิตีสิทธราชรองเมือง
ขุนภิบาล อำเภอ
หมื่นรองภักดี อำเภอ
หมื่นสันชนะนา อำเภอ
จมีนราชภัณฑการักษ์

มหาดเล็กรายงาน

ขุนอุทกการี
นายรองพลพาย
นายผัน
นายปลื้ม
นายสุจินดา
นายรองพินิจราชการ
นายตรี
นายชุ่ม

ทำการแบกขนต่างๆ

นายสิบ 2
พลทหารเวรแปดกรม 38
พลทหารเวรแบกน้ำ 10

เรือสูบน้ำ

วิศวกร 1
ฝรั่ง 1
ช่างไฟ 3
คนใช้ 12

ช่างไม้ในกองตรวจการ

ขุนโยธราช
หลวงสกลพิมาร

นายด้านที่ทำการแล้วไป

หม่อมเจ้าปรีดา
พระยาวิจิราณรงค์
พระยาสุรบดินทร์
พระเจริญราชชน
หลวงกำจัดไพรินทร์
หลวงสุเรนทร์วิจิต
หลวงชาติเสนี
พระยาชลยุทธโยทิน
พระยาอัษฎาเรืองเดช
พระวิสุตโยธามาตย์
จมีนทิพเสนา
หลวงศิลปสาตรา
หลวงเทพามาตย์
หลวงอภัยเสนา

มหาดเล็กประจำทำการที่ตรวจการ

หลวงพัลลภรักษา
หม่อมหลวงเหมาะ
ขุนเจนจิตรภักดีการ
นายชำ เสมิยน
นายจำ เสมิยน
นายปลื้ม
นายเล็ก เสมิยน

ผู้ทำการแลรักษานพลับพลา

พระราชโยธาเทพ
พระมหานิก
พระยาพระราม
นายร้อยตรีสอน
นายร้อยตรีแห
พลทหาร 20

กรมล้อมวังแลวังนอก

พระยาเวียงโนนฤบาล
หลวงราชกานบริคุ
ขุนหมื่น 8
นายตรวจ 2
นายงาน 3
นายพิน
นายยาม 4
พลวังนอก 66

ผู้ทำสะพาน

พระบริบูรณ์โกษากรณ
พระภิบุลย์
สุน พระยาโชฎีก (พัก)
หลวงอุดร
บริก พระยาสมุทร

ผังที่ 4 - 9 แสดงเจ้าหน้าที่และพนักงานต่างๆในการก่อสร้างพระราชวังสวนดุสิต สวนสุนันทา การสร้างถนนและการขยายพระนครด้านเหนือ

ที่มา : เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์เขียนรายงานเจ้าหน้าที่ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างอิงถึงใน มล.เรียบ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (ตัวสะกดตามต้นฉบับ)

พระราชวังจตุรธาฐาน เกาะสีซัง
พนักงานผู้ดูแลเฉพาะส่วน

การทำถนนและสะพานลงท่าเวียงและท่าภูมั่ง

พระยาสมุทรบุรุษักษ์ แม่กอง
หลวงศรีขันธ์ภบาล นายด่าน

การทำถนนตัดทางฉายที่ตกแต่งที่ต่างๆฝ่ายตะวันออก

เจ้าหมื่นสรรพเพชภักดี นายด่าน
หม่อมเจ้าจัญญ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนวรจักรธรานุภาพ
หลวงมหาใจภักดี ผู้ช่วย

การทำถนนตัดทางฉายที่ตกแต่งที่ต่างๆฝ่ายตะวันตก

พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าไชยนต์มงคล นายด่าน
หลวงพิทักษ์มานพ
หลวงราชบำเรอ ผู้ช่วย

การทำถนนตัดทางฉายที่ตกแต่งทำสวนต่างๆระหว่างพระ

เจ้าหมื่นไวยวรนาถ นายด่าน
หลวงศักดิ์นายเวร ผู้ช่วย

การซ่อมแซมและปรับปรุงสถานที่

กรมหมื่นสรรพศาสตร์ศุภกิจ } กรรมการ
กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ }
พระองค์เจ้าไชยนต์มงคล }
พระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ }
พระยาชลยุทธโยธินทร์ }
พระยาสมุทรบุรุษักษ์ }
เจ้าหมื่นสรรพเสภภักดี } รายงานความก้าวหน้า
ขุนพรหมรักษา }

อาคารในพระ

พระยานรรัตนราชมานิต นายด่าน
นายพิศาลสรรพกิจ ผู้ช่วย

ศาลาที่พักในพระ

กรมทหารเรือผู้ทำการ } นายด่าน
พระภักดีภัทรากร }
พระยาอัคนีสรภักย์ }
พระประดิษฐ์นิเวศ ผู้ช่วย
ขุนพรหมรักษา นายงาน

โรงกองตระเวน

กรมทหารเรือผู้สร้าง
ขุนพรหมรักษา นายด่าน

ศาลากลาง

ขุนพรหมรักษา ผู้กำกับช่างทหารเรือ

ศาลาที่พักระหว่างทาง

จมีนสุรฤทธิ } นายด่าน
พระยามหามนตรี }
พระยาบำเรอภักดี }
หม่อมเจ้าวิทยา }

บันได

กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ นายด่าน
หลวงสโมสรรพการ } ผู้หาหินอ่อน
ขุนผดุงสีตะลาอาสน์ }

ตัดทางทำสวนพระข้างเหนือ

พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต } นายด่าน
หม่อมอนุวัตรวรพงษ์ }
พระราชโกษา }
หลวงสรรพวุธ ผู้ช่วย

ตัดทางตกแต่งที่แลพระจุลจอมเกล้า

กรมทหารเรือตัดทางขึ้นเขา
ขุนพรหมรักษา นายด่าน

ตัดทางตกแต่งที่แลพระวิรุณหิศ

กรมทหารเรือตัดทางขึ้นเขา
จมีนราชานุบาล นายด่าน

รั้วไม้ริมถนนใกล้ทะเลที่ย่านศาลเจ้า

พระอมรมหาเดช นายด่าน

ก่อนศิลาจารึกพระนามาภิไธย

พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต นายด่าน

ป้ายนามพระราชทาน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพาศฤภกิจ แม่กอง
พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ผู้ร่างภาษาไทย
พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ผู้ร่างภาษาอังกฤษ
พระพรหมปริวัณษา นายด่าน

ทำสวนที่พระตำหนักบุษราคาม

พระยาสมุทรบุรุษักษ์

ธารสุนทรปรง

พระยามนตรีสุริยวงษ์

สระโนดาดดี

พระยามหาเทพ

สระเทพนันทา

พระพิเรนทรเทพ

ธารเครื่องหอมปน

พระอินทรเทพ

ถนนเสาวภา

พระพรหมสุรินทร์ } นายด่าน
หม่อมเจ้าปรีดา }
หม่อมเจ้าโต }
นายร้อยโทขุนพิศาลยุทธกิจ }

สะพานขุนพรหม

พระหัตถวิจารย์
พระประดิษฐ์นิเวศ
นายเหลี่ยมกรมทหารเรือ นายด่าน

ประตูอัญญาและรั้วพระ

พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวัฒนานวรงค์ นายด่าน
นายพันตรีหลวงราชเสวก ผู้ช่วย

ศาลศรีขันธ์โรทรเทพ

พระอมรมหาเดช นายด่านดูการก่อสร้าง
พระประดิษฐ์นิเวศ กำกับทำการไม้

อัญญาค์คะวัน

สมเด็จพระเจ้าฟ้าภูธรรังษีสว่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช แม่กอง

บ่อน้ำอัญญาค์

พระยาสมุทรบุรุษักษ์ (สิน) นายด่าน
พระยาชลยุทธโยธินทร์ (ริเชอลิเออร์) ผู้สำรวจหาน้ำ

อัญญาค์ประกาศาร

มิสเตอร์เกรซี ผู้รับเหมา

เสาธงอัญญาค์

นายเรือเอกกุลเม็ก นายด่าน
นายกลคนยุโรป 2 คน ผู้ช่วย

สะพานอัญญาค์

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรจรัสวงษ์ ผู้ว่าจ้าง
พระยาสมุทรบุรุษักษ์ } นายด่าน
ขุนพรหมรักษา }

ถนนอัญญาค์

พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ นายด่าน
พระยามหาเทพ
พระยาสมุทรบุรุษักษ์ (สิน)
พระยามหามนตรี
พระยาบำเรอภักดี
พระอิทธิรักษา
หม่อมเจ้าวิทยา
จมีนสุรฤทธิพฤณีไกร

ผังที่ 4 - 10 พนักงานกลางดูแลการก่อสร้างเฉพาะส่วนพระราชวังจตุรธาฐาน เกาะสีซัง
ที่มา : อ้างอิงในพระจตุรธาฐาน